

О. Добржанський, Н. Масіян, М. Никирса

Нації та народності
Буковини
у фондах Державного архіву
Чернівецької області
(1775 – 1940)

Manisław Kwiatkowski
Członek honorowy Towarzystwa brańaj pomocy i Czyniela w Czerniowcach, kurator i członek honorowy Stowarzyszenia reklam polakich „Gwiazda” w Czerniowcach, b. Prezes Polskiej Rady Na- w R. Wnuuii, b. Poseł na Sejm krajowy bukowinicki, b. członek rumuńskiego, b. członek czerniowieckiej Rady miejskiej, b. Konsul samopielitj Polskiej w Czerniowcach, Władcaicł d6br ziemiakich

niejcnowości na prowincyi pociagalo lud jak magnes. Byli doskonaly mowca ludowym; lud sluchal zbyty dlugiego nieraz sprawozdania z naradzonej uwaga i widac bylo, ze rozumia swiego orolownika.
Wybrany czlonkiem Rady miejskiej tworzy w lonie Rady osobne polskie Kolo radzieckie. A ze obowiazki radzieckie jak wszystkie inne pelnil godownie i skutecznie, to bylo juz naturalnym wynikiem całej jego organizacyjnej diadyni. Na posiedzeniach Rady zawsze zysal brał udział w obradach nad wszelkimi projektami; sam wytrwale jego zdanie i gruntowna znajomosc wszelkich spraw, zwlaszcza budowlanych, szkolnych i sanitarnych nawel u przedwiozni naszych wysoko byly czone. W plenum przemawial czesto, a nie razy przemawial, zawsze czynil to z godnoscia i powaga, a w kazdem slowie jego wyrazalo sie glębokie przekonanie o swietlości sprawy naszej, szlachetne oburzenie z powodu krzywd przez wrogow nam wyraz-

zsalutany; ranal syn dobry
Idea przewodnia w sercu i umyśle Staniawicza byla mlodość Narodu i to do niej byl kierunkiem swego myslenia i swego dzialania.
Praca i energia potrali w krolku wybić się na czolo naszego zycia nar. Prace jego spolecznie umiano oceniac, je go kolejno na przedwiozni sw. Wybrany prezesem Maczery inzynieryjnej na Bukowine chlyta on w swe sprężone rozsloniony nieco ster rzdaw, zastal p rzdach swego poprzecznika stosunki wane, wiele rzeczy w niedziale. Silna jklna ręką zabral się do trudnego dzieła prowadzila lud; rżące braki w kce „Domu Polskiego” przez przebudowę i zaczęła się nowa era w zyciu bukowinickim, gdy wybrany zostal wice buk. polit. Kola polskiego. Zrozumial o że zycie narowowe nie moze ograniczic formie uowazniczej, rozpoznał tedy p nizationalną, uowazniającą politycznie i ta obrzynia otala się celem jego sz

Magazyn towarów bławatnych
JANA AMIROWICZA
Cernăuți, str. Romana (ul. Ruska) 2
polecac
sukna
płótna
jedwabie
kompletne wyprawy ślubne
w najlepszej jakości i po bardzo zniżonych cenach

Wielokrotnie odznaczony
Założony w roku 1844
Sklad i pracownia towarów złotych, srebrnych i brązowniczych
Al. Kańczucki-Syn
w CZERNIOWCACH
str. Regina Maria No. 2
Specjalność:
PRZYBORY KOŚCIELNE.
Polacy!
Obowiazkiem Waszym jest wspomóc szkolnictwo polskie w Rumunii
Hasłem Waszym musi być
Daj Grosz na szkołę polską
Datki na szkolnictwo polskie przyjmuje biuro P. Z. S. Cernăuți, str. Iancu Flondor No. 40, Dom Polski, w godzinach urzędowych.

Statuten des israelitischen Gemeindepitals in der Provinzial-Hauptstadt Czernowitz
Nr. 141. III. Jahrgang, Freitag, 16. Dezember 1925. 16. Klein 1925.

Ostjudische Zeitung. Organ der jüdischen Nationalpartei in der Bukowina.
Ercheint am jenen Freitag. Bezugspreis für Czernowitz und die Provinz vierteljährlich 10 Lot mit Postversendung. Ausland 20 Lot. Einzelnummer 1 Lot.
Redaktion: Dr. Reizgasse in L. Stock. Administration: Hauptstrasse 8 (Salterhof). Telegramm-Adresse: Oajkische, Czernowitz.
Anzeigen: nimmt entgegen die Administration Hauptstrasse 8 (Salterhof). Anzeigen werden nach Maß meter i

Die VIII. Bukowiner Zionist. Landeskonferenz. Samstag, 16. Kislew (17. Dez.) 6 Uhr abends: Eröffnungssitzung: I. Eröffnung durch den Präsidenten Dr. Mayer Fbar. II. Begrüßungen. III. Wahl des Büros. IV. Die allgemeine Lage m Zionismus; Referat gestattet vom Mitglied des Bureaus Dr. zionistischen. (Kassationist Herr K. Rosenfeld.)
Die achte Landeskonferenz. 16. Dezember 1925.
Unter gänzlich veränderten Verhältnissen, als vor zwei Jahren die sechste, tritt morgen die achte Konferenz der Delegierten der Bukowiner Zionisten zusammen. Jene litt an Hummungen und Widersprüchen, die der Unklarheit der damaligen Situation entsprangen. Diese Unklarheit ist seither, zum Teile auch ihre Folgen, gewichen. Wir werden nicht mehr, wie vor zwei Jahren, unserem Instinkt nur gehorchen müssen — wenn er uns auch damals den richtigen Weg wies —, wir werden von einer, auch allen ihren Richtungen und in allen ihren Folgen überschaubaren Sachlage ausgehen, und in ruhiger, sachgemäßer Beratung Entscheidungen zu fassen haben, die eben dieser Sachlage entsprechen.

der Hunderttausendjährige
TOWARZYSTWO GIMNASTYCZNE „SOKÓŁ” w Czerniowcach, na Bukowinie.
W Czerniowcach, dnia 29. Januar 1928
Hofe k. k. Landesregierung!
Die sabutenmässig vorgezeichnete Generalversammlung wird am 2. Februar d. J. im Saale des Vereins „Cypselnia polska” um 7 Uhr Nach abgehalten werden.
Tagesordnung: 1. Rechenschaftsbericht. 2. Bericht des Aufsichtsrathes über den Rechnungsschluss. 3. Abgabe von Anträgen der Mitglieder. 4. Wahl des neuen Ausschusses.
Hovon wir uns beehren Sie gem. meine Anträge an zustellen.
Für den poln. Turnverein „Sokol”. Sekretar: Mr. Jakobowicz. Obmann: Herman Kalkman.

Touristenklub „Steinnetke“ Czernowitz.
Klubheim: Schillergasse 1 (Gastwirtschaft Golliger). Vereinsabende und Mitgliederaufnahme jeden Mittwoch 8 Uhr abends. Monatsbeitrag 50 h. Vereinsorgan: „Illust. Oesterr. Alpenzeitung”.
Der Klub eröffnet die diesjährige Sommersaison mit einer Halbtagspartie, welche am 24. d. M. nach Re wna stattfindet. Das Programm für den Monat Mai wurde wie folgt festgesetzt.

PROGRAMM: BUKOWINA.
Freitag, 16. Dezember 1925.
Freitag, 16. Dezember 1925. 16. Klein 1925.

Annunerationen-Invitation.
Die Redaktion. Nichtamtlicher Theil. Oesterreich.

Freitag, 16. Dezember 1925. 16. Klein 1925.

Freitag, 16. Dezember 1925. 16. Klein 1925.

Głos Ludu Tygodnik Demokratyczny. Organ Polskiej Rady Narodowej na Bukowinie.
Wychodzi w każdą niedzielę rano.

Rumunia i Polska.
Względem niemieckim doświadczeniom, a Polska znalazła na tem niezmiernie wiele czer- em pola doskonałą sposobność stawiania pierwotnych kroków w międzynarodowym trycie gospodarczym.

Względem niemieckim doświadczeniom, a Polska znalazła na tem niezmiernie wiele czer- em pola doskonałą sposobność stawiania pierwotnych kroków w międzynarodowym trycie gospodarczym.

JÜDISCHER ALMANACH
AUF DAS JAHR 1929
VOM KEREN KAYEMETH LEJISRAEL IN PRAG.
HERMAN

Державний архів Чернівецької області

О. Добржанський
Н. Масіян
М. Никирса

**Нації та народності Буковини
у фондах Державного архіву
Чернівецької області
(1775 – 1940)**

Довідник

**ББК 63.52 (4 Укр)
Д.55**

**О. Добржанський, Н. Масіян, М. Никирса. Нації та народності Буковини у фондах Державного архіву Чернівецької області (1775 – 1940)
Довідник**

Підготовлено за завданням Державного комітету архівів України на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 02. 04. 98. № 422

Відповідальна за випуск Анохіна Л.С.

доктор історичних наук,
професор О. Добржанський
головний спеціаліст ДАЧО Н. Масіян
начальник відділу інформації
та використання документів ДАЧО
М. Никирса

О. Добржанський, Н. Масіян, М. Никирса.
Д 55 Нації та народності Буковини у фондах Державного архіву Чернівецької області (1775 – 1940) – Чернівці, “Золоті литаври”, 2003 – С. 172.

У виданні подано історичні довідки про нації та народності, що населяли Буковину в часи її входження до складу двох держав: Австрії (Австро-Угорщини) – в 1774 – 1918 рр. та Королівської Румунії – в 1918 – 1940 рр., невеликі добірки архівних матеріалів та ілюстрації, а також пошукову інформацію про діяльність культурно-освітніх, професійних, спортивних, студентських, та інших національних товариств.

**ББК 63.52 (4 Укр)
ISBN 966-7577-68-6**

ISBN 966-7577-68-6

© О. Добржанський, 2003
© Н. Масіян, 2003
© М. Никирса, 2003
© КП видавництво “Золоті литаври”, 2003

ЗМІСТ

Передмова	5
I. Німецьке населення Буковини	7
II. Євреї на Буковині	42
III. Польське населення краю	90
IV. Вірмени на Буковині	109
V. Малочисельні етнічні групи	
Липовани (росіяни-старообрядці)	122
Цигани	134
Чехи	146
Словаки	153
Угорці	157
Джерела та література	160
Імений покажчик	164
Географічний покажчик	168

ПЕРЕДМОВА

Історія націй та народностей нинішньої Чернівецької області є надзвичайно цікавою та повчальною. Буковина була одним з найбільш багатонаціональних регіонів серед усіх австрійських провінцій. Тут проживало декілька десятків націй та народностей. Корінними й найчисельнішими були українці (русини) й румуни. Проте мета даного видання – ознайомити дослідників з наявними у фондах Державного архіву Чернівецької області документами про національні меншини краю: німців, поляків, євреїв, вірменів, липованів, циганів, чехів, словаків, угорців.

З перших років приєднання Буковини до Австрії місцева влада, зацікавлена в якнайшвидшому освоєнні краю, намагалася створити сприятливі умови для цього і запрошувала на Буковину переселенців з різних регіонів і держав, зокрема центральних провінцій Австрії, Галичини, Трансільванії, Німеччини, Росії тощо. Переселенцям надавали певні пільги: вони звільнялися на 50 років від рекрутчини, на 10 років – від податків, отримували фінансову допомогу з боку держави.

17 вересня 1781 року був виданий спеціальний “Патент про переселення”, згідно з яким оприлюднювалися пільги всім іноземцям, які бажали переселитися на територію Австрії. 20 жовтня цього ж року був виданий “Патент про віротерпимість”, який усунув конфесійні перешкоди для переселення. На Буковині були представлені різні релігійні конфесії: православні, римо-католики, греко-католики, протестанти-лютерани, протестанти-реформісти, іудеї, старообрядці. Кожен народ, що переселився на Буковину, приніс сюди не тільки свою культуру, звичаї і традиції, а й свою релігію.

З кінця XIX ст. національній приналежності та віровизнанню приділяла особливу увагу й австрійська офіційна статистика. Під час переписів населення заповнювалися пункти про віровизнання та розмовну мову. Це робилося також у гімназійних та шкільних журналах.

Буковина стала батьківщиною для представників численних національних меншин та етнічних груп.

У цьому виданні подано невеликі історичні довідки про нації та народності, що населяли наш край в часи його входження до складу двох держав: Австрії (Австро-Угорщини) – в 1774-1918 рр. та Королівської Румунії – в 1918-1940 рр., а також вміщено покажчик архівних справ про національні меншини Буковини.

Окремо вказано вихідні дані документів про створення та діяльність культурно-освітніх, професійних, спортивних, студентських та інших національних товариств.

Автори доклали максимум зусиль для виявлення документів з історії націй та народностей нинішньої Чернівецької області у фондах та науково-довідковій бібліотеці архіву, хоча, зрозуміло, охопити всі архівні справи було неможливо.

Минуле національних меншин постійно користується неослабною увагою дослідників України та науковців з різних держав світу. Це видання покликане допомогти у пошуках необхідної інформації та полегшити наукову працю над джерелами Державного архіву Чернівецької області.

НІМЕЦЬКЕ НАСЕЛЕННЯ БУКОВИНИ

Німці з'явилися на Буковині ще в епоху середньовіччя. Перші відомості про їхню присутність у нашому краї походять з XIV ст. Це були саксонські купці, які приходили на Буковину з Семигороду. Вони селились головним чином у таких містах, як Серет і Сучава, а пізніше далі на схід у Баї та інших молдавських містах. Однак несприятливі умови перешкождали розвитку цих німецьких поселень.

Лише в 1760 році почався новий приплив німців на Буковину, коли граф Август Понятовський поселив у с. Прилипче німецьких ткачів з околиць Бреслау і Ельбінга для забезпечення існування своєї суконної фабрики у Заліщиках. Проте на час приєднання Буковини до Австрії це поселення знаходилося у стані занепаду, оскільки дуже постраждало під час російсько-турецької війни 1768-1774 рр. Також занепало засноване на північ від Чернівців бароном Петером фон Гартенбергом у 1770 році поселення Садгора. Коли створений ним монетний двір у 1774 році був ліквідований, барон разом з німецькими колоністами покинув Буковину. В Садгорі залишилось лише декілька німецьких ремісників, які згодом розпорошились у краї.

Після приєднання Буковини до Австрії у 1774 році, для нової влади відразу стала очевидною недостатня заселеність краю, де на 1 км² припадало близько шести осіб. Уже тоді перший австрійський правитель Буковини, генерал фон Сплєні, намагався заохотити переселення німців наданням їм певних прав і свобод. У доповідній записці генерала, датованій 1775 роком, висловлюється глибока надія на "корисних" колоністів з "віддалених північних країн", оскільки їм забезпечується "повна свобода в користуванні протестантською релігією". Безперечно, що Сплєні мав на увазі під протестантськими колоністами з північних країн саме німців.

У "Патенті про переселення" від 17 вересня 1781 року були визначені такі пільги для переселенців: звільнення на 50 років від рекрутчини, на 10 років від податків, заміна панщини конвенціями (угодами) з поміщиками, землю яких вони отримували в користування, деяка фінансова і матеріальна допомога з боку держави і т.п. З 1782 року і до кінця 30-х років XIX ст. на Буковину переселилось до 3 тис. німецьких сімей із Швабії, Баварії, Франконії, Саксонії, а також із Богемії та Семигороду, де дуже відчутними були малоземелля та економічний визиск селян.

Першими німецькими поселенцями 80-х років XVIII ст. були службовці цивільних та військових установ. Поступово на Буковину стали прибувати ремісники і промисловці. Вони здебільшого селились у містах Чернівці, Серет, Сучава.

Відкриття покладів марганцевих, мідних та залізної руд на півдні Буковини спричинило переселення в цей край гірників. Німецькі гірничі робітники походили переважно із Ціпсу і Трансільванії. Так одна за одною стали виникати гірські шахти-колонії: Якобени (1784), Марієнзее-Кирлибаба (1797), Пожоріта-Луїзенталь (1805), Айзенау (1808), Фройденталь (1809) і Букшоа. Проте з часом гірництво на цих землях перестало розвиватися. Залишившись без роботи, не маючи ні власних земельних наділів, ні господарства, гірники були змушені шукати іншу можливість заробітку. Оскільки їхні поселення знаходились у гірській лісистій місцевості, то такою можливістю стала вирубка і сплав лісу.

У 80-х роках XVIII ст. на Буковину почали переселятися швабські селяни. Перша хвиля переселення німецьких селян відбулася без спеціального розпорядження уряду. Шваби прибували переважно з Банату. Як правило це були ті, хто з різних причин не зміг там влаштувати своє господарство. На Буковині вони заселяли місцевості, придатні для сільського господарства. Першою, заснованою тут німецькою колонією стала Молодія (1782). Протягом наступних п'яти років німці компактно поселились у таких громадах, як Роша, Жучка, Митока-Драгомирна, Терeblesшти, Сатулмаре (нім.), Старі Фратівці, Бадеуц (нім.), Нові Іцкани, Ілішешти та Арборе. Мешканці сільськогосподарських колоній походили з німецьких земель: Баден, Трір, Вюртемберг і Пфальц, деякі з Північної Богемії і Нижньої Австрії.

Заснування скляних заводів та розвиток лісорубної промисловості значно активізувало переселення німців-богемців. На 30-ті роки XIX ст. припадає найвища активність їхнього переселення, яке відбувалося зі значними труднощами, адже вони не отримали ні коштів для переїзду, ні грошової допомоги для придбання худоби, необхідних у господарстві предметів, та ін. Про все це переселенці повинні були потурбуватись самотужки. Безкоштовно вони отримували лише "сирий" матеріал для будівництва своїх господарств. На відміну від швабів, які утворили свої поселення в місцевостях, придатних для землеробства, богемці змушені були селитись переважно в лісистих місцевостях, розташованих у передгір'ях. Скляні заводи будувались у лісах, оскільки деревний попіл використовувався для виготовлення скла. Поблизу заводів виникли такі німецькі поселення, як Стара Гута, Нова Гута, Карлсберг, Фюрстенталь та Лунка-Фрумаса.

Ще кілька років тривала хвиля переселення богемських склярів і лісорубів на Буковину, які були змушені власноруч викорчувувати ліс, щоб готувати місце під поселення і поле під ріллю. Завдяки їм виникли такі села, як Борі і Ліхтенберг (1835), Шварцталь і Бухенгайн (Пояна Мікулі) (1841) та Гліт.

Німці переходили з перенаселених колоній Буковини в інші місцевості, де ще можна було оселитись і придбати нерухомість. До них приєднувалися вихідці з деяких галицьких поселень. Так, у вже існуючих поселеннях стали поступово виникати німецькі, наприклад, у Балачані (з 1848), Сторожинці (з 1851), Глибокій (з 1857), Нижніх Станівцях (з 1860) тощо. Багато богемців селились неподалік від швабів. Так у 1850 році на приватній основі виникло німецько-богемське поселення Августендорф, неподалік Банилова Волоського. В 1863 році 20 німецьких переселенців, частина яких прибула з Галичини, орендували 311 йохів незайнятої землі у барона Александра фон Василько-Серетського і в тому ж самому році заснували колонію Александердорф. Так само, на землі барона Василька, 30 німецьких сімей у 1869 році збудували колонію Катарінендорф. Подібним чином у цій місцевості виникли колонії Нова Жадова над Серетом (1885) та Ніколаусдорф (1893).

Проте німці поступово заселяли й інші населені пункти Буковини, завдяки чому вони стали вагомою часткою населення краю. Тут слід назвати такі населені пункти, як Кіцмань, Заставна, Вашківці, Берегомет над Серетом, Тарашани, Солка, Гура-Гумора, Кимполунг, Дорна-Ватра та багато інших. Наймолодшою колонією стала Айхенау, яка була заснована в 1913 році 20 сім'ями німецьких колоністів.

Переселення німців у міста Буковини відбувалось неплановірно. Німці, які селились у містах, робили це з власної волі, оскільки оплата праці службовців та

працівників ремісничих і промислових підприємств у містах була вищою, ніж у селах. Передусім вони мешкали в Чернівцях, Радівцях, Сереті і Сучаві, також охоче селились в інших торгових містечках краю. Це були чиновники, професори, вчителі, священники, лікарі, торговці і промисловці, які склали значну частину буковинської інтелігенції і були вихідцями з усіх коронних земель монархії. Проте на Буковині не було такого міста, де б німецьке населення становило більшість від загальної кількості його жителів.

За віровизнанням німців Буковини поділяли на католиків і протестантів (євангелістів). Вони мали свої окремі парафії і початкові школи. Римо-католицькі німці у справах церкви підпорядковувались Львівському єпископату. Конфесійний розподіл німців тісно пов'язаний з їх походженням. Богемські німці, наприклад, виключно католики, а ті, що походили із Ціпсу, навпаки, євангелісти. Шваби, переважно, теж євангелісти, проте серед них зустрічалися і католики. Німецьке населення в містах, у більшості своїй, було католицьким.

За офіційними даними перепису населення Буковини 1869 року в краї проживало 511964 особи, з них: 10479 – німецькі євангелісти і 29502 – німці-католики, а за даними перепису 1880 року кількість населення зросла до 570295 осіб, з них 13265 осіб становили німецькі євангелісти і 33755 осіб – німці-католики. Протягом наступних 20 років відбувся значний приріст населення, як засвідчує перепис 1900 року, проте в основному за рахунок збільшення поляків. Німецьких католиків у 1900 році налічувалось 49454 особи, в 1910 році – 50842. Серед найбільш густо заселених німцями місцевостей, станом на 1900 рік, слід назвати: місто Чернівці з околицями (13408), Якобени (2465), Гура-Гумору (1944), Радівці (4640), Сучаву (2136), Сторожинець (587), Серет (1643), Борі (297), Марієнзее-Кирлибабу (246), Ілшешти (1897), Луїзенталь (628), Айзенау (973), Шварцталь (491), Старі Фратівці (1229), Карлсберг (1174), Фюрстенталь (1104), Сатулмарє (нім.) (1141), Бадеуц (нім.) (352), Ліхтенберг (481), Молодію (1540), Катаріенендорф (227), Александердорф (112), Ніколаусдорф (233), Нову Жадову (707), Нову Гуту (432), Стару Гуту (908), Августендорф (493), Терєблешти (нім.) (1130). Дані перепису населення Буковини за 1927 рік повідомляють, що загальна кількість німецького населення становила 71678 осіб.

На Буковині розвивалася промисловість та торгівля. Першими професійними ремісниками, що з'явилися на Буковині, були німці, серед них висококваліфіковані слюсарі, годинникарі, ювеліри, лимарі, чинбарі, кушніри, каретні майстри, бляхарі, столяри, теслярі, броварі, каменярі, мірошники, палітурники тощо. Перші готелі з ресторанами теж були збудовані німцями. Німецькі колоністи з успіхом потрудились і на сільськогосподарській ниві. Вони доклали багато зусиль для освоєння одержаних на новій батьківщині земель і перетворення їх у родючі поля, створення багатьма з них міцних заможних господарств. Німецькі селяни-колоністи сприяли поширенню в краї кращих знарядь і методів праці, більш врожайних сортів пшениці, жита, ячменю і нових культур, запровадженню трипільля, а згодом – багатопільних сівозмін та кращих порід худоби та її утримання, а отже, загалом, сприяли створенню нової системи землеробства та інтенсифікації сільськогосподарського виробництва.

Шваби та богемці займалися переважно землеробством і тваринництвом або шукали заробітку на Буковині і в Румунії як муляри і теслярі; сакси та ціпси займалися

виготовленням карет. Найпевніший заробіток мали ті колоністи, що мешкали на околицях міст або неподалік ярмаркових містечок, оскільки вони забезпечували міські базари продуктами харчування, предметами широкого вжитку та іншими виробами – результатами господарської діяльності. В околицях Чернівців кожного ранку можна було бачити великі гурти “швабок”, які, незважаючи на несприятливі погодні умови (дощ, сніг чи ожеледь), рухались у напрямку до міста, навантажені повними кошиками овочів, зелені і молочної продукції, які вони носили на головах, а вже інші, легші речі, прийнято було носити в руках.

Проте слід зазначити, що становище німецьких поселенців далеко не завжди було сприятливим. Німці, що поселились у сільськогосподарських громадах, як правило, отримували настільки мало землі, що від її обробітку могли мати лише незначний прибуток. Ці труднощі, насамперед, були очевидними в громадах, створених на приватній основі, таких як Катарінендорф, Александердорф та ін. В громадах, створених на державній основі, становище було дещо кращим. Там поселенці знаходили державну підтримку для будівництва своїх нових будинків. Німці, вихідці з Ціпсу і Богемії отримували переважно лише землю під забудову та присадибну ділянку, і тільки в окремих випадках – луки. Свій заробіток вони знаходили як працівники гірничих та деревообробних підприємств.

Впродовж ХІХ ст. серед німців набуло поширення ремісництво. Навіть швабські селяни приділяли велику увагу заняттям ремеслом, бо старі землеволодіння, які від початку були невеликими за розмірами, після поступового розподілу на спадки перетворились на зовсім крихітні. А вже в 30-ті роки ХХ ст. залишилась зовсім незначна кількість селян, які жили виключно з того, що займались землеробством. За рахунок німців в австрійський період швидко зростала частка службовців. Після приєднання Буковини до Королівської Румунії чисельність чиновників-німців різко скоротилася.

Проте, навіть заняття ремеслами мало свої складності. Буковина завжди займала становище найвідсталішої провінції у складі Австрійської імперії, а отже вироби, виготовлені на Буковині, не могли конкурувати з їм подібними в інших провінціях, які займали передове становище. Велика промисловість тривалий час не могла набути тут належного розвитку через ті самі причини. Так, буковинсько-німецьке ремесло в значній мірі залежало від збуту в сусідній Румунії.

Німці Буковини повністю зберегли свої національні ознаки: національний характер та мову. Вони також цілком зберегли свої давні звичаї. На весіллях, хрестинах, похороні, при будівництві жител і т.п. можна було побачити обряди, що цілком повторювали традиції жителів західних провінцій Австрії та Німеччини.

Харчування німецьких колоністів звичайно було досить простим. Страви готувались переважно з м'яса, квасолі, гороху або бобів, картоплі, капусти, молочних продуктів і яєць. На столі німецьких колоністів також набули поширення і користувались популярністю такі страви буковинської кухні, як мамалига, борщ, галушки і т.п. Проте слід зазначити, що шматок м'яса на столі в німецькій сім'ї можна було бачити кожного дня. Улюбленим напоєм німців Буковини було пиво. Горілка і вино вживались порівняно рідко; німці палили і нюхали тютюн.

Майже всі житлові будинки німецьких колоністів були споруджені красиво і добротнo. Вони, як правило, склалися з двох або більше кімнат, будувались із дерева або каменю і покривались дранкою. Кімнати в більшості випадків високі,

просторі та світлі; на кухнях завжди знаходились плити. Так само красивого вигляду набули господарські будівлі. Подвір'я і тваринницькі приміщення утримувались в чистоті. Будинки колоністів знаходились або в самому саду, або поруч з ним. Якщо б ми потрапили в село, де жили переважно або виключно німці, то помітили б відсутність берези та верби, звичних для місцевих громад. Німці замінили їх грушами і горіхами. Німецькі колоністи були відомими садівниками і завезли на Буковину горіх, окремі сорти яблунь, вишень, слив та інших дерев, які з часом поширились у краї. А біля німецьких будинків, де тільки можливо, чепурились маленькі квітники. На присадибній ділянці німці вирощували горох, боби, квасолю, картоплю, а також кукурудзу, в центрі ділянки висівали соняшник, гарбузи і дині. Виноградна лоза була відсутня через несприятливі кліматичні умови, лише де-не-де її можна було побачити як прикрасу на будинках.

Характерною ознакою сім'ї німецького колоніста був чітко виражений сімейний устрій. Чоловік – це глава сім'ї. Його всі поважали і цінували. Поряд із чоловіком особливе становище в домі займала дружина – вона вела все домашнє господарство. Діти виховувались у релігійному дусі, велика увага приділялась засвоєнню ними моральних норм поведінки. Вони обов'язково відвідували школу і не було випадків, щоб німецька дитина не вміла читати чи писати.

Німецькі громади краю були добре організовані і керовані. Скрізь панував порядок. Рада громади як розпорядчий орган приймала важливі рішення, голова громади здійснював виконавчі функції суворо, але справедливо. Санітарний стан у громадах зберігався дуже добрий. Пануюча всюди чистота, зручні житлові умови і довіра до лікарського персоналу мали великий вплив на формування і дотримання санітарних умов.

Дуже важливу роль відігравали німці у розвитку освіти. Австрійська адміністрація створила на Буковині цілу мережу різноманітних шкіл. 16 грудня 1808 року в Чернівцях була відкрита перша гімназія. Відокремлення Буковини від Галичини (1848), створення власного апарату управління, який підпорядковувався безпосередньо Відню, використання німецької мови як мови службового спілкування поклало кінець польському впливу, а також дало змогу звернути належну увагу керівного органу краю та школи на українську мову на півночі Буковини і румунську мову на її півдні. Вершиною у розвитку освіти стало заснування 4 жовтня 1875 року цісарсько-королівського державного університету в Чернівцях. У цілому станом на 1914 рік, крім університету, на Буковині було 17 середніх шкіл (гімназій), 486 народних шкіл, а також 28 приватних шкіл, де працювало багато вчителів-німців.

Німці одними з перших почали видавати на Буковині свою періодичну пресу. Газета "Czernowitzer Zeitung" ("Чернівецька газета") з 1868 року перетворилася в офіційний рупор крайових органів влади.

Перші спроби об'єднання німецького елемента краю в національні товариства спостерігалися в 70-х роках ХІХ ст. Досвід товариського життя німці Буковини вже мали, адже вони брали участь у багатьох міжнаціональних товариствах і часто відігравали провідну роль в їх організації і діяльності. Але перші товариства з німецькою національною ознакою: "Німецька читальня в Чернівцях" ("Deutsche Lesehalle in Czernowitz") 1871 р., студентське об'єднання "Армінія" ("Arminia") 1877 р., філія "Німецького шкільного товариства"

(“Deutscher Schulverein”) не носили загальнокрайового характеру, не об’єднували німців цілої Буковини і, взагалі, не були національно-народними. Виходячи зі своїх програмних засад, вони обмежувалися вузькими завданнями і присвячували свою діяльність, в основному, лише німецькому шкільництву або німецькому співу. Проте це був початок великої справи, а рух інших національних товариств стимулював німців краю до власного об’єднання.

Центром культурної організації німців стало “Товариство християнських німців” (“Verein der christlichen Deutschen”). Воно виникло в 1897 році, а станом на 1930 рік мало вже 31 місцеву групу-філію, які розташовувались майже в усіх великих німецьких поселеннях. Основні положення товариства були вироблені професором гімназії Карлом Вольфом. 11 квітня 1897 року відбулися установчі збори. В їх роботі взяло участь близько 100 представників німецького населення краю. Вони одностайно висловили спільну волю створити об’єднання, в якому ставили собі за мету зміцнити і піднести національну свідомість німців Буковини, сприяти своєму духовному розвитку і господарському добробуту. Членом цього товариства міг стати кожний християнський німець Буковини. Прикметник “християнський” вказував на те, що євреям відмовлялося у членстві як іудеям, хоч багато з них побутовою мовою вважали німецьку і, згідно з австрійськими переписами, записувались німцями. Незважаючи на таке суттєве уточнення, товариство проголошувало своє бажання жити в мирі та злагоді з іншими народами Буковини. Честь бути першим головою товариства випала професору Чернівецького університету Теодору Гартнеру. Установчі збори обрали також правління товариства, яке складалося з 15-ти дійсних та 3-х запасних членів. Починаючи з жовтня 1897 року, засідання правління відбувались щотижня.

Перші загальні збори товариства були проведені 20 лютого 1898 року. Число його членів на кінець першого року діяльності досягло 1520 осіб, з яких 572 – це мешканці міста Чернівці та передмість. У товаристві були представлені католики і протестанти, чоловіки і жінки, представники всіх суспільних і професійних станів, службовці і ремісники, промисловці і землевласники, купці і садівники, прислуга і робітники, вчителі і науковці.

У перші два роки діяльності товариство мало уповноважених представників у всіх німецьких громадах краю і з 1900 року з їх допомогою почало створювати свої філії. Перші виїзні збори для організації філій на місцях відбулися у Радівцях і Роші 20 травня 1900 року. У тому ж році виникли філії у Сучаві та Сторожинці. Першими головами цих товариств були Венцель Креган (Роша), Йозеф Шпендлінг (Радівці), Фердинанд Гільберт (Сучава), Едмунд Гофман (Сторожинець).

Філії на місцях порушували питання про власний народний дім, і вже 22 листопада 1903 року відбулося святкове відкриття другого на Буковині Німецького народного дому в Кимполунзі. Згодом центри німецької культури вирости в Гура-Гуморі, Сторожинці, Радівцях, Роші, Глибокій та багатьох інших містах. На початку ХХ ст. загальне число народних домів у краї, які утримувало “Товариство християнських німців” на Буковині, становило 50. Спільними зусиллями німецьких товариств навесні 1908 року був закладений наріжний камінь нового дому на Геренгассе, 47. 4 і 5 червня 1910 року сотні німецьких громадян краю зібралися на

урочисте відкриття новозбудованого Німецького народного дому в Чернівцях, яке завершилось святковим концертом.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. різноманітні завдання “Товариства християнських німців” були поділені між 12 комітетами: сільськогосподарським, ремісничим, працевлаштування, канцелярським, видавничим, з преси, шкільним, допомоги бідним, туристичним, промисловим, з будівництва народного дому, ошаднокасовим.

Донести ідеї товариства до кожного німця в усіх куточках краю був покликаний комітет з преси. Завдяки йому вже у жовтні 1897 року товариство мало свій друкований орган – щомісячник “Буковинський вісник” (“Bukowiner Bote”). Він повинен був стати “дорогим другом і порадиником кожної німецької сім’ї”, проголошувати безкорисливу самовіддану працю і не забувати про розвиток духовності. За короткий час газета знайшла своїх щирих прихильників у всіх місцевостях краю. Починаючи з грудня 1903 року, почав виходити додаток до “Буковинського вісника”, який з 1 січня 1904 року перетворився у самостійну народну німецьку газету “Буковинські новини” (“Bukowiner Nachrichten”). У 1903 році “Товариство християнських німців” випустило календар для німців Буковини “Буковинський німецький календар” (“Deutscher Kalender für die Bukowina”). Зміст календаря вказував на німецьку спрямованість видання. Окрім традиційної інформації, яку містив будь-який календар, тут знаходився покажчик німецьких історичних пам’ятних днів, розповіді про Німецьку імперію та її землі, презентацію товариства-видавця та інших національних німецьких товариств. Видавці усвідомлювали велике значення календаря як народної книги. Тому літературна частина щорічника складалася з численних популярних текстів, казок, віршів, статей про техніку, землеробство, садівництво, бджільництво, розведення коней. На сторінках календаря розглядалися питання конституції та еміграції.

Товариство брало також активну участь у заходах інших національних та інтернаціональних об’єднань краю. Прикладом може слугувати святкування 25-літнього ювілею Чернівецького університету (1900), академічного товариства “Армінія” (1902), “Німецького шкільного товариства” (1905), а також загальнонімецького дня захисту у Відні (1908).

Новий потужний імпульс для розвитку та діяльності “Товариство християнських німців” отримало після того, як його очолив видатний австрійський історик, буковинознавець, етнограф, фольклорист і педагог професор д-р Р.Ф.Кайндль. Він звернув велику увагу на контакти та зв’язки з об’єднаннями, які мали такі ж завдання як і “Товариство християнських німців” Тому за його головування товариство активно співпрацювало з іншими культурними союзами: Німецьким шкільним товариством, Товариством німецької мови, Товариством німців за кордоном, Німецьким промисловим союзом, Союзом німців Галичини та іншими. Завдяки професору Кайндлю, із забуття була повернута історія буковинських німців. За його ініціативою у Чернівцях з 30 червня по 4 липня 1911 року відбувся перший з’їзд карпатських німців, який сприяв культурній єдності німецтва регіону. Він був чудово організований та об’єднаний з великим спортивним святом, в якому були задіяні різні гімнастичні товариства.

Отже, багатогранна діяльність, розгорнута “Товариством християнських німців”, зайняла помітне місце у культурному і громадсько-політичному житті

німців краю. З одного боку, товариство консолідувало всі національно-свідомі сили німецького народу Буковини, з іншого – стало тим фундаментом, на якому виникли і діяли за його підтримки інші національні німецькі союзи та об'єднання.

Так, у 1901 році в Чернівцях було засноване товариство “Німецький шкільний дім”. На час заснування товариство налічувало 100 членів. Головною метою його діяльності стала невтомна турбота про підростаюче покоління німців Буковини та піклування про поліпшення їх матеріального добробуту.

4 січня 1903 року в Чернівцях був утворений “Союз сільськогосподарських німецьких товариств Буковини” Його найважливіше завдання полягало в забезпеченні дешевими кредитами системи райфайзенських кас. За підтримки союзу були споруджені німецькі народні школи, бібліотеки сільськогосподарського характеру, читалися доповіді на різні теми. Наступним кроком з метою поліпшення матеріального становища і добробуту мешканців Буковини стало створення німцями торговельної мережі.

Продовжували свою діяльність хорові товариства. В 1905 році під керівництвом професора Яскульські утворився “Гурток німецького співу” (“Deutsches Gesangskränzchen”). Диригентами хору цього товариства були професор Келлер та директор музичної школи Шюльтер.

Також міцніла і стверджувалася думка про виховання фізично і духовно здорової молоді. В 1903 році було офіційно зареєстроване перше спортивне німецьке товариство в Чернівцях під назвою “Чернівецький німецький футбольний клуб” (“Deutscher Fußballklub Czernowitz”). Спочатку воно складалось з 20-30 ініціаторів, які свою мету вбачали у розвитку гімнастики, туризму, футболу і в цілому турбувалися про активний відпочинок на природі. Лише в 1910 році товариство набуло справжньої сили і отримало нову назву – “Футбольне і гімнастичне товариство “Ян” в Чернівцях” (“Fußball – und Turnverein “Jahn” in Czernowitz”). Головою реорганізованого товариства було обрано шкільного інспектора міста Рафаеля Кайндля. Товариство було покликане здійснювати гармонійне виховання молоді через подорожі, молодіжні ігри, заняття музикою. У процесі його розвитку виникли дитячі, юнацькі, дівочі та жіночі команди. Раз на рік члени цього спортивного товариства проводили показові публічні тренування з метою залучення нових членів.

На початку ХХ ст. в Чернівецькому університеті, крім німецьких організацій “Армінія” та “Тевтонія”, було створено ще чотири німецькі корпорації: “Германія” (“Germania”) – 1903 р., “Саксонія” (“Saxonia”) – 1906 р., “Суевія” (“Suevia”) – 1907 р., “Лібератас” (“Liberatas”) – 1910 р. Вони глибоко прониклися національною ідеєю, мали чітко сформульовані девізи, мету, завдання.

Ще з середини ХІХ ст. розпочалось створення також і професійних, наукових та літературних об'єднань, виникнення великої кількості товариств для бідних, хворих, вдів, сиріт, учнів і ремісників, проте вони набули яскраво вираженого національного характеру.

Все перелічене є свідченням вагомому внеску німців у культурний розвиток Буковини. Проте він би не набув такого розмаху, якби не відомі поза межами Буковини і шановані в краї видатні науковці, дослідники, історики, педагоги, урядовці, політики, діячі культури і мистецтва, гідні представники свого народу, які доклали максимум зусиль для національного об'єднання німців, піднесення їх загальнонаціональної

свідомості, духовного та матеріального добробуту. І сьогодні не втратили свого значення праці відомого буковинського історика Раймунда Фрідріха Кайндля, дослідника історії Буковини Франца Адольфа Вікенгаузера, філолога і дослідника Теодора Гартнера, історика-буковинознавця Фердинанда Ціглауера фон Блюменталь. Відомими всьому світу письменниками стали буковинські німці Людвіг Адольф Сімігінович-Штауфе, Генріх Кіппер, Адольф Клуг, Георг Дроздовський та інші. Серед видатних особистостей німецької національності слід відзначити також політичного діяча Йосифа Відмана, інспектора німецьких шкіл і голову німецької Народної Ради на Буковині, заслуги якого є значними для розвитку німецького шкільництва Франца Ланга, вченого і голову місцевої філії німецького шкільного товариства Вальтера Гьормана, вченого, співзасновника і другого голову товариства християнських німців Рудольфа Шаріцера, педагога і директора Чернівецької гімназії Штефана Вольфа, політика Норберта Кіппера, політика і засновника “Німецького народного союзу” Антона Кешмана, науковця і політика Артура Скедля, політика Едвіна Ландвера, громадського діяча, першого директора дівочого ліцею, співзасновника “Товариства християнських німців” та дійсного члена багатьох німецьких організацій Йосифа Франка.

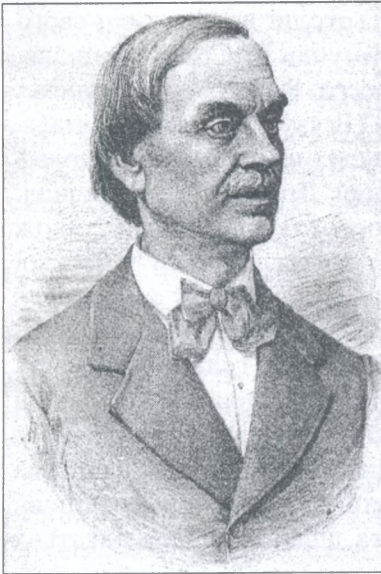
Після входження Буковини до складу Королівської Румунії (1918) німецьке населення Буковини відразу відчувало на собі тиск з боку румунського уряду. Зовні ситуація відразу не змінилася, в Чернівцях і надалі розмовляли німецькою мовою, бо лише незначна частина німецькомовного населення опанувала нову державну мову. Роза Ауслендер, наприклад, засвідчувала, що Чернівці до 1944 року залишались “австрійським містом”, в якому німецька мова була не лише мовою спілкування і культури; вона залишалась рідною мовою більшої частини населення.

Чернівецька “Alma mater Francisco Jozephina” була перейменована і стала носити ім’я румунського короля Фердинанда. В останньому “австрійському” семестрі 1918-1919 рр. в університеті загалом навчалося 1040 студентів, серед них 217 румунів, 151 українець, стільки ж німців та 475 – інших національностей (переважно євреїв, тобто теж німецькомовних). У першому “румунському” семестрі (1919) з німецьких професорів в університеті залишилось лише чотири. Їм було дозволено викладати природничі науки наступні 4 семестри німецькою мовою.

Та вирішальним кроком для утистки пануючої (на той час) у краї німецької мови і для насильного запровадження нової державної мови стали наступи на німецьке шкільництво. Звільнення зазнали майже 90% німецьких вчителів “через недостатнє знання румунської мови” Вони були замінені вчителями-румунами і, як результат, у 30-х роках лише 10% німецьких дітей мали змогу навчатися рідною мовою.

Напередодні введення радянських військ на Буковину між урядом СРСР та Німеччиною було укладено домовленість про право етнічних німців виїхати з краю. В Чернівцях було створено репатріаційну комісію, яка організувала відправлення етнічних німців у Німеччину. Всього виїхало понад 45 тис. осіб. До речі, декілька тисяч українців також записалися німцями і таким чином покинули Буковину, рятуючись від більшовиків.

Німці залишили помітний слід в історії Буковини. Серед них було чимало видатних осіб, які зробили вагомий внесок у розвиток науки, літератури, мистецтва, політики краю. Назвемо тільки деяких з них:

Франц Адольф Вікенгаузер

Вікенгаузер Франц Адольф – відомий австрійський історик, дослідник історії Буковини, народився 1809 року в м. Вурмбах. Працював фінансовим радником в управліннях державними маєтками та маєтками Православного релігійного фонду Буковини. Вільний час присвячував дослідженню історії Буковини, збиранню і вивченню документальних матеріалів: актів, надписів, грамот та історичних відомостей періоду молдавського панування та після приєднання Буковини до Австрії.

Залишив велику кількість наукових праць з історії Буковини, а саме: “Грамоти монастиря Молдовіца” (1862), “Історія та грамоти монастиря Солка” (1877), “Бохотин, або історія міста Чернівці та його околиць” (1877), “Гореча. Додаток до історії міста Чернівці” (1880) та ін.

Помер 6 квітня 1891 року в Чернівцях.

Раймунд Фрідріх Кайндль

Кайндль Раймунд Фрідріх – австрійський історик, видатний буковинознавець, етнограф, фольклорист і педагог, народився 31 серпня 1866 року в Чернівцях у сім'ї вчителя. Після закінчення Чернівецького університету продовжив навчання у Віденському університеті в інституті з дослідження австрійської історії. Повернувшись з Відня, працював доцентом Чернівецького університету та одночасно екстраординарним вчителем вищої реальної школи. Згодом був призначений ординарним професором університету. В 1906 році обирався деканом філософського факультету, а в 1912 р. – ректором університету. Окрім цього, був головою історичного семінару, членом центральної комісії мистецтв та історичних пам'яток у Відні, державним радником архіву.

На основі ретельно зібраних історичних фактів та проведених досліджень опублікував велику кількість наукових праць. Лише з буковинської тематики ним було написано понад триста книг та статей, а саме: “До історії міста Чернівців та його околиць” (1888), “Історія Буковини до 1342 р.” (1889), “Історія Буковини. 1342-1774 рр.”, “Русини на Буковині” (1889-1890) у співавторстві зі священником О. Манастирським, “Історія міста Чернівців з найдавніших часів до сьогодні” (1908) та ін.

З початком Першої світової війни змушений був залишити рідне місто і переїхати в Грац, де прожив останні роки життя. Помер 14 березня 1930 року.

Ернст Рудольф Нойбауер

Нойбауер Ернст Рудольф – австрійський письменник і педагог, народився 17 квітня 1823 року в м. Іглау. По закінченні місцевої гімназії вивчав філософію в Грацькому університеті, а пізніше – правничі науки у Віденському університеті. Працював дійсним вчителем Чернівецької вищої гімназії, де викладав історію та географію майже 20 років. У 1872 році був призначений директором гімназії в Радівцях.

Автор творів “Пісня з Буковини” (1855), “Буковинські оповідання” (1874), “Сестра із села Шепіт”, “Ногайя, або битва в степу” (1875). Автор тексту до альбому Ф.Кнаппа “Ілюстрована Буковина” (1874) та ін.

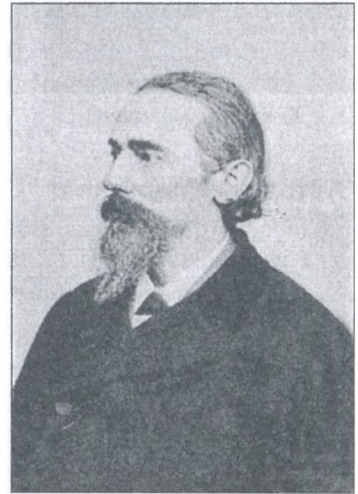
Помер 5 травня 1890 року в Радівцях після важкої тривалої хвороби.

Гартнер Теодор – відомий дослідник, філолог, видатний громадський діяч, народився 4 листопада 1843 року у Відні. Закінчив Віденський університет, де вивчав філософію, а також математику, фізіологію, хімію. З 1868 по 1875 рік викладав природничі науки в Австрії та Угорщині.

В Чернівці Теодор Гартнер прибув у 1885 році на посаду ординарного професора романської філології Чернівецького університету. Опинившись на Буковині, Гартнер, німець за походженням, виявив неабиякий інтерес до українців і вирішив вивчати їхню мову.

В 1893 році Гартнер у співавторстві із С.Смаль-Стоцьким опублікував “Руську граматику”, а в 1907 році вийшло друге видання, значно розширене і

доповнене. В 1913 році опублікована фундаментальна праця обох науковців “Грамматика руської мови” Також широкого визнання набула праця Гартнера “Ретороманська грамматика” (1883).

Теодор Гартнер

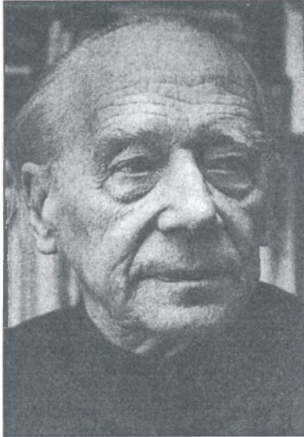

Штефан Вольф

Вольф Штефан – директор цісарсько-королівської I державної гімназії в м.Чернівці, відомий громадський та культурний діяч, народився 12 серпня 1823 року в Шьонштейні. Закінчив Ольмюцький університет, де вивчав філософію, педагогіку, класичну філологію та юридично-політичні науки. В 1859 році був призначений на посаду директора Чернівецької гімназії та обіймав цю посаду до 1887 року. Автор підручника з латинської мови, монографії “Ретроспективна історія

Чернівецької вищої гімназії за 1850-1872 роки” За його редакцією видавалися “Щорічник” гімназії та навчальні програми. Був членом крайової шкільної ради, де брав активну участь в обговоренні питань педагогіки та навчального процесу.

За невтомну працю на ниві просвіти був нагороджений рицарським хрестом ордена Франца Йосифа. Помер Штефан Вольф 27 лютого 1898 року в Чернівцях.

Георг Дроздовський

Дроздовський Георг – відомий поет, прозаїк, драматург, театральний критик, народився 21 квітня 1899 року в Чернівцях.

Навчався у цісарсько-королівській II державній гімназії, де були паралельні українські класи. В роки Першої світової війни служив прапорщиком у складі 12-го полку польової артилерії. В 20-ті роки, після закриття німецького театру в Чернівцях, організував серію театральних спектаклів під назвою “Чернівецькі камерні вистави”, в яких брав участь і як актор, і як автор.

Перша збірка поезій Дроздовського “Вірші” вийшла в Чернівцях у 1934 році. В його поезіях повоєнного періоду наперший план виступають політичні мотиви: критика суспільних порядків, засудження фашизму, повоєнний політичний устрій.

Автор поетичних книг “Сад каменяра” (1957), “Великий божий звіринець” (1959), “Ефета. Справа Ноя” (1969) тощо, а також збірок оповідань “Блоха у вусі – колючка в серці” (1965), “Військова музика” (1967) та ін.

Лауреат престижних літературних премій ім. Н.Ленау (1957), ім. Т.Кернера (1965), ім. А.Гріфіуса (1985). Помер у Клагенфурті в 1987 році.

Микулич-Радецький Йоганн – всесвітньо відомий хірург, народився 16 травня 1850 року в Чернівцях, у родині відомого буковинського архітектора, секретаря торгово-промислової палати Андреаса Микулича. Після закінчення початкової школи вступив до Чернівецької гімназії, яку успішно закінчив у 1869 році. Будучи гімназистом, Йоганн виявив здібності до медицини, проте батько бачив його в майбутньому службовцем-дипломатом.

Всупереч волі батька, Йоганн Микулич-Радецький поїхав до Відня, щоб вивчати медицину. Окрім медицини, його великим захопленням була й музика. Маючи музичну освіту, він сам чудово грав на піаніно та вдосконалював свою музичну майстерність у Відні під час навчання. Склавши державні іспити на здобуття ступеня доктора в 1875 році, він присвятив себе вивченню наукової хірургії. Наставником Микулича-Радецького був хірург Білрот, у якого він розпочав свою роботу на посаді першого асистента. Білрот сприяв Микуличу-Радецькому в отриманні у 1880 році посади доцента в Краківському університеті. Згодом він був призначений директором

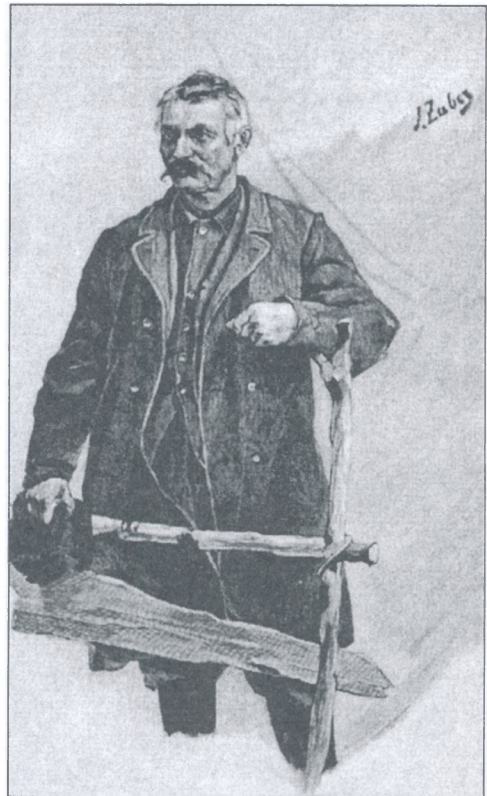

Йоганн Микулич-Радецький

університетської клініки й ординарним професором з хірургії. Свій курс лекцій професор розпочав у зимовому семестрі 1882/83 навчального року. В краківський період життя він написав близько 30 вагомих наукових праць польською мовою. На знак визнання його видатних заслуг у 1885 році був запрошений на посаду віце-президента, а вже через рік став президентом Краківського медичного товариства. У 1887-1890 рр. працював у Кенігзберзькому університеті, пізніше був запрошений у місто Бреслау, яке на той час поряд з Берліном і Віднем вважалося центром медичних досліджень. Там він перейняв керівництво хірургічною клінікою Бреславського університету, яку очолював до 1905 року. Тут він став деканом медичного факультету і ординарним професором місцевого університету.

Йоган Микулич-Радецький досяг значних успіхів у сфері наукових досліджень. Він здобув визнання далеко за межами країни і навіть континенту. В 1899 році йому було надано дворянство. В 1898 р. став почесним доктором Единбурзького університету в Глазго. Був державним радником з питань медицини, а незадовго до смерті його призначили генеральним лікарем Пруської армії.

Помер Йоганн Микулич-Радецький після тривалої хвороби 14 червня 1905 року в місті Бреслау і похований у Фрайбурзі (Сілезія).

*Типи німецьких колоністів Буковини, XIX ст.
Ілюстрації з книги "Bukowina in Wort und Bild", 1898 р.*

Буковинський німецький календар, 1903 р.

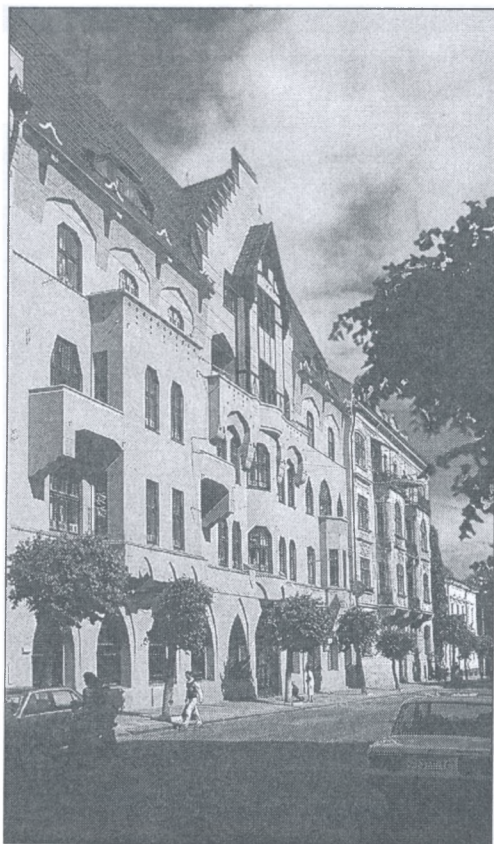
Освячення церкви в громаді Августендорф, 1908 р.

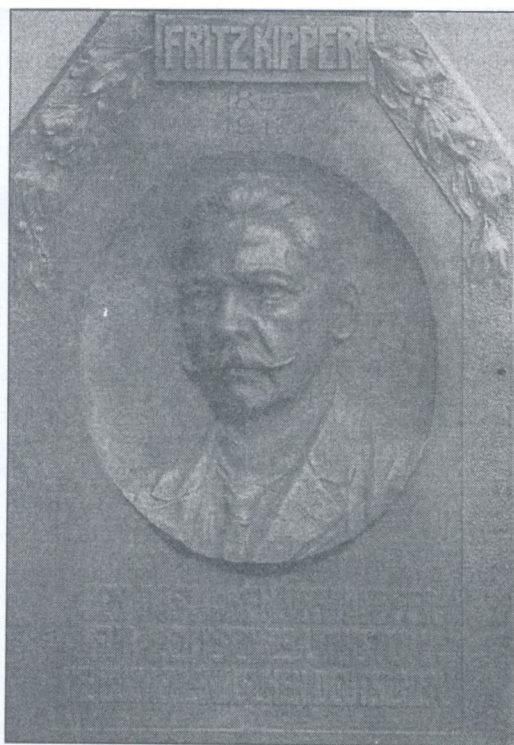
Німецьке жіноче співоче товариство, поч. XX ст.

Німецька школа в громаді Глибока, поч. XX ст.

Німецький народний дім м. Чернівці

Рельєф депутата Буковинського сейму Фріца Кіппера у святковому залі Німецького народного дому, поч. XX ст.

Німецька свангельська церква, школа та будинок священика, поч. XX ст.

Німецький народний дім на Роші, поч. XX ст.

Verlangt überall: Vereinszünder für die Deutschen in der Bukowina.

Deutsche!

kaufte Vereinszünder (Schweden)

zu Gunsten des
Vereines der christlichen Deutschen in der Bukowina.

Selbe sind vorzüglich, nicht theurer als andere gute Erzeugnisse.
 Ihr Vermeidet dadurch die Einnahmen des Vereines ohne einen Heller Mehrlöhnen und unterstützt
 dadurch die gute deutsche Sache!

Verkaufsstelle für Czernowitz bei: **Schmiedt & Fontin.**

Mitgliederkäufer in der Provinz mögen sich wenden an den
Verein der christlichen Deutschen in der Bukowina, Czernowitz.

Chronik des Deutschtums in der Bukowina.

Oktober 1930.

Das Ergebnis der Einschreibungen deutscher Schüler an den Volksschulen rechtfertigt die Forderung nach Wiedereinführung der deutschen Unterrichtssprache. An mehreren Schulen, wo, ein Ministerialerlass diese verfügt, werden Schwierigkeiten gemacht.

5. Uebernahme des Deutschen Hauses in Augustendorf durch den deutschen Kulturverein. Es wird seinem Erbauer zu Ehren Vater Sonntag-Haus genannt.

8. Martin Renner, Ehrenmitglied des Deutschen Kulturvereines und Ehrenpresbyter, stirbt im 75. Lebensjahre.

9. Eröffnungsspiel der Kammerspiele des Czernowitzer Theatervereines.

12. Einweihung der katholischen Kirche in Czudyn durch Bischof Robu. Um ihre Erbauung hat sich Rechtsanwalt Dr. Josef Nestmann große Verdienste erworben.

13. Sanitätsrat Dr. Mayer stirbt im 80. Lebensjahre.

15. Eröffnung des Gastspiels vom Theater in der Josefstadt in Wien mit Mangham: Die heilige Flamme.

26. Jahr Herbstmeister im Fußballspiel.

29. Die 2000. Nummer der Czernowitzer Deutschen Tagespost"

November 1930.

9. Protestversammlung zur Verteidigung des Rechtes auf die deutsche Schule.

20. Der Unterrichtsminister Costacescu gibt einer deutschen Abordnung beruhigende Zusicherung des Weiterbelassens des deutschen Gymnasiums in Czernowitz.

23. Einweihung des deutschen Schul- und Vereinshauses in Kimpolung.

Eröffnung der Volksbildungsvorträge durch Dr. Zalogietij über Bauernkunst.

Хроніка життя німців на Буковині, 1931 р.

*Різдво у німців, XIX ст.
Ілюстрація з книги "Vukowina in Wort und Bild", 1898 р.*

Дитячий садок у Німецькому народному домі м. Чернівці, 1932 р.

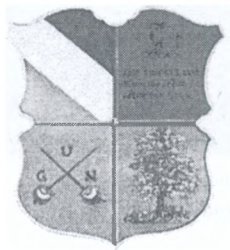
*Німецькі селянки з передмістя Роша, XIX ст.
Ілюстрація з книги "Bukowina in Wort und Bild", 1898 р.*

"Товариство християнських німців" м. Чернівці, 1912 р.

*Герб академічної студентської
корпорації "Arminia" м. Чернівці*

*Герб академічної студентської
корпорації "Gothia" м. Чернівці*

*Герб академічної студентської
корпорації "Alemannia" м. Чернівці*

*Герб академічної студентської
корпорації "Teutonia" м. Чернівці*

*Герб католицько-німецького
академічного об'єднання
"Frankonia" м. Чернівці*

Буковинський німецький календар, 1932 р.

ФОНДИ АРХІВУ ПРО НІМЦІВ ТА НІМЕЦЬКІ ТОВАРИСТВА

I. Австрійський період

1787-1789 рр.	Ф.1, оп.1, спр. 80,218;
1791 р.	Ф.1, оп.1, спр. 336;
1848-1859 рр.	Ф.3, оп.1, спр. 187; Ф.3, оп.2, спр. 85 а,1991;
1863-1864 рр.	Ф.3, оп.2, спр. 4759,5284;
1868-1869 рр.	Ф.3, оп.2, спр. 7130;
1871-1900 рр.	Ф.3, оп.1, спр. 4618,5910,6075,6575,6585,6609,6610; Ф.3, оп.2, спр. 84,8539,8540,10862,10864,12894, 13155,14533;
1902-1918 рр.	Ф.3, оп.1, спр. 8685,8688,8689,8695,8696,9434,9906, 9910,10925,10945,10957,11015,11123,11945; Ф.3, оп.2, спр. 16101,21415,23234,12982,24015, 24924, 26101,27190,28196,29951,29968,29972,29985,29992, 30006,30690; Ф.4, оп.1, спр. 624,1309; Ф.10, оп.1, спр. 397,1350.

II. Румунський період

1919-1940 рр.	Ф.12, оп.1, спр. 2,1000,9588; Ф.12, оп.2, спр. 64,108; Ф.12, оп.3, спр. 423,429,438; Ф.12, оп.4, спр. 8; Ф.38, оп.1, спр. 3814,4802,6022,6027,6033,7213,7235, 7236,7240,7850,7913,8277,8304,8765,8788,9754, 10225,10784,10785; Ф.38, оп.2, спр. 702; Ф.38, оп.3, спр. 282,347,348,451; Ф.43, оп.1, спр.103,713,1692,1719,1999,4664,4979, 4990,5270,6002,6374,7669,8092,8157,8375; Ф.43, оп.2, спр. 223; Ф.43, оп.5, спр. 99
---------------	---

Назва товариства	Пошукові дані	Хронологічні рамки
1	2	3
Czernowitzer Ortsverein evangelischer "Gustav Adolf Stiftung". Чернівецьке товариство євангелістів "Gustav Adolf Stiftung". Голова Йозеф Фроніус.	Ф.3, оп.2, спр. 4759; Ф.3, оп.1, спр. 6585; Ф.10, оп.1, спр. 252	1863 р. 1895 р. 1903-1923 рр.
Verein zur Gründung einer höheren Töchterschule in Czernowitz. Товариство сприяння створенню вищої жіночої школи м.Чернівці. Голова Штефан Вольф.	Ф.3, оп.2, спр. 8539	1871 р.
Akademisches Korps "Alemannia". Академічна корпорація "Alemannia". м.Чернівці. Голова Рудольф Буш.	Ф.3, оп.2, спр. 10862; Ф.3, оп.1, спр. 8689; Ф.38, оп.3, спр. 451	1877 р. 1902 р. 1919-1925 рр.
Akademische Burschenschaft "Arminia" in Czernowitz. Академічна студентська корпорація "Arminia" м.Чернівці. Голови: Фері Вонсовіч, Александр Кіслінгер.	Ф.3, оп.2, спр. 11632; 11995,12894; Ф.3, оп.1, спр. 8688	1879-1880 рр. 1883 р. 1902 р.
Evangelischer Schulverein in Czernowitz (Bukowina). Євангелістське шкільне товариство м.Чернівці (Буковина). Голова Камілло фон Альт.	Ф.3, оп.2, спр. 12229; Ф.3, оп.1, спр. 6609; Ф.3, оп.1, спр. 9434; Ф.43, оп.1, спр. 4664	1881 р. 1895 р. 1905 р. 1927 р. 1929-1940 рр.
Geselligkeitsverein "Schlaraffia" Czernowicia. Чернівецьке товариство спілкування "Schlaraffia". Голова Генріх Заглер.	Ф.3, оп.2, спр. 12554; Ф.3, оп.2, спр. 16101	1882 р. 1909 р.
Akademische Burschenschaft "Teutonia" in Czernowitz. Академічна студентська корпорація "Teutonia" м.Чернівці. Голова Ріхард Ліпперт.	Ф.3, оп.2, спр. 13155	1884 р.
Zweigverein Bukowina des allgemeinen deutschen Sprachvereines. Буковинське відділення загального німецького мовного товариства. Голова Штефан Вольф.	Ф.3, оп.1, спр. 6575	1889-1898 рр. 1895 р.

1	2	3
<p>Philisterverband der katholischen akademischen Studentenverbindung "Unitas" in Czernowitz. Філістерське католицьке академічне студентське об'єднання "Unitas" м. Чернівці. Голови: Міхаель Кржиштофович, Рудольф Штадлер.</p>	<p>Ф.3, оп.1, спр. 5919, 6049; Ф.3, оп.1, спр. 8864; Ф.3, оп.2, спр. 23201</p>	<p>1892-1893 pp. 1903 p. 1906 p.</p>
<p>"Volksbildungsverein" in Rosch. Культурно-освітнє товариство "Volksbildungsverein" на Роші. Голова Георг Гіршмюллер.</p>	<p>Ф.3, оп.1, спр. 6610; Ф.3, оп.1, спр. 6075; Ф.38, оп.1, спр. 8277; Ф.38, оп.3, спр. 282</p>	<p>1893 p. 1895 p. 1924-1940 pp.</p>
<p>Verein der Christlichen Deutschen in der Bukowina. Товариство християнських німців на Буковині. Голови: Габріель Мюллер, Альфред Кольрус.</p>	<p>Ф.3, оп.1, спр. 8695, Ф.3, оп.2, спр. 21415; Ф.3, оп.1, спр. 9910; Ф.4, оп.1, спр. 624; Ф.43, оп.1, спр. 103; Ф.38, оп.1, спр. 7240, 7850</p>	<p>1902 p. 1906-1913 pp. 1919 p. 1931-1933 pp.</p>
<p>Ortsgruppe Czernowitz in der Bukowina des "Deutsch- evangelischen Bundes für die Ostmark". Чернівецька Буковинська Східна група німецького протестантсько-євангелічного товариства "Ostmark".</p>	<p>Ф.3, оп.2, спр. 23234</p>	<p>1906 p.</p>
<p>Katholisch- deutsche Studentenverbindung "Frankonia". Католицько-німецьке студентське об'єднання "Frankonia". м. Чернівці. Голова Йоган Шмід.</p>	<p>Ф.3, оп.1, спр. 10925; Ф.3, оп.2, спр. 24015</p>	<p>1907-1910 pp.</p>
<p>Verein "Deutscher Volksbund" in der Bukowina. Товариство "Deutscher Volksbund" на Буковині. Голова Антон Кешман.</p>	<p>Ф.3, оп.2, спр. 24924; Ф.3, оп.1, спр. 9906, 11945; Ф.10, оп.1, спр. 397</p>	<p>1907-1914 pp.</p>
<p>Zweigverein Gauverband XVIII Gau "Buchenland" des Deutschen Schulvereines. Галузеве товариство XVIII округу "Buchenland" німецького шкільного товариства. Голова д-р Карл Ламп.</p>	<p>Ф.3, оп.2, спр. 27190</p>	<p>1910 p.</p>
<p>Katholisch-deutscher Gesangsverein in Storozynetz. Католицько-німецьке співоче товариство м. Сторожинець.</p>	<p>Ф.3, оп.2, спр. 28196</p>	<p>1911 p.</p>

1	2	3
Akademisches Korps "Austria" in Czernowitz. Академічна корпорація "Austria" м.Чернівці. Голова М.Коллер.	Ф.3, оп.1, спр. 11509	1912 р.
Deutsche Jungmannschaft "Ostwacht" in Czernowitz. Німецька молодіжна команда "Ostwacht" м.Чернівці. Голова Георг Штробель.	Ф.3, оп.2, спр. 29951, 29968	1913 р.
"Deutscher Lehrerverein für den Bezirk Storozynetz". Товариство німецьких вчителів Сторожинецького повіту. Голови: Йозеф Мор (1913), Франц Манц (1919).	Ф.3, оп.2, спр. 29985; Ф.12, оп.3, спр.423, 429	1913-1914 рр. 1919 р.
Katholisch-deutscher Jugendbund in Czernowitz. Німецький католицький молодіжний союз м.Чернівці. Голова Еміль Веліш.	Ф.3, оп.2, спр. 30006	1913 р.
Ortsgruppe Czernowitz des "Österreichischer Wandervogels", Bund für deutsches Jugendwandern. Чернівецька Східна група німецького молодіжного товариства мандрівників "Österreichischer Wandervogel". Голова Рольф Штрогаль.	Ф.3, оп.2, спр. 29972	1913 р.
Verein der ehemaligen deutschen Mittelschüler zu Czernowitz "Germania". Товариство колишніх учнів шкіл м.Чернівці "Germania". Голова Рудольф Штрогань.	Ф.3, оп.2, спр. 29992	1913 р.
Ortsgruppe "Yggdrasil № 54 in Storozynetz" der Organisation neutraler Guttempler. Сторожинецька східна група №54 товариства тверезості "Yggdrasil".	Ф.3, оп.2, спр. 30690	1914 р.
Societatea catolico-germană din Roşa. Німецьке католицьке товариство на Роші. Голова Генріх Кюнн.	Ф.12, оп.3, спр. 438; Ф.43, оп.1, спр.1999; Ф.43, оп.2, спр. 452; Ф.38, оп.1, спр. 8304; Ф.38, оп.1, спр. 9754, 10225	1920 р. 1923-1924 рр. 1933 р. 1936-1937 рр.

1	2	3
Gruparea Societății sportive germane "Victoria". Німецьке спортивне товариство "Victoria". Голова Йоганн Райтмайер.	Ф.38, оп.3, спр. 347	1929-1940 рр.
Societatea Doamnelor Germane din Cernăuți. Товариство німецьких жінок у м.Чернівці. Голова Луїза Дуестерберг.	Ф.38, оп.1, спр. 6033; Ф.38, оп.1, спр. 8788	1929 р. 1934 р.
Societatea "Orfelinatul catolic-german pentru Bucovina". Товариство "Німецько-католицький будинок сиріт на Буковині". Голова Луїза Дуестерберг.	Ф.38, оп.1, спр. 7913	1932 р.
Societatea Tinerimii Germane din Roșă "Eichenhort". Німецьке молодіжне товариство на Роші "Eichenhort". Голова Йоганн Бекер.	Ф.38, оп.2, спр. 702 Ф.38, оп.1, спр. 10785	1936 р. 1938 р.

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ВІДОМИХ НІМЦІВ

Вікенгаузер Франц Адольф	Ф.3, оп. 2, спр. 10769
Вольф Штефан	Ф. 228, оп. 1, спр. 1
Гартнер Теодор	Ф. 3, оп. 1, спр. 5442
Дроздовський Георг	Ф. 940, оп. 1, спр. 12,13,17
Кайндль Раймунд Фрідріх	Ф. 2, оп. 1, спр. 843; Ф. 3, оп. 1, спр. 7359,7558, 8706,11242,14820,15416,18837, 18871,25023,26108; Ф. 39, оп. 1, спр. 5732; Ф. 211, оп.1, спр. 3292,4663; Ф.759, оп.1, спр. 62
Нойбауер Ернст Рудольф	Ф. 3, оп. 2, спр. 224, 652; Ф. 3, оп. 4, спр. 1600,1614; Ф. 228, оп. 1, спр. 1
Микулич-Радецький Йоганн	Ф. 228, оп 3, спр. 26

Документи та матеріали про німців на Буковині

Витяг зі звіту комісара Буковини у справах поселенців про переселення німецьких колоністів

19 листопада 1788 р.

Чернівці. Тут поселились 2 сім'ї, які не отримали зі скарбниць іншого забезпечення, крім як по 1 флорину. Пастор переселився до Роші. Каспар Гіллер все ще тут, значиться міським гробарем, займається садівництвом і не потребує фінансової підтримки.

Роша. В цьому селі було дві сім'ї переселенців, а третьою стала [сім'я] пастора Яно. Баумгартнер володіє 4-ма полями, але зовсім не має луків. Він змушений орендувати їх у місцевих власників, так само як і дві інші сім'ї, що володіють двома полями кожна. Вони просять наділити їх ще 4-ма фальчами луків. [Поселенці] сплачують місту Чернівці як їхній домінії звичайні повинності від моменту поселення, а також контрибуцію лише протягом одного року.

Примітка. Окрім цих трьох сімей, у цьому селі поселились ще 15 селян та ремісників. Здебільшого це колишні солдати, інші переселились або з Банату, або прибули безпосередньо з Священної Римської імперії. Незначна їх частина отримала місцеві земельні наділи, проте жоден з них не забезпечений луками. Вони охоче сплачували б податок землевласнику, якщо б їм були надані [луки]. Вони просять лише дозволу на обгородження їхніх ділянок, щоб мати змогу оберігати їх від заподіяння умисної шкоди місцевими мешканцями.

Підпис нерозбірливий.

Ф. 1, оп. 1, спр. 218, арк. 28-28 (зв). Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

Прохання німецького поселенця Андреаса Ланга про надання йому дозволу на будівництво пивоварні у Вашківцях

4 серпня 1789 р.

Шановна ц. к. Буковинська окружна управо!

Оскільки населений пункт Вашківці є ярмарковим містечком, де протягом цілого тижня відкритий базар, і густо заселений військовими, нижчепідписаний вважає, що він міг би там жити, заробляючи своїм фахом.

Покірне прохання до окружної управи про надання дозволу освіченому пивовару на будівництво пивоварні у згаданих Вашківцях, щоб займатися набутою професією, отримання якої він засвідчує свідоцтвом про навчання та атестатом.

Чернівці.

**Андреас Ланг,
пивовар з Баварії.**

Ф. 1, оп. 1, спр. 218, арк. 48. Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

**Витяг зі статуту Глибоцької філії товариства
християнських німців на Буковині**

22 січня 1907 р.

§ 1

“Місцева група Глибоцького товариства християнських німців на Буковині” є філією товариства християнських німців на Буковині, згідно з § 3 його статуту, і має за мету піднесення свідомості німців, сприяння їх духовному та матеріальному добробуту, а особливо підтримку інтересів головного товариства.

§ 2

Філія має назву “Місцева група Глибоцького товариства християнських німців на Буковині” і знаходиться в Глибокій.

§ 3

Вказана у § 1 мета філії товариства досягається за допомогою:

а) підготовки та отримання внутрішнього поповнення серед постійних членів товариства, плекання німецького мистецтва та науки шляхом суспільного спілкування, проведення неполітичних зборів (також виїзних), доповідей та інших заходів, особливо за допомогою активної підтримки зв'язку з головним товариством;

б) створення та обладнання німецьких читальних залів, народних бібліотек і невеликих готелів у домах німецьких товариств, розповсюдження німецьких друкованих видань та газет;

в) сприяння і створення об'єднань для піднесення німецького сільського господарства, німецьких промислів і торгівлі;

г) підтримки бідних, потребуючих допомоги і гідних постійних членів товариства.

Ф. 3, оп. 2, спр. 23980, арк. 2. Оригінал. Друкований відбиток.
Переклад з німецької.

**Повідомлення голови громади Августендорф
про будівництво приміщення нової школи**

13 жовтня 1908 р.

У виконавчий комітет Буковинського сейму в Чернівцях.

Місцева громада розпочала будівництво нової школи, попередній кошторис якої становить 28 100 крон.

На даний час громада володіє для цієї мети сумою близько 14 000 крон, яка є занадто малою, щоб продовжувати будівництво. Тому місцевий громадський комітет на засіданні від 16 вересня 1908 року вирішив, як свідчить витяг з протоколу засідання комітету громади, взяти позику в Центральному банку німецької ощадної каси в Празі на суму 10 000 крон терміном на 20 років. Позику отримаємо через посередництво ц. к. Сторожинецької шкільної ради. Повідомляємо про це та просимо виконавчий комітет [сейму] дозволити громаді Августендорф узяти позику в Центральному банку німецької ощадної каси в Празі для закінчення будівництва приміщення школи.

Голова громади Й. Кампф.

Ф. 2, оп. 1, спр. 590, арк. 3. Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

Hochblöbliche K. K. Sicherheitsbehörde!

Im Auftrage des hiesigen Landraths
Dankbar und Hochachtungsvoll
Zeitung „Bukowina“ wird hiermit
an, dass von 1. September 1866 an
von der hiesigen k. k. Landes-
Zeitung von Herrn Karl Ostland, k. k.
Landes-Verwalter in Czernowitz, über-
nommen wird. — Gleichmäßig wird die
Herrn Albert Weisfloß, gleichfalls hiesiger
Landes-Verwalter, und die hiesige
Landes-Verwaltung in Czernowitz,
welche die hiesige Zeitung von
hiesigen Landrath übernahm. — Das
Dank der Zeitung wird auch von
dem die von Herrn Ministerium von
Landes-Verwaltung hiesiger
Landrath der Landes-Verwaltung.

Czernowitz 27 August 1866.

Ernst Rudolf Neubauser
Landrath und Hochachtungsvoll
Landes-Verwaltung „Bukowina“

Прохання редактора газети "Буковина" Ернста Рудольфа Нойбауера про передачу своїх повноважень власника і редактора німецькомовної газети з 1 вересня 1866 року Альберту Вайсфлогу, 27 серпня 1866 р.

Saculten
 der deutsch akademischen Landsmannschaft
 „**Arminia**“
 in Czernowitz.

I Zweck, Abzeichen und Name.

1. Zweck der deutsch akademischen Landsmannschaft Arminia in Czernowitz ist die Pflege der Collegialität, die Förderung deutscher Geselligkeit und die Weiterbildung ihrer Mitglieder in sozial wissenschaftlicher und körperlicher Richtung.
2. Der Zweck wird erreicht durch Abhaltung wissenschaftlich geselliger Zusammenkünfte und Festlichkeiten.
3. Der Wappstein lautet: „Herr, Herrzeit, Vaterland.“
4. Alle Verbindungsabzeichen gilt das schwarz-rot-goldene Land auf rotem Grunde und sollte folgende Mithen.
5. Die Verbindungszeichen den Namen, deutsch akademische Landsmannschaft „Arminia“ in Czernowitz.

II Mitglieder.

6. Die Mitglieder der deutsch akademischen Landsmannschaft Arminia müssen der deutsche Nationalität angehören oder sich zum deutschen Feinde bekennen.
7. Sie zerfallen in: ordentliche, außerordentliche und Ehrenmitglieder.
8. Ordentliche Mitglieder können nur durch den Antrag des Mitglieds in Czernowitz werden.
9. Sie zerfallen in ^{erste} Erst- und ^{zweite} Zweit- und ^{dritte} Drittklasse.
10. Ordentliches Mitglied wird man erst nachdem Ansuchen und Vorprüfung eines Mitglieds durch einstimmen Ausschuss des Ausschusses der Collegienmitglieder muss mindestens 3 Monate abgelaufen sein und die Bedingungen der §§ 6 und 7 erfüllen.

Статут академічної студентської корпорації "Армінія" м. Чернівці, 1881 р.

Hochverehrter Herr Landespräsident!

Der Vorstand des Vereins der christlichen Deutschen in der Bukowina hat in seiner Sitzung vom 24. v. M. beschlossen, das k. Ministerium für Cultus und Unterricht um die Errichtung eines excenten röm.-kath. Bisthums für die Bukowina anzusuchen. Herr Prof. Dr. Julius von Rossmann - Hörburg, der während der griechischen Peterwoche nach Wien fuhr, hat es übernommen, das Gesuch dem Herrn Minister f. C. u. U. persönlich zu überreichen. Im Vorstand hat damals auch angeordnet, dass eine Abschrift des Gesuches Ihnen, Hochverehrter Herr Landespräsident, von einigen Mitgliedern persönlich überreicht wird. Bevor aber diese Abordnung dazu kam, bes Ihnen Andere zu nehmen, meldeten die kiewigen Blätter Ihre Abfertigung nach Wien. Daher hat der Vorstand in seiner gestrigen Sitzung mich den Auftrag erteilt, die Abschrift des Gesuches nachzusenden. Ich thue es hiermit und erlaube mir, die Bitte des Vorstandes beizufügen, Sie möchten diese für die Hebung des Katholicismus in der Bukowina wie für die Förderung des Deutschthums im Land gleich wichtige Angelegenheit durch Ihren persönlichen Rath und Einfluss den maßgebenden Stellen begünstigen.

Mit aufrichtigster Verehrung

Czernowitz, am 9. Mai 1899.

Verein der
christlichen Deutschen
in der
Bukowina.

Theodor Gartner,
I. Z. Czernowitz.

Прохання "Товариства християнських німців Буковини" до Буковинської крайової управи про створення на Буковині римо-католицького єпископства, 1899 р.

Satzungen

des

Vereines der christlichen Deutschen in der Bukowina.

§ 1.

Der Verein ist ein nichtpolitischer Verein und führt den Namen „Verein der christlichen Deutschen in der Bukowina“.

§ 2.

Der Verein hat zum Zwecke, das Stammesbewusstsein, ferner das geistige und wirtschaftliche Wohl der Deutschen in der Bukowina zu fördern.

§ 3.

Der Zweck des Vereines soll erreicht werden:

- durch Anbahnung und Erhaltung insofern Fühlung unter den Stammesgenossen, durch Pflege geselligen Verkehrs, deutscher Kunst und Wissenschaft, durch Abhaltung nichtpolitischer Versammlungen (auch Wanderversammlungen), durch Vorträge und sonstige Veranstaltungen;
- durch Errichtung von deutschen Vesehallen, Volksbüchereien und Gastwirtschaften in den deutschen Vereinsthürern, Herausgabe und Verbreitung deutscher Druckschriften und Zeitungen;
- durch Förderung und Gründung von Vereinigungen zur Hebung deutscher Landwirtschaft, deutschen Gewerbetreibes und Handels;
- durch Unterstützung bedürftiger, hilflosbedürftiger und würdiger Stammesgenossen;
- durch Gründung von Zweigvereinen in der Bukowina.

§ 4.

Die Mittel hierzu werden aufgebracht:

- durch Einhebung von Mitgliedsbeiträgen, deren Mindestbetrag die Vollversammlung alljährlich festsetzt. Es steht dem Vorstande des Vereines das Recht zu, aus triftigen Gründen einzelne Mitglieder zeitweise oder gänzlich von den Mitgliedsbeiträgen zu befreien (§ 10).
- durch freiwillige Spenden, Schenkungen, Stiftungen, Erträge von Veranstaltungen und Unternehmungen des Vereines und der von ihm herausgegebenen Druckschriften.

§ 5.

Wirkliches Mitglied kann jeder christliche Deutsche (auch Frauen) werden. Über die Aufnahme entscheidet

der Vorstand (s. § 10). Die Verweigerung der Aufnahme erfolgt ohne Angabe der Gründe.

Zu Ehrenmitgliedern können auf Vorschlag des Vorstandes von der Vollversammlung Personen ernannt werden, welche sich um das Deutschtum oder um den Verein hervorragende Verdienste erworben haben.

§ 6.

Der Verein hat seinen Sitz in Czernowitz.

§ 7.

Jedes Mitglied hat das Recht:

- an allen Veranstaltungen des Vereines teilzunehmen;
- in den Vorstand zu wählen und gewählt zu werden;
- auf Sitz und Stimme in der Vollversammlung.

Jedes Mitglied hat die Pflicht:

- den Vereinszweck nach Möglichkeit zu fördern;
- an den satzungsmäßigen Versammlungen nach Tunlichkeit teilzunehmen;
- sich den Beschlüssen der Versammlung zu fügen;
- den Mitgliedsbeitrag zu leisten;
- seinen abfälligen Kasseitt dem Vorstande schriftlich anzuzeigen.

§ 8.

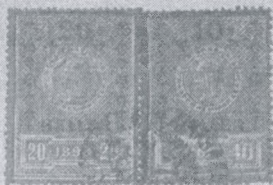
Die Vereinsangelegenheiten werden besorgt:

- durch den Vorstand des Vereines;
- durch die Vereinsversammlungen;
- durch ein Schiedsgericht.

§ 9.

Der Vorstand des Vereines besteht aus 50 Mitgliedern, von welchen 30 ihren Wohnsitz in Czernowitz haben. Von diesen 30 in Czernowitz wohnenden und von der Vollversammlung auf 3 Jahre gewählten Mitgliedern scheidet jährlich ein Drittel aus. (In den ersten beiden Jahren bestimmt die aus dem Vorstande ausscheidenden Mitglieder das Los). Unter die ausscheidenden Mitglieder werden auch jene gerechnet, welche im Laufe eines Vereinsjahres Czernowitz verlassen. Die 20 außerhalb Czernowitz wohnenden Mitglieder des Vorstandes werden von der Vollversammlung auf ein Jahr gewählt. Jedes ausscheidende Vorstandsmitglied ist stets wieder wählbar. Die Vorstandsmitglieder haben aus ihrer Mitte den Obmann und

Статут "Товариства християнських німців на Буковині", 1904 р.

Satzungen

der Ortsgruppe *Gliboka*

des Vereines der christlichen Deutschen in der Bukowina.

§ 1

Die „Ortsgruppe *Gliboka*“ des Vereines der christlichen Deutschen in der Bukowina“ ist gemäß § 3 o der Satzungen des Vereines der christlichen Deutschen in der Bukowina ein Zweigverein dieses Vereines und hat als solcher zum Zwecke, das Stammesbewußtsein, ferner das geistige und wirtschaftliche Wohl der Deutschen in der Bukowina zu fördern und insbesondere die auf Errichtung dieses Zweckes gerichteten Bestrebungen des Hauptvereines zu unterstützen.

§ 2.

Der Zweigverein führt den Namen „Ortsgruppe *Gliboka*“ des Vereines der christlichen Deutschen in der Bukowina“ und hat seinen Sitz in *Gliboka*.

§ 3.

Der in § 1 bezeichnete Zweck des Zweigvereines soll erreicht werden:

- a) durch Anbahnung und Erhaltung inniger Zählung unter den Stammesgenossen, durch Pflege geselligen Verkehrs, deutscher Kunst und Wissenschaft, durch Abhaltung nicht politischer Versammlungen (auch Wanderversammlungen), durch Vorträge und sonstige Veranstaltungen, insbesondere aber durch Pflege eines regen Verkehrs mit dem Hauptverein;
- b) durch Errichtung und Betrieb von deutschen Vespallen, Volksbüchereien und Gastwirtschaften in den deutschen Vereinshäusern und Verbreitung deutscher Druckschriften und Zeitungen;
- c) durch Förderung und Gründung von Vereinigungen zur Hebung deutscher Landwirtschaft, deutschen Gewerbetleißes und Handels;
- d) durch Unterstützung verarmter hilfsbedürftiger und würdiger Stammesgenossen.

§ 4.

Die Mittel hierzu werden ausbebracht:

- a) durch jenen Teil der an den Hauptverein geleisteten Beiträge der Mitglieder, welcher gemäß § 6 des Anhanges zu den Satzungen des Hauptvereines (§ 12 der vorliegenden Satzungen) der Ortsgruppe zur freien Verfügung bleibt;
- b) durch freiwillige Spenden, Schenkungen, Stiftungen, Erträge von Vermählungen und Unternehmungen

Статут філії “Товариства християнських німців на Буковині” в громаді Глибока, 1907 р.

ЄВРЕЇ НА БУКОВИНІ

Перші свідчення про євреїв Буковини датуються XIV ст. Досі є декілька версій походження буковинських євреїв. Відомий професор Чернівецького університету Є.Ерліх на початку XX ст. відстоював гіпотезу, що буковинські євреї були нащадками народів Східної Європи, які прийняли іудаїзм, зокрема хозарів. Були й версії, що євреї Буковини походять з Іспанії. В наш час більшість дослідників вважають що поява євреїв на Буковині пояснюється, перш за все, вигідним географічним положенням регіону, де пересікалися торговельні шляхи з півночі на південь і з заходу на схід. Єврейська колонізація поширювалася як з північного заходу (перш за все з Польщі, Німеччини), так і з півдня (Візантія тощо).

На час приєднання Буковини до Австрії 1774 року в краї проживали 504 єврейські сім'ї, що становило приблизно понад 2300 осіб. Поступово новою владою було запроваджено австрійське "єврейське" законодавство. Основним документом, який регулював найрізноманітніші сфери життя євреїв краю, став так званий "єврейський статут" від 7 травня 1789 року. Відповідно до нього, офіційно визнаною формою організації громадського життя єврейського населення краю стала община, діяльність якої була спрямована тепер виключно на задоволення релігійних потреб її членів. Для євреїв передбачалася ціла низка обмежень соціально-економічного та політичного характеру. Так, проживання в сільській місцевості їм дозволялося тільки в тому випадку, коли основним їхнім заняттям було сільське господарство. Євреям у сільській місцевості заборонялося займатися шинкарством, орендувати млини, селянські землі. Вони не мали права володіння нерухомим майном. Хоча юдейська віра була фактично визнана з боку держави, чималими були обмеження і конфесійного характеру. Зокрема, євреям заборонялося вступати в шлюб з особами християнської віри, засвідчувати останню волю християнина, а свідчення, зроблене євреєм на користь іншого єврея у судовій справі проти християнина вважалося сумнівним.

Тільки в середині XIX ст. австрійське законодавство щодо євреїв почало змінюватися. 1859 року скасовано цехові обмеження для євреїв, наступного року врегульовано право євреїв на придбання нерухомого майна та володіння ним, а 1863 року визнано недійсним положення, яке забороняло допуск євреїв до нотаріальної практики.

Конституційні закони 1867 року зрівняли євреїв з іншими етнічними групами як в соціально-економічних, так і конфесійних правах. Щоправда, австрійське законодавство не визнавало євреїв окремим народом, а імперська статистика зараховувала їх до німців. Тому в цей час кількість євреїв можна було визначити тільки за віросповіданням, що не зовсім точно.

Щодо віросповідного життя єврейських общин, то тут вирішальне значення мав закон, прийнятий у 1890 році, "Про врегулювання зовнішніх правовідносин єврейських общин", який визначав, що "...община є основною формою релігійної організації євреїв і має на меті задовольняти релігійні потреби її членів..." Для заснування общини та її існування передбачалася наявність певних коштів, приміщень культового призначення та служителів культу.

Впродовж XIX – початку XX ст. єврейське населення Буковини швидко зростало і стало третьою за чисельністю після українців і румунів етнічною групою краю. Якщо у 1846 році на Буковині кількість євреїв складала 11581 особа (3,1% від усього населення), то у 1900 році вже було 96150 євреїв (13,2%), а в 1910 році їх тут проживало 102919 (12,9%). Отже, за 64 роки чисельність євреїв зросла майже у 9 разів.

Територіально євреї заселяли переважно північну частину Буковини, проживаючи в основному в селах по берегах р. Прут і її приток у Прутсько-Дністровському межиріччі, а також у гірських районах – Путильському і Вижицькому повітах, уздовж р. Черемош. У південній частині краю густота єврейського населення була значно нижчою. У 80-х рр. XIX ст. з 156 сільських громад Буковини євреї проживали в 121, з них 86 розміщалися в північній частині Буковини, а 35 – у південній. У 46-ти громадах північної Буковини єврейське населення складало 5-10%, у 26-ти – 10-25% і в 5-ти – 25-50%. У південній частині Буковини в 16-ти селах євреї склали 5-10%, у 9-ти – 10-25%.

Можна назвати ряд сіл, в яких відсоток єврейського населення був значним. Зокрема, в 1900 році в Банилові-Слободзі проживало 235 євреїв (27% жителів), Берегометі-над-Серетом – 935 (16,5%), Василеві – 313 (19,5%), Веренчанці – 354 (9%), Виженці – 653 (35%), Волоському Банилові – 659 (13,7%), Глиниці – 249 (11,8%), Давиденях – 189 (7%), Долішніх Станівцях – 881 (26%), Жадові – 499 (13,2%), Звинячому – 281 (23,7%), Луківцях – 524 (15,4%), Неполоківцях – 464 (35,6%) тощо.

Впродовж усього XIX і початку XX ст. простежується тенденція переселення євреїв із сіл у міста краю. Якщо в першій половині XIX ст. вона була викликана в основному несприятливим для євреїв австрійським законодавством, то в другій половині XIX ст. – економічними причинами (аграрне перенаселення, несприятлива орендна система і т. і.). Крім того, єврейське населення міст інтенсивно поповнювалося за рахунок переселенців з інших земель Австро-Угорщини, особливо з Галичини. Внаслідок цих процесів до початку XX ст. серед жителів Чернівців, Вижиці, Садгори і деяких інших міст єврейське населення стало переважаючим або найчисельнішим серед інших етнічних груп. Наприклад у 1900 р. в Чернівцях проживала 21587 євреїв, що складало 32% від усього населення, в Садгорі – 3437 (76%), Вижиці – 3997 (89%), Сторожинці – 2410 (36%), Сучаві – 4229 (38,6%), Сереті – 3093 (40,6%), Гура-Гуморі – 1457 (35,9%) і т. д.

Саме в містах євреї мали сприятливі умови для застосування своїх сил, знань, умінь, природних здібностей. Євреї-городяни як найбільші платники податків відігравали провідну роль у міському самоврядуванні і мали значний вплив на адміністрацію краю. Соціальна структура єврейського населення буковинських міст була неоднорідною: від дрібних вуличних торговців до великих оптовиків, від простих ремісників до великих банкірів і промисловців. Наприкінці XIX ст. відомий галицький москвофіл Ф.І.Свистун так визначав місце євреїв у соціальному житті західноукраїнських міст: “Будучи банкірами і капіталістами, поміщиками і купцями, промисловцями і підприємцями, євреї в Галичині і Буковині складають економічну силу... Єврея прагнуть підобрити поміщик, чиновник, учитель. Діючи разом, євреї є визначальною силою обрання місцевих депутатів. Учителям євреї платять за навчання своїх дітей найвищу плату, видавці газет мають прибуток від їхніх оголошень”

Економічна активність євреїв на Буковині простежувалася вже з перших років австрійського панування. Будучи однак обмеженими, у відповідності до “єврейського статуту”, у виборі занять та доходів, вони сконцентрували свою діяльність в основному в торгівлі. Вже на середину 20-х років XIX ст. євреям вдалося не тільки монополізувати усю дрібну посередницьку торгівлю, але й також відвоювати у своїх основних конкурентів вірменів велику зовнішню та транзитну торгівлю. Серед 62 найбільших торговців Буковини в 1826 році частка євреїв складала 44 особи. У цілому, із 814 офіційно зареєстрованих у краї в той час єврейських сімей торгівлею займалися 456. Чималі прибутки євреї отримували також від виробництва і продажу горілки та пива. А тому, незважаючи на всі зусилля властей і, насамперед, Галицького намісництва щодо обмеження доступу євреїв до даного промислу, кількість зайнятих у ньому зростала і на початок 20-х років XIX ст. досягла 122 сімей. Переживаючи протягом усієї першої третини XIX ст. велике піднесення, привабливим джерелом доходів для буковинських євреїв стало також ремесло. У 20-х роках на території краю нараховувалося близько 160 єврейських ремісників. У наступні десятиліття чисельність євреїв-ремісників продовжувала швидко зростати. Працюючи кравцями, шевцями, бляхарями, столярами, друкарями, ювелірами і т. д., євреї відрізнялися високою майстерністю і точністю роботи. Саме євреї в більшості випадків були також цехмістрами ремісничих об'єднань.

Зосередивши, таким чином, свою діяльність у найбільш прибуткових галузях господарства, єврейське населення Буковини стало досить вагомим економічним фактором уже в середині XIX ст.

У другій половині XIX ст. в умовах економічної та культурної відсталості тогочасного буковинського суспільства основним джерелом доходів для значної частини єврейського населення стало лихварство. Жертвами лихварів-євреїв були, передусім, селяни та широкі верстви міського населення, а предметом спекуляцій – не тільки гроші, цінні папери та нерухомість, але й різноманітна худоба, домашня птиця, зерно, продукти харчування і т. п. Прибутки від лихварських операцій сягали, в залежності від об'єкта та предмета спекуляцій, від 20 до 300%. Найбільше поширення лихварської діяльності євреїв на Буковині припадає на другу половину 70-х років XIX ст. У зв'язку з таким становищем австрійська влада була змушена у 1877 році відновити антилихварське законодавство.

Отримавши право придбання у власність та спадкового володіння нерухомістю, євреї стали прибирати до рук знекровлені боргами селянські господарства. Досить швидко в другій половині XIX ст. зростає кількість євреїв – великих землевласників. Напередодні Першої світової війни єврейськими власниками, орендарями та економами управлялося близько 85% маєтків Буковини.

Єврейський фінансовий капітал з другої половині XIX ст. активно долучався до організації промислового виробництва. Згідно з даними буковинської торгово-промислової палати, в 1871 році з 95 парових котлів, які діяли на підприємствах Буковини, 75 використовувалися на підприємствах, власниками яких були євреї.

Приспосовуючись до мінливих економічних умов, євреї захопили пануючі позиції не тільки у виробничій сфері та фінансах, але й у галузі професійної підготовки. Наприклад, у 80-х роках XIX ст. учні-євреї ремісничої школи Серета

складали понад 50%, Чернівців – 52%, Радівців – 17%. Особливою популярністю користувалися торгові та комерційні школи, де учні-євреї складали в середньому понад 90%. Але досить багато євреїв було й у сільськогосподарських школах. Зокрема, в Чернівецькій сільськогосподарській школі в 1872-1880 рр. учні-євреї складали в середньому близько 25%, а вже в 80-90-х рр. – понад 50 %. У 90-х роках ХІХ ст. на Буковині починають діяти ремісничі школи, створені на кошти благодійного єврейського фонду барона Моріса де Гірша. Вже в 1907 році в цих школах навчалось 240 чоловік.

Отримавши після революції 1848 року доступ до вищої освіти, буковинські євреї і тут швидко зайняли провідне становище. До відкриття Чернівецького університету діти буковинських євреїв навчалися переважно у вищих навчальних закладах Відня. У 1872 році в австрійських університетах навчалось 58 євреїв з Буковини. У перший рік навчання після відкриття Чернівецького університету на юридичний і філософський факультети було прийнято 26 студентів-євреїв. Надалі кількість єврейської молоді в Чернівецькому університеті швидко зростала, і в другій половині 90-х років досягла 40%. У 1902-1903 навчальному році в університеті навчалось 145 румунів, 60 українців, 39 поляків, 12 сербів, 4 чехи, 8 росіян, 2 вірмени, 4 болгар, 104 німці і 224 євреї. У 1905 році університет прийняв на навчання 636 чоловік, у тому числі 264 євреї (41%). З них 188 навчалось на юридичному, 65 на філософському факультетах і 11 на фармацевтичному відділенні. У 1914 році з 1198 студентів 431 чол. складали євреї.

Звичайно, можливості здобути освіту в євреїв Буковини були неоднаковими. У першу чергу вони залежали від матеріального становища тієї чи іншої родини. Частина євреїв Буковини була дуже заможною. Інша, особливо замкнуті ортодоксальні громади, жила бідно. Разом з тим, найбільш характерною і найважливішою особливістю соціальної картини життя буковинських євреїв було те, що кількість ні перших, ні останніх не була особливо великою. Так, наприклад, єврейська біднота, яка потребувала допомоги, складала напередодні Першої світової війни 2,3% від загальної кількості євреїв краю. Основна маса євреїв складала середній прошарок населення, найбільш стійкий, конструктивний і прогресивний елемент суспільства. Формування цього прошарку стало можливим тільки внаслідок революційних подій і конституційних перетворень 1848–1867 рр.

Наочним проявом соціальних змін в єврейському середовищі став довготривалий конфлікт, який розгорівся між т. зв. “ортодоксальною” та “прогресивною” частинами чернівецького єврейства в 50-х – 70-х роках ХІХ ст. і який, незважаючи на його релігійне забарвлення, носив яскраво виражений соціальний характер. Перемога табору “прогресивних”, очолюваного представниками молоді єврейської торгово-фінансової буржуазії – Ісаком Рубінштейном, Менделем Амстером, Йоахімом Тітінгером, Авраамом Лютінгером та ін., поклала початок створенню в краї нової єврейської еліти, суспільні інтереси якої сягали далеко за рамки релігійної общини. З особливою силою це нове покоління єврейської еліти заявило про себе в 90-х роках ХІХ ст.

Разом з тим, на Буковині, як і в Галичині чималого поширення набув хасидизм – релігійно-містична течія в іудаїзмі, яка відзначалася винятковим містицизмом, релігійною екзальтацією, шануванням цадиків (“праведників”, “провидців”). Хасидизм розвивався як опозиційний рух проти офіційного іудаїзму,

знаходячи підтримку в середовищі бідних, неписьменних євреїв. Впродовж XIX ст. на Буковині сформувалося декілька центрів хасидизму, які були добре знані далеко за межами краю. Чи не найбільш відомою була династія садгірських цадиків. Її заснував Ізраель Фрідман, який переселився в Садгору 1842 року. Австрійська влада всіляко намагалася не допустити поселення Фрідмана в Садгорі. В одному з донесень окружній адміністрації 1842 році, яке збереглося в архіві, наголошувалося, що проти Ізраеля Фрідмана порушено кримінальну справу в Росії і що його перебування на Буковині вкрай небажане. Але австрійська адміністрація не змогла нічого вдіяти. Слава про чудодійства садгірського цадика поширювалася з небаченою швидкістю. Сюди приходили тисячі людей, щоб почути його поради чи просто побачити праведника та відчутти його магічну силу. Після смерті Ізраеля Фрідмана садгірським цадиком став його син Абрам Якоб, який збудував у Садгорі палац у мавританському стилі. З 1883 р. династію садгірських цадиків очолював син Абрама Якоба Ізраель. Інший його син Іцхак переселився в Бояни, які незабаром також перетворилися у важливий центр хасидизму. Окреме місце в русі хасидів займала Вишниця, яка вважалася не меншим центром, ніж Садгора.

З другої половини XIX ст. євреї усе більше починають претендувати на громадські та державні посади як у місті, так і в селі. Наприклад, у 1892 році конкурс на заміщення посад громадських писарів проходили 60 кандидатів, 20 з яких були євреями. З огляду на в цілому низький рівень освіти в більшості сільського населення, євреї в подібних справах мали непогані перспективи. Заміщення адміністративних посад підсилювало вплив євреїв на життя буковинського села і підвищувало їхній соціальний статус. Прагнучи зайняти управлінські посади, деякі з євреїв навіть відмовлялися від одержання більш високих прибутків у підприємницькій діяльності.

Швидкий кількісний ріст і посилення економічного впливу поставили на порядок денний питання про національну і політичну консолідацію євреїв з метою більш послідовного захисту своїх інтересів. З 60-х років XIX ст. починають виникати єврейські культурно-освітні і добродійні товариства. Зокрема, це “Товариство Темпл”, “Машике Шаббат”, “Товариство жінок”, “Товариство будівельних майстрів” та ін. В основу своєї діяльності вони ставили турботу про виховання національної свідомості єврейського населення, підвищення освітнього рівня, надання посильної матеріальної допомоги нужденним.

У цей же час на Буковині починає поширюватися сіоністська ідеологія. З 1894 року в Чернівцях виходила щотижнева газета “Das jüdische Echo” (“Єврейське відлуння”). Її редактор журналіст Ф. Менчель став одним з головних пропагандистів сіоністських ідей на Буковині. В окремих містечках і селах краю за особистою участю Ф. Менчеля створюються сіоністські організації. Бурхливого розквіту переживали в цей час студентські єврейські товариства. Першим з них стало засноване 14 липня 1891 року товариство “Гасмонеа”. У 1897 році виникає студентське об’єднання “Зефіра”, у 1899 – “Гебронія”, у 1903 – “Емуна”. Як правило, вони підтримували сіоністську ідеологію. На початку XX ст. єврейські студентські товариства в Чернівецькому університеті були найбільш активними і дуже численними за складом.

Буковинські євреї в цілому досить швидко перейнялися сіоністськими ідеями. Значною мірою цьому сприяло прагнення протиставити цю ідеологію процесам

асиміляції євреїв за допомогою німецької мови і німецької культури. На початку ХХ ст. було створено товариство “Крайовий комітет сіоністів Буковини”, яке займалося питаннями видання літератури про сіоністський рух, збирало гроші на створення буковинської колонії в Палестині, проводило семінари на теми сіонізму.

Політично єврейський рух на початку ХХ ст. поділявся на дві течії. Більша частина євреїв підтримувала Бенно Штраухера і його прихильників, які вимагали визнання євреїв окремим народом імперії і надання їм відповідних національно-культурних прав. У 1900 році прихильники Б.Штраухера створили свій політичний клуб, що став прообразом політичної партії. Менша частина євреїв, визначним представником якої був професор Л.Кельнер, перебувала у фарватері вимог австро-німецьких лібералів і головну увагу приділяла релігійним проблемам, відстоюючи ортодоксальні ідеї. Разом з тим, ця течія більш послідовно, ніж прихильники Б.Штраухера, втілювала в життя сіоністські ідеї, організувавши перед Першою світовою війною перші групи переселенців у Палестину.

Важливою віхою на шляху розвитку єврейського національного руху на Буковині стали вибори в Австрійський парламент 1907 року за новим виборчим законом. Уже 9 лютого 1907 року зорганізувалося єврейське національне політичне товариство, обравши Б.Штраухера головою, д-ра Сальтера – заступником, д-ра М.Діаманта – секретарем. Незабаром воно перетворилося в національну партію євреїв на Буковині. Головною вимогою цього товариства стало надання євреям двох мандатів в Австрійський парламент. У цьому їх підтримала українська “Національна Рада русинів на Буковині”

Супротивники Б.Штраухера висунули своїх кандидатів. Зокрема, в Східних Чернівцях йому повинен був протистояти один з лідерів ортодоксальних євреїв Валштайн. На виборчому вічі 21 квітня 1907 р. справа дійшла до рукопашної сутички між прихильниками Штраухера і Валштайна.

Однак на виборах 1907 року євреї змогли одержати тільки один депутатський мандат. В окрузі “Східні Чернівці” переміг Б. Штраухер. В окрузі “Західні Чернівці”, де євреї мали великі надії на другий мандат, несподівану перемогу одержав соціал-демократ Григорович. Отже, вимогу забезпечення євреям двох мандатів у той час реалізувати не вдалося.

Чималу увагу єврейські політики приділяли участі в роботі Буковинського сейму. Відомими депутатами цього представницького органу влади були Й.Фехнер (1861-1874), І.Рубінштейн (1861-1863), Г.Рогас (1870-1871), Л.Барбер (1871-1877), Я.Кін (1874-1898), Д.Тітінгер (1886-1901), Й.Штайнер (1901-1903).

1911 року було проведено вибори в Буковинський сейм на основі нового закону, який передбачав запровадження національного кадастру. За подібною схемою цього ж року пройшли вибори у Віденський парламент. Відповідно до виборів 1911 року, депутатами Буковинського сейму були обрані євреї Й.Блюм, Я.Фішер, Б.Штраухер, С.Вайсельберг, Н.Вендер, Л.Кельнер, І.Кац, С.Рудліх. Вони утворили в сеймі Буковини єврейський політичний клуб. Депутатами Австрійської Палати послів у цьому ж році стали два представники євреїв Буковини.

В передвоєнні роки в єврейському національному русі продовжувалося суперництво двох течій. Супротивники Б.Штраухера створили Народну раду євреїв на Буковині на чолі з проф. Л.Кельнером. Головною своєю метою Рада вважала домагатися подальшого “культурного, економічного і політичного піднесення

євреїв на Буковині”. Пізніше Народна рада перетворилася в Народну партію євреїв на Буковині. Прихильники Б.Штраухера, як і раніше, об’єднувалися навколо Національної партії і прагнули залучити на свій бік широкі верстви простих євреїв.

Про масштаби участі євреїв у соціально-політичному житті Буковини свідчить їхня благодійна діяльність. У цьому плані євреї значно випереджали інших своїх співвітчизників. Напередодні Першої світової війни чисельність єврейських благодійних об’єднань перевершувала кількість всіх інших разом узятих. Наприклад, у 1913 році у Чернівцях діяло 46 значних єврейських благодійних організацій, у той час як румунських нараховувалося тільки 7, німецьких – 5, польських – 5, українських – 4. У 1905-1908 рр. бургомістром Чернівців був Едуард Райс, а в 1913 році цю посаду зайняв інший єврей – Соломон Вайсельберг. Ректором Чернівецького університету був обраний у свій час Цезар Померанц. Голос буковинського депутата Бенно Штраухера мав велику вагу в Австрійському парламенті. Він був одним з найбільш впливових депутатів Австрійської Палати послів.

Про значну роль євреїв у житті буковинського краю свідчить і той факт, що магістрат Чернівців відвів недалеко від центру міста ділянку для спорудження пам’ятника основоположнику сіонізму Теодорові Герцлю. Його ім’ям була названа Стара Ринкова площа (Alter Marktplatz), яка нині не існує.

Окрасою Чернівців став Темпл, відкритий 4 вересня 1877 року. 1908 року неподалік від міського театру був споруджений Єврейський народний дім, один з найкращих національних домів у м. Чернівці.

Хоча не всі вимоги єврейського національного руху в передвоєнні роки були виконані до кінця, у цілому єврейство перетворилось у вагомий суспільно-політичний силу, з якою не можна було не рахуватися. Соціальна сила буковинського єврейства особливо різке впадала в око іноземцям. Російський консул у Чернівцях Доліво-Добровольський писав у своєму звіті в листопаді 1914 року: “... нараховуючи 20% населення краю, євреї панують на Буковині. Переважна більшість адвокатів – євреї. Вони переважають в адміністрації, прокуратурі, судах. Навіть бургомістр головного міста єврей” Це писалося, коли Перша світова війна вже палахкотіла на території Буковини. Треба було небагато часу, щоб перетворити нехай не ідилічну, але дуже сприятливу для євреїв економічну і соціально-політичну ситуацію на Буковині в суцільне пекло.

З перших днів війни Буковина опинилася в прифронтовій смузі. Вона неодноразово переходила з рук у руки і кожного разу місцеве населення зазнавало репресій, необґрунтованих переслідувань, грабування і т. п. Перша російська окупація почалася 2 вересня 1914 року і продовжувалася до 20 жовтня цього ж року. Російські окупаційні війська і військова влада зневажливо ставилися до всіх національних груп, що проживали в краї, але до єврейського населення в них було традиційно особливе негативне відношення. Зумовлювалося це декількома причинами. По-перше, серед російських військових були дуже поширені чорносотенні, антисемітські настрої. По-друге, заможне єврейське населення являло собою вигідний об’єкт для пограбувань і мародерства. Уже 3 вересня, під час збору накладеної на м. Чернівці контрибуції, російська жандармерія за наказом генерал-майора О.Павлова взяла заручниками 23 євреїв і протримала їх цілий день під вартою. Увечері половину заручників відпустили після втручання бургомистра д-

ра С.Вайсельбергера. Інша одержала волю лише наступним ранком. Мотив арешту: забезпечення гарантій безпеки генералу Павлову.

Велику допомогу у виявленні проавстрійськи налаштованих осіб надали москвофіли, особливо брати Олексій і Георгій Геровські. У ніч на 16 вересня російські офіцери і жандарми заарештували на приватних квартирах бургомістра д-ра С.Вайсельбергера, редактора “Чернівецької загальної газети” д-ра Ф.Менчеля, прокурора д-ра М.Лазаруса. Разом з ними був схоплений і український депутат М.Спинул. Заарештованих вивезли до Сибіру. Американське посольство в Петрограді клопоталося про долю засланих буковинців. Майже 14 місяців заручники знаходилися в Сибіру. Їх змогли повернути із заслання через шведський Червоний Хрест у 1916 році.

Репресії проти євреїв продовжувалися під час другої (з 27.11.1914 по 21.11.1915) і третьої (з 18.06.1916 по 3.08.1917) російських окупацій.

5 грудня 1914 р. глава російської адміністрації на Буковині граф С.Євреїнов видав постанову № 1, згідно з якою на євреїв м. Чернівці накладено контрибуцію в розмірі 50 тис. руб. Крім того, взято заручниками 6 євреїв. Пояснювали це ворожим відношенням євреїв до російського уряду і військ. На всю єврейську громаду накладалася колективна відповідальність за будь-який вчинок, направлений проти російської влади.

На окупованих територіях Галичини і Буковини широко застосовувався наказ головнокомандувача Південно-Західного фронту М.Іванова від 10 лютого 1915 року під грифом “секретно” про висилку євреїв услід відступаючим військам і взяття заручників з числа найбільш заможних євреїв. Усе це робилося на фоні шаленої антисемітської істерії. Тільки в 1915 році росіяни вивезли з м. Чернівці 28, з м. Серет – 11 осіб єврейської національності, з них 2 було розстріляно.

Загалом, роки Першої світової війни стали важким випробуванням для мирного єврейського населення Буковини. Пограбування, вбивства, взяття заручників і знущання над ними, накладання контрибуцій, виселення стали звичайними явищами під час трьох російських окупацій. Чимала кількість євреїв змушена була покинути край, рятуючись від росіян. У 1917 році після відступу російських військ значна частина євреїв повернулася на Буковину.

Євреї-буковинці не залишалися осторонь доленосних подій, які відбувалися в краї в період розпаду Австро-Угорської імперії. Вони займали нейтральну позицію стосовно намагань українських і румунських політиків розв’язати питання про державну приналежність Буковини. 23 жовтня єврейські політичні партії організували віче євреїв Буковини. Воно ухвалило ряд важливих рішень, які склали програму євреїв краю на випадок значних геополітичних змін. Зокрема, наголошувалося, що незалежно від державної приналежності Буковини євреї повинні мати персонально-національну автономію, право вільного в’їзду і виїзду з країни, особливо для розширення поселень у Палестині, можливості для діяльності в різних сферах економіки, забезпечення гарантованих конституцією демократичних свобод.

Загалом єврейське населення спокійно сприймало розпад Австро-Угорщини, будучи переконаним, що всі проблеми, пов’язані з цим, будуть вирішені конституційним, демократичним шляхом. Українське народне віче у Чернівцях 3 листопада 1918 року викликало виважені відгуки в єврейській пресі. Однак 11

листопада 1918 року румунські війська вступили в Чернівці, знехтувавши волевиявлення народів краю. Так закінчився австрійський період в історії Буковини, який загалом був часом бурхливого розвитку єврейства краю як у соціально-економічній, так і в політичній та культурній сферах.

Румунський період став часом, коли чисельність євреїв на Буковині загалом стабілізувалася, але так і не досягла довоєнного рівня. За переписом 1930 року, в краї нараховувалось 92492 євреї, що становило 10,8% від населення краю. Характерно, що 74288 (80,3%) євреїв визнали ідиш своєю рідною мовою.

Після Першої світової війни продовжувала швидко зростати кількість товариств. У 1923 році за підрахунками Сойфера їхня кількість досягла 173. Серед них 21 благодійне, 4 студентських, 7 кредитних, 10 професійних, 11 політичних, 10 спортивних і молодіжних тощо.

Румунський уряд у цілому не обмежував діяльності єврейських товариств. Для більшості євреїв краю було звичним бути членом декількох товариств і реалізовувати себе через активну участь у житті добровільних об'єднань. Навіть в умовах диктатури 1938 року товариства продовжували діяти.

У міжвоєнний період євреї були однією з найбільш організованих груп національних меншин у Румунії і вже в 1920 році мали свою політичну організацію – Єврейський блок, а наприкінці 20-х років створили Єврейську національну партію, яка вперше виступила на парламентських виборах 1931 року й отримала на Буковині 8,5% голосів. Наступного 1932 року в Бессарабії ця партія мала 5,3% голосів виборців, причому найбільший відсоток отримала вона в Чернівецькому та Сторожинецькому повітах.

Єврейська національна партія проводила на Буковині різнобічну роботу, об'єднуючи євреїв краю за національними та економічними інтересами. На зборах часто обговорювалися питання фінансового становища євреїв, подій у Палестині, вироблялися позиції партії на виборах до комунальних, повітових рад, до парламенту. Певний успіх серед євреїв мали ідеї соціалізму, і тому не раз на зборах перед парламентськими виборами велася пропаганда із закликами до обрання депутатів, представників соціал-демократії.

В середовищі євреїв можна також помітити процеси, властиві іншим народам Буковини міжвоєнного періоду. Так, на початку 30-х років у єврейській громаді, серед молоді, зросли націоналістичні настрої, і молодь досить негативно сприймала критичні заяви на адресу вживання івриту. Мали місце і заклики стосовно об'єднання всіх євреїв, причому найтісніше буковинська організація співпрацювала з організаціями Бессарабії. Серед лояльних політиків також вирізнялися особи, які постійно були зайняті парламентською діяльністю, зокрема такими були М.Ебнер та Я.Пістінер.

Певним об'єднавчим фактором для євреїв було питання відновлення єврейської держави в Палестині, виховання молоді в дусі сіонізму, і тут значну роль відігравала не лише Єврейська національна партія, але й різні організації на зразок Національного єврейського фонду, з яким вона активно співпрацювала. Участь у подібних заходах брали делегати тих організацій, які прибували до краю з Єрусалима і спільно з М.Ебнером виступали перед єврейськими громадами. Основною ідеєю на подібних зборах була відбудова Палестини, еміграція євреїв до Палестини, ставлення світових держав до побудови такої держави. Як правило,

в Чернівецькому повіті подібні збори влаштовувалися в Чернівцях, Кіцмані, Заставні та окремих селах.

Підтримувалися стосунки і з міжнародними сіоністськими організаціями. У Чернівцях мали місце ряд зібрань, на яких обговорювалися проблеми міжнародного сіоністського руху, бралися до уваги рішення світових сіоністських конгресів. Проте тут зауважуємо певну роз'єднаність у єврейському русі. Прикладом можуть бути збори 11 липня 1937 року по виборах делегатів на Цюрихський світовий сіоністський конгрес. У Чернівецькому повіті ці вибори відбулися в 20 комунах, де були представники 4 блоків: “Мізрахі і Тнуам Тора В’аводах”, “Юденштаатсуніон дер Буковіна”, “Загальна сіоністська організація на Буковині” та “Блок фюр дас арбайтенде Палестіна” Перемогу отримала саме остання організація, однак викликана вона була простою неприязню до одного з кандидатів першого блоку.

Прихід більшовиків на Буковину в 1940 році відразу ж змінив ситуацію. Усі єврейські товариства і політичні партії були закриті, а їхнє майно конфісковане представниками каральних органів. Багато відомих діячів єврейських громадських організацій були репресовані.

Таким чином, у міжвоєнний період євреї на Буковині, хоча й були найкраще з усіх національних меншин зорганізовані, мали внутрішні течії, які незначно розділяли євреїв, об’єднуючи їх, проте, без різниці в соціальних поглядах, у сфері культури та віри.

Серед відомих євреїв на Буковині були:

Беньямін (Бенно) Штраухер

Штраухер Беньямін (Бенно) – відомий єврейський політик, почесний громадянин м. Чернівці, голова єврейської релігійної громади, депутат Буковинського сейму та Австрійської Палати послів. Точна дата народження невідома. В класних журналах вищої цісарсько-королівської гімназії в Чернівцях стоять різні дати народження – 1850 та 1851 роки.

Після закінчення гімназії вивчав право у Віденському та Чернівецькому університетах. Спочатку працював конципістом, потім адвокатом.

До Першої світової війни Бенно Штраухер представляв євреїв Буковини в різних політичних, державних та суспільних установах. Все своє життя присвятив служінню буковинському єврейству, став їх політичним лідером.

У 1884 році отримав звання радника м. Чернівці.

У 1897 році вперше обраний депутатом Австрійської Палати послів, у 1907 та 1911 роках обраний знову. Був членом Австрійського парламенту аж до розпаду Австрії в 1918 році.

Неодноразово обирався депутатом Буковинського сейму. В 1903 році обраний віце-президентом, а в 1904 – президентом єврейської релігійної громади, яку очолював упродовж багатьох років.

На початку ХХ ст. заснував політичний клуб, який пізніше перетворився в політичну партію, домагався розширення прав єврейського населення Буковини, визнання євреїв окремим народом.

З початком Першої світової війни переїхав до Відня, надавав посильну допомогу євреям, які покинули Буковину. Після входження Буковини до Румунії в 1918 році деякий час перебував в Австрії, потім повернувся на Буковину, де продовжував свою політичну діяльність.

Помер 5 листопада 1940 року.

Йозеф Шмідт

Шмідт Йозеф – відомий оперний співак, народився 4 березня 1904 року в селі Давидени Сторожинецького повіту в сім'ї бідного орендаря. В 1914 році сім'я переїхала до Чернівців, де він навчався в школі, а потім продовжив навчання в гімназії. За неабиякі музичні здібності на хлопчика звернув увагу кантор синагоги у м. Чернівці Самуель Тапфштейн, якого співак згодом назвав своїм першим і єдиним учителем.

У липні 1924 року в Чернівцях відбувся концерт Йозефа Шмідта у фортепіанному супроводі професора Альфреда Адлера. В 1928 році він приїхав до Берліна, де й почалась його кар'єра оперного співака. В січні 1929 року він дав два концерти в Амстердамі і був запрошений до Бельгії. 29 березня 1929 року в опері Джакомо Меєрбера "Африканка" Шмідт співав партію Васко да Гама і став улюбленцем німецького народу. Його порівнювали з великим Карузо. Після "Африканки" Шмідт співав партію Ханса в "Проданій нареченій" Сметани, Ліонеля в комічній опері "Марта" Флотова. Ці арії відкрили йому шлях до головних ролей в операх Россіні та Моцарта.

Проте, з приходом до влади в 1933 році фашистів, Шмідт був змушений емігрувати. Свої останні роки він провів у Швейцарії, де і помер 16 листопада 1942 року.

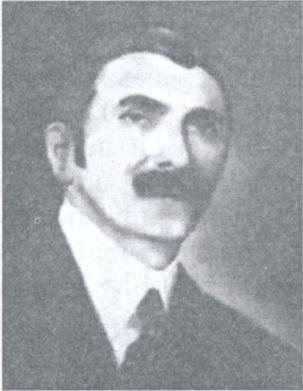
Лазар Еліас Ігель

Ігель Лазар Еліас – крайовий рабин Чернівців. Народився 28 лютого 1825 року. До 16 років займався самоосвітою: вивчав Біблію і Талмуд. Наступні 2 роки навчався в гімназії, здав матуру, після чого переїхав у Падуа для подальшого навчання в колегіумі рабинів. Здобув звання доктора теології. В 1851 році працював учителем релігії в середній школі. З його ініціативи предмет "Іудейська релігія" став обов'язковим навчальним предметом у львівських гімназіях та реальних школах.

У 1854 році Ігель був обраний рабином і проповідником, або, як раніше називали, "окружним рабином". Після відокремлення Буковини від Галичини він став крайовим рабином, а пізніше – старшим рабином. Першочерговим завданням для

Ігеля стало спорудження в Чернівцях сучасного молитовного дому. Його намагання увінчались успіхом, і ошатний іудейський Темпль був урочисто освячений у Чернівцях 4 вересня 1877 року.

За успішну діяльність у сфері шкільництва та самовіддану працю на посаді рабина і проповідника Ігель був нагороджений орденом Франца Йосифа. Помер 16 березня 1892 року.

Соломон Вайсельбергер

Вайсельбергер Соломон. Чернівецькими бургомістрами двічі ставали представники єврейства. В 1905 – 1907 рр. цю посаду займав Едуард Райс, після смерті якого в 1907 році віце-бургомістром було обрано радника крайового суду Соломона Вайсельбергера. С.Вайсельбергер народився 1867 року в Драчинцях на Буковині. Після закінчення гімназії навчався в Чернівецькому університеті на юридичному факультеті. В 1892 році влаштувався на роботу у фінансову дирекцію, проте працював там недовго. Пізніше присвятив себе судовій кар'єрі і вже у 1906 році став радником крайового суду. Політичну кар'єру розпочав при створенні партії великих землевласників і був обраний заступником голови партії.

10 січня 1907 року був обраний від першої курії в обцинну раду м. Чернівці. Через місяць був одногосно обраний віце-бургомістром м. Чернівці.

В 1908 році отримав дворянський титул за заслуги перед імперією.

В 1911 році був обраний депутатом Буковинського сейму. Як представник єврейства захищає інтереси єврейської нації. 4 листопада 1913 року Соломона Вайсельбергера було обрано бургомістром м. Чернівці. Під час Першої світової війни залишався на своєму посту голови міста. 2 вересня 1914 року зустрівся з представниками російського командування і формально передав їм місто на умовах гарантування безпеки його жителів та недоторканність їхнього майна. Незважаючи на це, був заарештований російськими військами та вивезений до Сибіру, де він провів 16 місяців. Був звільнений завдяки клопотанням міжнародних організацій.

Повернувся в Чернівці, де перебував до 1918 року.

Ерліх Євген – видатний учений-юрист, засновник сучасної соціології права. Народився 14 вересня 1862 року в Чернівцях. Закінчив Віденський університет, отримав звання доктора права. Займався у Відні адвокатською практикою, але основною його роботою було вивчення проблем загальної теорії права та римського права. В 1893 році в Берліні вийшла його книга “Мовчання волевиявлення”, за яку він був удостоєний звання приват-доцента, а вже 5 листопада 1896 року призначений екстраординарним професором римського права в Чернівецькому університеті. В 1900 році на підставі опублікованої в 1899 році монографії

Євген Ерліх

“Примусове і непримусове право в цивільному кодексі Німецької імперії” отримав звання ординарного професора. В 1901 році був обраний на посаду декана юридичного факультету, а в 1906 – ректора університету.

На початку Першої світової війни Ерліх виїхав до Відня і продовжив там роботу над своєю теорією суддівського права.

У листопаді 1918 року Ерліха звільнили з роботи в університеті. І хоча пізніше румунський уряд дав йому дозвіл на викладання в Чернівцях, він переїхав до Бухареста, де й помер 2 травня 1922 року.

Пауль (Анчель) Целан

Целан Пауль (Анчель), відомий єврейський поет та перекладач, народився 23 листопада 1920 року в Чернівцях у родині архітектора. Ще в дитинстві у нього виявилися неабиякі здібності до мов, зокрема французької та румунської. Навчався в Чернівецькому університеті, де вивчав французьку та англійську філологію. В роки Другої світової війни Целан пережив трагічну смерть батьків у концтаборі на півдні України, сам потрапив до гетто (1941), пізніше знаходився в трудовому таборі в Румунії (1942 – 1944). Саме трагедія єврейського народу в період Другої світової війни стала лейтмотивом його творчості.

В квітні 1945 року Целан назавжди залишив Чернівці та переїхав до Бухареста, в 1947 – до Відня, а в 1948 – до Парижа. Там він завершив свою освіту і став доцентом германістики у вищій педагогічній школі.

Справжня літературна біографія поета розпочалася в 1948 році, коли у Відні побачила світ його перша збірка “Пісок з урн”. Наступними його збірками були “Мак і пам’ять” (1952), “Від порога до порога” (1955), “Мовні ґрати” (1959), “Троянда нікому” (1963), “Переведення подиху” (1967), “Сонце з ниток” (1968), “Диктат світла” (1970), “Рештка снігу” (1971).

Целан-поет за життя був удостоєний багатьох престижних нагород, літературної премії міста Бремена (1958), найвищої в Німеччині літературної премії ім. Георга Бюхнера (1960).

Пауль Целан трагічно пішов з життя в квітні 1970 року, досягнувши світової поетичної слави.

Ауслендер Роза – відома німецькомовна поетеса, лауреат літературних премій імені Аннети Дросте-Гюльсгоф, Іди Демель, Андреаса Гріфіуса. Народилася 11 травня 1901 року в м. Чернівці в родині бухгалтера Зігмунда Шерцера. Навчалась у початковій школі та в ліцеї. В 1916-1918 рр. сім’я переселилась у м. Відень. Після повернення в Чернівці майбутня поетеса вивчає літературу та філософію в Чернівецькому університеті. Цікавиться вченням Платона, Спінози, Зігмунда

Роза Ауслендер

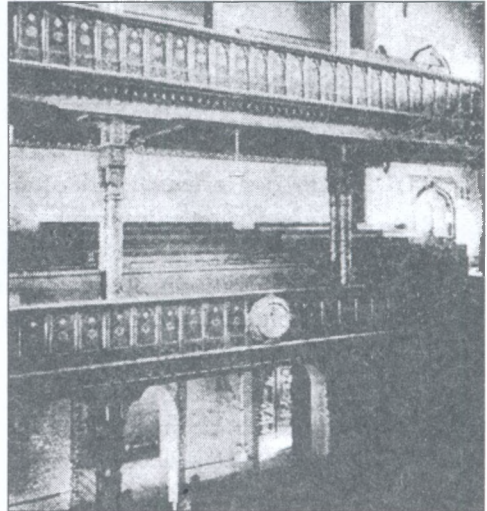
Фрейда. Після смерті батька емігрує до Америки, де виходить заміж за Ігнаца Ауслендера.

Автор поетичних збірок: “Сліпе літо” (1965), “36 праведних” (1967), “Інвентар” (1972), “Без візи” (1974), “Інші знаки” (1975), “Ще досить простору” (1976), “Подвійна гра” (1977), “Трішки вперед” (1979), “Взасморозуміння” (1980), “Жити в оболонці подиху” (1981) та ін.

Померла 3 січня 1988 року в м. Дюссельдорф.

Темпль. м. Чернівці

Темпль. Жіноча частина

Темпль. Внутрішній вигляд

Єврейський національний дім м. Чернівці

Велика синагога. Внутрішній вигляд

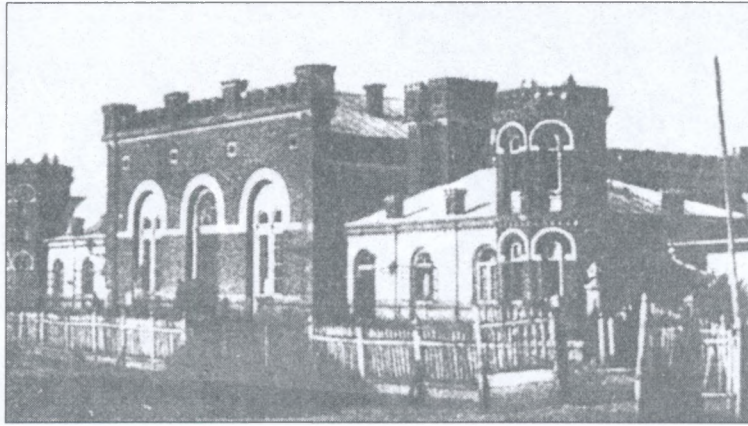
Велика синагога м. Чернівці

Єврейська делегація з Буковини на прийомі у Румунському міністерстві, 20-ті роки XX ст.

Єврейський культурно-освітній центр "Тоунбееhalle" м. Чернівці

Будинок рабина в громаді Садгора

Свято з нагоди спорудження севрейського шпиталю м. Чернівці, 20-ті роки XX ст.

Єврейське товариство "Zephirah", 1919 р.

Єврейське товариство "Gemilath Chassidim", поч. XX ст.

JUEDISCHER ALMANACH

FÜR

GROSS-RUMÄNIEN

MIT KALENDER FÜR DAS JAHR 5683 (1922—23)

I. JAHRGANG

HERAUSGEBER: Dr. MARKUS KRÄMER

2046, 1187

Almanahul evreiesc

pentru

România-Mare

cu calendarul pentru anul 5683 (1922—23)

anul I.

Editor: Dr. Markus Krämer

Областной
787
у мв 4

Druck und Verlag „Orient“, Czernowitz.

Nachdruck nur mit Erlaubnis des Herausgebers gestattet.

Єврейський календар 1922 - 1923 рр.

**ФОНДИ АРХІВУ ПРО ЄВРЕЇВ
ТА ЄВРЕЙСЬКІ ТОВАРИСТВА**

I. Австрійський період

1776-1777 рр.	Ф.29, оп.1, спр. 3; Ф.1178, оп.1, спр. 48;
1779 р.	Ф.1178, оп.1, спр. 103;
1781-1786 рр.	Ф.29, оп.1, спр. 26,30,48,54,56,57; Ф.1178, оп.1, спр. 144,165,170,192,198,199,276;
1789-1797 рр.	Ф.1, оп.1, спр. 183,329,384,667;
1802 р.	Ф.1, оп.1, спр. 1253;
1806 р.	Ф.1, оп.1, спр. 1716;
1812-1813 рр.	Ф.1, оп.1, спр. 2700,2781;
1816-1817 рр.	Ф.1, оп.1, спр. 3180,3408;
1819 р.	Ф.1, оп.1, спр. 3714;
1821 р.	Ф.1, оп.1, спр. 4088;
1825-1918 рр.	Ф.1, оп.1, спр. 4899; Ф.3, оп.1, спр. 52,154,187,498,499, 549а,520,521,646,1364,1954,2809,3602,3740,4647,4678, 4879,5911,5919,6044,6049,6073,6080,6204,6232,6235, 6517,6524,6563,6572,6577,6587,6589,6842,7085,7087, 7099,7398-7401,7421,7672,8835,8864,9158-9161,9428, 9635,9679,9692,9899,9900,9922,10626,10724,10953, 10954,10969,11249,11509,11813,11815,11941,12106; Ф.3, оп.2, спр.59,163,292,539,540,1777,1960,2038,2228, 22230,2613,2616,2617,3353,3355,3356,3778,3780,3781, 4195,4766,5022,5283,5284,5613,6025,6301,6404,6851, 7282,7794,7795,8026,8238,8239,8730-8736,9092-9096, 9116,9344,9642,10029,10385,10521,10697-10699,10702, 11973,12228,12239,12243,12245,12866,13284,13359,139 17,13918,14103, 14529,17331,17564,17567,17569,17797, 17799,17803,17816,18262,18263,18269,18299,20668, 20671,21347,21417-21419,22375,22435,22436,23197, 23200,24018,24020,24023,24927,24929,24931,26087, 26088,26090,26120,27089,27096,27168,27169,27172, 27201-27203,27212,28180,28193,28208,29952,29961, 29987,29991,30002,30013,30015,30665,30668,30676 30678,30687,30691,30709,30733; Ф.3, оп.4, спр. 2129, 2287,2309,3956; Ф.4, оп.1, спр.7,8,17,105,296,760,1011, 11311,1619; Ф.10, оп.1, спр. 235,239,334,335,405,702; Ф.39, оп.1, спр. 513,4981,5802,5804; Ф.211, оп.1, спр. 9,730; Ф.325, оп.2, спр. 1-276; Ф.325, оп.3, спр. 1-9; Ф.1026, оп.1, спр. 509-511,568,660,661,785,886,923.

II. Румунський період

1919-1940 pp.	<p>Ф.6, оп.1, спр. 151; Ф.12, оп.1, спр. 77,102,301,1161,1319,1603,4666; Ф.12, оп.2, спр. 67,381,385,390,681,713,972; Ф.12, оп.3, спр. 140,232,417; Ф.38, оп.1, спр. 3149,3448,3456,3817,3825,3826,5785, 6001,6023,6035,6406,6410,6414,7214,7219,7229,7248, 7270,7855,7859,7863,7883,7885,7924,8266,8282,8290, 8293,8300,8310,8763,8774,8805,8806,8813,9243-9248, 9748-9752,9778,9794,10214,10216,10217,10219-10221, 10781-10783,11896-11898; Ф.38, оп.2, спр. 18,60,134,277,479,626,666,668,700,703, 770; Ф.38, оп.3, спр. 178,236,270-273,278,331,342,361, 707,708; Ф.43,оп1, спр. 551,552,744,786,1125,1693, 4496,4520,5063,5070,5444,5447,5580,5667,5760,6021, 6205,6368,7423,8038,8094,8103,8105,8156,8159,8361, 8530,8750; Ф.43, оп.2, спр. 1059; Ф.43, оп.5, спр. 94,101,104,106,175; Ф.325, оп.1, спр. 1325-3076; Ф.325, оп.2, спр. 277-597; Ф.325, оп.3, спр. 10-22.</p>
---------------	---

Назва товариства	Пошукові дані	Хронологічні рамки
1	2	3
<p>Religionsunterrichtsverein "Talmud Thora und Umelon Orchim" in Czernowitz. Societatea "Talmud Thora" in Cernăuți. Товариство викладання релігії "Talmud Thora und Umelon Orchim" м.Чернівці. Голова Беньямін Вайс.</p>	<p>Ф.3, оп.2, спр. 10521; Ф.38, оп.1, спр. 11898</p>	<p>1869 p. 1876-1912 pp. 1940 p.</p>
<p>Israelitischer Tempelverein in Czernowitz. Єврейське товариство "Tempel" м.Чернівці. Голова Генріх Вагнер.</p>	<p>Ф.3, оп.2, спр. 9026, 12239</p>	<p>1872-1901 pp.</p>
<p>Der israelitischer Kranken und Armen Unterstutzungs- Leichenbestattungsverein "Chesed Wremet" in Bojan. Товариство підтримки бідних та хворих "Chesed Wremet" в громаді Бояни. Голова Береш Шехтір.</p>	<p>Ф.3, оп.2, спр. 9344</p>	<p>1873 p.</p>
<p>Psalmen Verein "Chabira Thilim" in Czernowitz. Релігійне товариство "Chabira Thilim" м.Чернівці. Голова Шулім Гольденберг.</p>	<p>Ф.3, оп.4, спр. 2309</p>	<p>1873 p.</p>

1	2	3
<p>Israelitischer Unterstützungsverein "Chesed Weemes" (deutsch) "Liebe und Treue" in Wiznitz in der Bukovina für Kaufleute und Gewerbetreibende.</p> <p>Благодійне товариство для купців та ремісників "Chesed Weemes (deutsch) "Liebe und Treue" м.Вижниця на Буковині.</p> <p>Голова Йосель Оттс.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 11973	1880-1884 pp.
<p>Israelitischer Frauen Verein</p> <p>Asociația de ajutor a doamnelor evree din Cernăuți.</p> <p>Товариство єврейських жінок м.Чернівці.</p> <p>Голови: Гані Мітельман, Густі Вайх.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 12227, 15036; Ф.38, оп.1, спр. 6023	1881-1903 pp. 1929 p.
<p>Israelitischer Handwerker – Verein in Storozynetz.</p> <p>Товариство єврейських ремісників м.Сторожинець.</p> <p>Голова Бенно Кюнстліх.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 12228	1881-1908 pp.
<p>Israelitischer Unterstützung und Leichenbestattungsverein "Habira nose Hamite" in Sadagora.</p> <p>Єврейське благодійне товариство "Habira nose Hamite" в громаді Садгора.</p> <p>Голова Мозес Габе.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 12245	1881 p.
<p>Unterstützungsverein "Chesed Weemes" (deutsch) "Liebe und Treue" in Zastawna.</p> <p>Благодійне товариство "Chesed Weemes" (deutsch) "Liebe und Treue" м.Заставна.</p> <p>Голова Сруль Лайзер Бінер.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 12243	1881 p.
<p>Verein "Machse Luewjon" ("Armenbeschützer") in Czernowitz.</p> <p>Societatea "Machse Luewjon" ("Ocotirea săracilor") din Cernăuți.</p> <p>Благодійне товариство "Machse Luewjon" м.Чернівці.</p> <p>Голова Давид Тітінгер.</p>	Ф.325, оп.1, спр. 250; Ф.3, оп.1, спр. 6589; Ф.325, оп.1, спр. 2710	1883 p. 1895 p. 1935-1939 pp.
<p>Israelitischer Kranken-Unterstützungsverein "Biker Choilim"</p> <p>Prima societatea Bucovineană izraelită pentru ajutorul bolnavilor "Biker Choilim".</p> <p>Єврейське благодійне товариство "Biker Choilim"</p> <p>Голова Файбль Дольберг.</p>	Ф.3, оп.1, спр. 6517; Ф.3, оп.2, спр. 13359; Ф.10, оп.1, спр. 405; Ф.3, оп.2, спр. 30704; Ф.38, оп.2, спр. 277; Ф.38, оп.3, спр. 270; Ф.325, оп.1, спр. 2711	1885-1904 pp. 1908 p. 1914 p. 1924-1940 pp.
<p>Verein Czernowitzer Jüdische Lesehalle "Agudath Ididim" später "Zukunft".</p> <p>Чернівецька єврейська читальня "Agudath Ididim", пізніше "Zukunft".</p> <p>Голова Якоб Кіндлер.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 13917; Ф.3, оп.1, спр. 6577	1887-1898 pp.

1	2	3
Societatea "Linath Hazedek" in Cernăuți. Благодійне товариство "Linath Hazedek" м. Чернівці. Голова Даніель Гернфельд.	Ф.3.оп.2, спр. 18266; Ф.38, оп.1, спр. 9246, 9778	1889-1901 pp. 1935-1936 pp.
Jüdischer rechtsgläubiger Verein "Machzikey Nadas" in Czernowitz. Єврейське релігійне товариство "Machzikey Nadas" м. Чернівці. Голова Ісак Ціглер.	Ф.3, оп.1, спр. 5911	1892-1893 pp.
Die academische Verbindung "Hasmonaea". Академічне студентське об'єднання "Hasmonaea". Голова Маер Шіфтер.	Ф.3, оп.1, спр. 6073, 6232, 6563; Ф.3, оп.1, спр. 7085; Ф.325, оп.1, спр. 928; Ф.325, оп.1, спр. 2728, 2730	1893-1895 pp. 1897 p. 1910 p. 1935 p.
Verein "Ahawath Reuim auch Freundschaft" in Czernowitz. Благодійне товариство "Ahawath Reuim auch Freundschaft" м. Чернівці. Голова Маркус Штупп.	Ф.3, оп.1, спр. 6080	1893 p.
Die Filiale der "Israelitischen Allians zu Wien" in Czernowitz. Філіал Віденського товариства "Israelitische Allians" м. Чернівці. Голова Нафталі Тітінгер.	Ф.3, оп.1, спр. 6235	1894 p.
Erster Lern – und Bethaus Verein "Beis Torah Itfilu" in Czernowitz (Vorstadt Rosch). Перше релігійне товариство "Beis Torah Itfilu" м. Чернівці (передмістя Роша). Голова Ізраель Герш Лінденфельд.	Ф.3, оп.1, спр. 6204; Ф.3, оп.2, спр. 17803	1894 p. 1898-1903 pp.
Bethausverein "Chadaschim" in Czernowitz. Релігійне товариство "Chadaschim" м. Чернівці. Голова Якоб Ебнер.	Ф.3, оп.1, спр. 6524	1895 p.
Jüdischer nationaler Verein "Zion" in Czernowitz. Єврейське національне товариство "Zion" м. Чернівці. Голова Ефройм Герш Мельцер.	Ф.3, оп.1, спр. 7099, Ф.3, оп.1, спр. 9158, 9159, 9428	1897-1899 pp. 1904-1905 pp.
Jüdischer nationaler Verein "Zion" in Sadagora. Єврейське національне товариство "Zion" в громаді Садгора. Голова Давид Готліб.	Ф.3, оп.1, спр. 7087	1897-1898 pp.

1	2	3
Jüdischer nationaler Verein "Ohawe Zion" in Wojan. Єврейське національне товариство "Ohawe Zion" в громаді Бояни.	Ф.3, оп.1, спр. 7399	1898 р.
Jüdischer nationaler Verein "Zion" in Storozynetz. Societatea "Sion" din Storojineț. Товариство "Sion" м.Сторожинець. Голови: Йозеф Маурюбер, д-р Менчер.	Ф.3, оп.1,спр 7398; Ф.38, оп.2, спр. 668	1898 р. 1935 р.
Verein "Tomche Zion" in Berhometh am Sereth. Політичне товариство "Tomche Zion" в громаді Берегомет над Серетом Голова Лайзер Готліб.	Ф.3, оп.1, спр. 7400	1898 р.
Bethausverein "Bes-Israel". Релігійне товариство "Bes-Israel". Голова Йосель Камм.	Ф.3, оп.2, спр. 18299; Ф.38, оп.2, спр. 18	1899-1914 рр. 1940 рр.
Erster israelitischer Brüder und Freunde Kranken-Unterstützungsverein "Achim". Перше єврейське товариство братньої і дружньої підтримки хворих "Achim". Голова Ісідор Зальцман.	Ф.3, оп.2, спр. 18263	1899-1903 рр.
Erster Wohltätigkeitsverein für dürftigen Volksklassen "Gemilis Chasudim" in Sadagora. Перше єврейське благодійне товариство для бідних "Gemilis Chasudim" в громаді Садгора. Голова Якоб Шльома Ретгер.	Ф.3, оп.2, спр. 18262	1899-1903 рр.
Bethausverein "Bais Jehuda Wedawid" in Czernowitz. Релігійне товариство "Bais Jehuda Wedawid" м.Чернівці. Голова Нафталі Тітінгер.	Ф.3, оп.4, спр. 3956	1900-1908 рр.
Judisch-nationaler Verein "Agidas Achim" in Czudin. Єврейське національне товариство "Agidas Achim" в громаді Чудей. Голова Юліус Крумгольц.	Ф.3, оп.2, спр. 20671	1903 р.
Jüdischer nationaler Verein "Zeire Zion" (Zionistische Jugend) in Sadagora. Єврейське національне товариство "Zeire Zion" в громаді Садгора. Голова Бергарнд Вайнберг.	Ф.3, оп.2, спр. 21417	1904 р.

1	2	3
<p>Verband der Rabbiner und Religionbeweiser in der Bukowina "Agadath Rabbanim". Єврейське релігійне товариство рабинів на Буковині "Agadath Rabbanim". Голова Беньямін Вайс.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 21419	1904 р.
<p>Israelitischer Religionsunterrichtes und Armenbekleidungsverein "Talmud Thora Halbuschis Arimim" in Nowosielitza. Єврейське товариство викладання релігії та допомога бідним "Talmud Thora Halbuschis Arimim" м.Новоселиця. Голова Маєр Готесманн.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 22436	1905 р.
<p>Judischer Leseverein "Bnei Zion" in Jablonitza. Єврейська читальня "Bnei Zion" в громаді Яблуниця. Голова Йонас Шерф.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 22435	1905 р.
<p>Politischer Verein der fortschrittlichen Juden in der Bukowina. Політичне товариство прогресивних євреїв на Буковині. Голова д-р Макс Гольденберг.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 22375; Ф.10, оп.1, спр. 334	1905 р. 1907-1922 рр.
<p>Israelitischer Lehr-und Bethausverein "Thora und Tefilu" in Rosch. Єврейське релігійне товариство "Thora und Tefilu" в передмісті Роша. Голова Хаїм Зінгер.</p>	Ф.3, оп.1, спр. 9692	1906-1907 рр.
<p>Jüdischer sozialistischer Arbeiterverein "Poale Zion" in Czernowitz. Єврейське соціалістичне робітниче товариство "Poale Zion" м.Чернівці. Голова Моріс Адлер.</p>	Ф.3, оп.1, спр. 10724, 12106; Ф.12, оп.2, спр. 390; Ф.325, оп.1, спр. 1537	1906-1921 рр.
<p>Religionsunterrichtsverein "Talmud Thora" in Czudyn. Товариство викладання релігії "Talmud Thora" в громаді Чудей. Голова Йозеф Бабад.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 23200	1906 р.
<p>Verein zur Pflege der hebräischen Sprache "Safa Berura" in Wiznitz. Товариство розвитку єврейської мови "Safa Berura" м.Вижниця. Голова д-р Маркус Гулес.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 23197	1906-1912 рр.
<p>Jüdischer nationaler Verein "Zeire Zion" in Bojan. Єврейське національне товариство "Zeire Zion" в громаді Бояни. Голова Бенно Кельмер.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 24020	1907 р.

1	2	3
<p>Verein der jüdischen Lehrer und Lehrerinnen in der Bukowina. Товариство єврейських вчителів на Буковині. Голова Кальман Дубенські.</p>	Ф.10, оп.1, спр. 335	1907-1920 pp.
<p>Verein "Jafah Brurah" in Czernowitz. Товариство з розповсюдження єврейської мови "Jafah Brurah" м.Чернівці. Голова д-р Берл Кінсбрунер.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 24023	1907-1908 pp.
<p>Bethausverein "Bais Jeudu" in Hlinnitsza. Релігійне товариство "Bais Jeudu" в громаді Глиниця. Голова Герш Гольденберг.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 24927	1908 p.
<p>Israelitischer Bethausverein "Chewra Beth Hatfila" in Czudin. Єврейське релігійне товариство "Chewra Beth Hatfila" в громаді Чудей. Голова Хаскель Готеманн.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 26088	1908-1909 pp.
<p>Bethausverein "Beth Israel" für Uscie-Putilla und Marenicze. Релігійне товариство "Beth Israel" в громадах: Усть-Путила і Мареничі. Голова Мозес Сегаль.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 26087	1909 p.
<p>Judisch-nationaler Verein "Benei Zion" in Werenczanka. Єврейське національне товариство "Benei Zion" в громаді Веренчанка. Голова Вольф Еснер.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 26090	1909 p.
<p>"Noa und Lotti Lehr'scher Bethausverein (Bejs Noach) in Czernowitz". Єврейське релігійне товариство "Bejs Noach" м.Чернівці. Голова Хаїм Пресер.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 26089	1909 p.
<p>Allgemeiner Jüdischer Lese – und Bildungsverein in Wiznitz. Загальне єврейське просвітницьке товариство м.Вижниця. Голова Афцін Розенраух.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 27168	1910 p.
<p>Bezalelverein für die Bukowina in Czernowitz. Буковинське товариство з підтримки митців "Bezalel" м.Чернівці. Голова д-р Йозеф Розенфельд</p>	Ф.3, оп.2, спр. 27203	1910 p.
<p>Handwerkerverein "Jad Chorutzim" in Storozynetz. Товариство ремісників "Jad Chorutzim" м.Сторожинець. Голова Адольф Ліппа.</p>	Ф.3, оп.2, спр. 27096	1910 p.

1	2	3
Jüdische Zeitungsgenossenschaft. Єврейське товариство газетярів. Голова Макс Діамант.	Ф.3, оп.2, спр. 27169	1910-1911 pp.
Verein der Angestellten der Israelitischen Kultusgemeinde Czernowitz. Спілка службовців єврейської релігійної громади м.Чернівці. Голова д-р Йозеф Розенфельд.	Ф.3, оп.2, спр. 27089	1910 p.
Verein "Erster Jüdischer Turn-und Sportklub "Nakoach". Перший єврейський гімнастичний та спортивний клуб "Nakoach". Голова д-р Глаубах.	Ф.3, оп.2, спр. 27172, 29970,30676	1910-1914 pp.
Jüdischer Frauenhilfsverein in Hliboka. Єврейське жіноче благодійне товариства в громаді Глибока. Голова Гелена Друкер.	Ф.3, оп.2, спр. 30710	1911 p.
Jüdischer Theaterverein "Abraham Goldfaden". Єврейське театральне товариство "Abraham Goldfaden". Голова д-р Макс Діамант.	Ф.3, оп.2, спр. 28193, 30013,30015	1911-1913 pp.
Jüdischer Sport und Turnverein "Makkabi". Societatea sportivă "Makkabi". Єврейське спортивне товариство "Makkabi". Голови: д-р Нойман Вендер, Міхаель Шіндлер.	Ф.3, оп.2, спр. 30678; Ф.39, оп.1, спр. 5804; Ф.325, оп.1, спр. 1882; Ф.38, оп.2, спр. 178; Ф.43, оп.1, спр. 6368; Ф.38, оп.1, спр.11897; Ф.43, оп.5, спр. 175	1913-1914 pp. 1924 p. 1932-1933 pp. 1940 p. 1942 p.
Bethausverein "Beth Israel" in Kotzman. Релігійне товариство "Beth Israel" м.Кіцмань. Голова Матіас Гендлер.	Ф.3, оп.2, спр. 30003	1913 p. 1918 p.
Bethaus – Verein "Risiner Klaus" in Sadagora. Релігійне товариство "Risiner Klaus" в громаді Садгора. Голова Соломон Брендер.	Ф.3, оп.2, спр. 30002	1913-1914 pp.
Jüdischer-nationaler-akademischer Lese- und Redeverein "Kadimah". Єврейське національно-академічне товариство "Kadimah". Голова Фріц Вайзінгер.	Ф.3, оп.2, спр. 29987; Ф.38, оп.1, спр. 9750	1913 p. 1936 p.

1	2	3
Jüdisches Wanderbund "Blau Weiss" in Czernowitz. Спілка єврейських мандрівників "Blau Weiss" м.Чернівці.	Ф.3, оп.1, спр. 11813	1913-1914 pp.
Verein "Jüdische Lesehalle" in Bojan. Товариство "Jüdische Lesehalle" в громаді Бояни. Голова д-р Філіп Флайшер.	Ф.3, оп.2, спр. 29961; Ф.4, оп.1, спр. 1011	1913 p.
Verein Jüdischer Handelsschulabsolventen in Czernowitz. Єврейське Товариство випускників комерційної школи м.Чернівці. Голова Лазар Зайденштейн.	Ф.3, оп.2, спр. 29991	1913 p.
"Agudes Israel" (Jüdische Vereinigung). Єврейське об'єднання "Agudes Israel". Голова д-р Йозеф Розенфельд.	Ф.3, оп.2, спр. 30691	1914 p.
Erster Jüdischer Gefälligkeitsverein "Gemilis Chasudim" in Czernowitz. Перше єврейське благодійне товариство "Gemilis Chasudim" м.Чернівці. Голова Сімон Штайн.	Ф.3, оп.2, спр. 30709	1914 p.
Jüdische-nationale-akademische Verbindung "Hatikwah". Єврейське національно-академічне об'єднання "Hatikwah". Голова Соломон Арбер.	Ф.3, оп.2, спр. 30687	1914 p.
Jüdischer Volksbildungsverein in Luzan. Єврейське національно-освітнє товариство в громаді Лужани. Голова д-р Штефан Герман.	Ф.3, оп.2, спр. 30668	1914 p.
"Jüdischer Volksbildungsverein" in Sadagora. Єврейське культурно-освітнє товариство в громаді Садгора. Голова Герман Айзінгер.	Ф.3, оп.2, спр. 30665	1914 p.
Societatea de psalmi "Chabira Tilim" in Cernăuți. Релігійне товариство "Chabira Tilim" м.Чернівці. Голова Ісак Зіглер.	Ф.38, оп.1, спр. 10216 Ф.12, оп.1, спр. 1319	1916-1919 pp. 1937 p.
Societatea "Sion" in Putila. Товариство "Sion" в громаді Путила.	Ф.12, оп.2, спр. 67	1919 p.
Societatea academică evreo-națională "Haachduth" din Storojineț. Єврейське академічне національне товариство "Haachduth" м.Сторожинець. Голова Северин Гершдорфер.	Ф.38, оп.2, спр. 60	1920 p.

1	2	3
Societatea pentru ajutorul bolnavilor "Iubirea Aproapelui" din Cernăuți. Благодійне товариство "Iubirea Aproapelui" м. Чернівці.	Ф.325, оп.1, спр. 1536	1921 р.
Societatea națională evreiască "Moriah" din Cernăuți. Єврейське національне товариство "Moriah" м. Чернівці. Голова Давид Бартфельд.	Ф.38, оп.2, спр. 134; Ф.38, оп.1, спр. 7248	1922 р. 1931 р.
Societatea "Somre Sabos" din Cernăuți. Релігійне товариство "Somre Sabos" м. Чернівці. Голова Якоб Каган.	Ф.38, оп.2, спр.279; Ф.325, оп.1, спр. 1881	1922-1925 pp.
Societatea de rugăciuni "Beth Israel Ottnia". Релігійне товариство "Beth Israel Ottnia". Голова Кальман Гернес	Ф.38, оп.3, спр. 273 Ф.38, оп.1, спр.10782	1924-1940 pp.
Clubul sportiv "Luceafărul". Спортивний клуб "Luceafărul". Голова Маркус Касван.	Ф.38, оп.1, спр. 3456; Ф.38, оп.1, спр. 6414; Ф.38, оп.1, спр. 9247, 9751,10220	1925 р. 1930 р. 1935-1937 pp.
Jugendlicher orthodoxer Verein "Tiferet Bachurim" in Czernowitz. Молодіжне ортодоксальне товариство "Tiferet Bachurim" м.Чернівці. Голова Пінкас Зоненшайн.	Ф.325, оп.1, спр. 1937	1925-1926 pp.
Societatea "Logea Orient Bnai Brith" în Cernăuți. Товариство "Logea Orient Bnai Brith" м. Чернівці. Голова Макс Зайдман.	Ф.325, оп.1, спр. 1926 Ф.325, оп.1, спр. 2650 Ф.38, оп.1, спр.10221, 10781	1925 р. 1934 р. 1937-1938 pp.
Societatea casei de rugăciuni "Rabinul Weiss" din Cernăuți. Релігійне товариство "Rabinul Weiss" м. Чернівці. Голова Мозес Герман.	Ф.38, оп.3, спр. 331	1926 р.
Societatea "Harumath Keren Israel Chewra". Товариство "Harumath Keren Israel Chewra". Голова Давид Табак.	Ф.325, оп.1, спр. 2141	1928 р.
Societatea evreiască "Toynbeehalle" din Cernăuți. Культурно-освітнє товариство "Toynbeehalle" м. Чернівці. Голова д-р Маєр Ебнер.	Ф.38, оп.1, спр. 6035; Ф.38, оп.1, спр. 8808, 9245,9752,10217	1929 р. 1934-1937 pp.
Societatea "Machsike Sabath" din Cernăuți. Благодійне товариство "Machsike Sabath" м. Чернівці. Голова Ісак Айнгорн.	Ф.325, оп.1, спр.2385	1930 р.

1	2	3
Societatea pentru ajutorul școlarilor evrei "Talmud Thora" din Vijnița. Товариство допомоги єврейським школярам "Talmud Thora" м.Вижниця. Голова Герш Леснер.	Ф.38, оп.2, спр. 479	1930-1935 pp.
Clubul sportiv al muncitorilor evrei "Borochoy" Спортивний клуб єврейських робітників "Borochoy". Голова д-р Касван.	Ф.38, оп.1, спр. 7924; Ф.38, оп.1, спр. 11896	1932 p. 1940 p.
Societatea evreiască "Ferma Model" din Cernăuți. Сільськогосподарське товариство "Ferma Model" м.Чернівці. Голова Макс Ангаух.	Ф.38, оп.1, спр. 9248	1935 p.
Societatea scriitorilor și jurnaliștilor evrei din Cernăuți. Спілка єврейських письменників та журналістів м.Чернівці. Голова Йозеф Шмідт.	Ф.3, оп.1, спр. 9243	1935 p.
Societatea evreiască de binefacere "Armut" din Storojineț. Благодійне товариство "Armut" м.Сторожинець. Голова Фільде Фауст.	Ф.38, оп.2, спр. 700	1936 p.
Asociația juridică "Școala Rabinilor" din Cernăuți. Юридична асоціація "Școala Rabinilor" м.Чернівці. Голова Габріель Сокаль.	Ф.38, оп.1, спр. 10214	1937 p.

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ВІДОМИХ ЄВРЕЇВ

Ауслендер (Шерцер) Роза	Ф.1245, оп.15, спр.42
Вайсельбергер Соломон	Ф. 39, оп.1 спр. 3297
Ерліх Євген	Ф.3, оп.2, спр. 16923,20028; Ф.12, оп.1, спр. 4666; Ф.216, оп.5, спр. 1044
Целан Пауль (Анчель)	Ф.933, оп.1, спр. 49
Шмідт Йозеф	Ф.325, оп.1, спр. 2011; Ф.38, оп.1, спр. 3314; Ф.325, оп.1, спр. 147
Штраухер Беньямін (Бенно)	Ф.228, оп.3, спр. 28

Документи та матеріали про євреїв на Буковині

Вказівка Чернівецькому директорату про порядок оподаткування євреїв на Буковині

30 березня 1786 р.

Євреї, що насправді присвятили себе землеробству, зобов'язані сплачувати ті державні податки, які сплачують інші мешканці краю, зайняті в сільському господарстві.

Всі інші євреї, які не займаються землеробством, сплачують державні податки в нинішньому обсязі, поки не буде введено податку нового розміру.

Директорат повинен піклуватися про сплату євреями податків і отримувати від них кошти щопівроку.

Канцелярія адміністрації.
Чернівці.

Ф. 29, оп. 1, спр. 48, арк. 1. Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

Вказівка Чернівецькому директорату про обов'язкове закріплення прізвищ за євреями Буковини

26 серпня 1786 р.

Час від часу трапляються непорозуміння, які виникають через єврейські підписи на офіційних і приватних документах, де багато євреїв вказують лише ім'я. Місцева крайова адміністрація повинна закріпити прізвище за кожним євреєм, що мешкає на Буковині, щоб його можна було розпізнати за цим прізвищем і відрізнити від іншого єврея.

Директорат повинен скласти список євреїв, що мешкають в окрузі, із зазначенням їхніх колишніх і майбутніх імен та прізвищ, аби повідомити кожного єврея про його прізвище і його за ним закріпити, щоб у такий спосіб ставити свої підписи.

Євреям у жодному разі не забороняється використовувати подвійне ім'я, яке вони носили, у підписах, проте закріплене за ними нове прізвище повинно вказуватись обов'язково, інакше такий підпис повинен і буде розглядатись як недійсний. Директорату пильно стежити, чи виконується євреями розпорядження, створене для їхнього ж добра, а ті, хто не будуть брати його до уваги, вважатимуться шахраями. Чинити з ними відповідно.

Канцелярія адміністрації.
Чернівці.

Ф. 29, оп.1, спр.48, арк.1. Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

**Директивна вказівка Галицького губернаторства
Буковинській окружній управі про порядок поселення
 мешканців єврейської національності на Буковині**

24 жовтня 1797 р.

Відповідаємо ц. к. окружній управі на її повідомлення від 30 вересня цього року № 409. Перший абзац § 26 патенту про євреїв від 1789 року в жодному випадку не свідчить про те, що окружні управи мають повноваження надавати дозвіл на поселення євреям-землеробам, що переселились на Буковину. Він лише означає, що єврею, який цього бажає, дозволяється поселення. Це вказує на те, що управа не може відмовити йому в поселенні, якщо він просить про це безпосередньо або через ц. к. окружну управу. Прохання про дозвіл на поселення ремісника або торговця може бути схвалене або відхилене, що підкріплюється обґрунтуванням. За § 28 названого патенту кожне виселення єврея повинно мати схвалення управи, а також кожний випадок поселення єврея повинен бути підкріплений дозволом. За цим повинна стежити ц. к. окружна управа.

Львів.

Ф. 1, оп. 2, спр. 161, арк. 1. Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

**Тасмне донесення ц. к. окружній управі Буковини
про діяльність голови секти хасидів Ізраеля Фрідмана**

23 лютого 1842 р.

Висока цісарсько-королівська окружна президіє!

Тільки-но галицьке юдейство почало поступово звільнятися від впливових мандрівних іноземних голів секти хасидів, а цісарсько-королівська управа пильно протистояла інтригам згубного впливу на культурний стан [населення] і старалася підвищити його й направити в потрібне русло; мудрий уряд вказував на те, що шляхом освіти та виправлення морального стану можна піднести [місцеве населення] до рівня інших громадян держави й асимілюватися з ними, як піднялася нова підводна скеля, яка може розбити вщент доцільні гуманні заходи держави й загрожує зробити їх безрезультатними.

Ізраель Фрідман – Ізраель Шулімович – Ізраель Ризинський, Ізраель Бальшем, відомий також під іменем реби Срулька і ославлений тим, що проживав раніше в Ризині в Росії, в 1835 році прибув до Львова під приводом необхідності в лікуванні й проводив тут свої хасидські інтриги, за що згідно з указом дирекції поліції, число 5260 від 1835 року, потрапив під суворий нагляд поліції, потім був висланий зі Львова. Цей самий Срулько в 1837 році був звинувачений у Росії за участь у жакливому вбивстві. Деякий час він знаходився у в'язниці.

Дякуючи заходам, які не потребують подальшого пояснення, його численним і впливовим соратникам вдалося визволити його з в'язниці.

Оскільки з галицького населення юдейської віри збирали контрибуцію, частина грошей була забрана з країни в 1837-1838 роках. Один з ревних та запопадливих активних культурних діячів серед юдеїв, чоловік, який по праву мав довіру високого уряду, і мав її до кінця своїх днів, нині вже покійний шкільний

директор Йозеф Перл вважав своїм обов'язком повідомити та довести наступне: як тільки Срулько опинився на волі, він і далі почав займатися звичною справою. Російський уряд висунув проти нього 9 доказів і готував відповідні заходи в самій Росії; він не мав права знаходитися серед юдеїв Росії та продовжувати свою фанатичну й облудну діяльність.

Срулько довідався про це від своєї клієнтури і втік у Молдову. Як тільки досяг Ясс, дійшла до нього звістка, що російський уряд переслідуватиме його й там.

Срулько знайшов можливість виробити паспорт у цісарсько-королівську австрійську державу і досяг в останні дні населеного пункту Красна, неподалік від Чернівців. Спочатку він мав намір податися до Угорщини, проте за новими надійними повідомленнями, що надійшли, він вирішив осісти на Буковині за допомогою своїх могутніх агентів і ще могутніших – грошей.

Дійшло до того, що поміщик із Садагури барон Паркі [так у документі, очевидно йдеться про Капрі] довірив йому місцевий пропінатійний податок від своїх юдейських орендарів у розмірі 1000 флоринів (віденською валютою) щорічно; за контрактом йому надано дозвіл на постійне поселення в Садагурі й обіцяно представлення його інтересів у місцевому уряді.

Події, про які йде мова, можуть мати непередбачені наслідки для культури, моралі та заможності юдеїв, навіть для держави та державного управління. Довго так залишатися не може і вже починають з'являтися відгуки.

Після того як у 1823-1824 роках висока цісарсько-королівська окружна управа зробила заяву стосовно хасидизму і при багатьох нагодах покійний шкільний директор Йозеф Перл із сумлінною вірою та рідкісним знанням галицького юдейства звертав увагу високого уряду на згубність основ хасидизму, наводив роз'яснення й докази з цього приводу, було би не зайвим обговорити цю тему ще раз докладно і зараз.

Досить знати, що Срулько є головою всіх голів цієї багатоголової гідри, що починає розповсюджуватися по всій Галичині та Буковині, на півдні та заході Малоросії, в Молдавії та Валахії; маленькі голови пускають пагони від цієї величезної маси, тримають народ у страху, лицемірством і зреченням від кращих основних принципів доходять до того, що саме такі, як Срулько, стають рабинами, для того щоби впливати на релігійні почуття у початківців, і хочуть, поза сумнівом, фанатизувати життя юдеїв, зробити його не стільки релігійним і загальним, скільки індивідуальним, впливати на нього і підкорити його своєму впливу. Всяке дотримання та виконання державних і релігійних обов'язків, кожна громадська справа від вибору рабина або голови до призначення різника залежать від присуду рабина, всі приватні умови життя від оглядин справ купця або торговця до делікатних сімейних стосунків і родинних справ, – усе згинається під його могутнім впливом.

Можна тільки запитати, незалежно від того, що Срулько є злочинцем, що втік із чужої держави до австрійської, за даних обставин знаючи наміри його рідного уряду стосовно його юдейського підданства, з'єднавши державну мудрість із законністю, – як можна допустити до видання дозволу на перебування в австрійській державі такій особі?

У той же час, коли високому уряду відповідними діями та стараннями вдалося здійснити певні заходи для того, щоби викликати в галицького юдейства потребу в освіті, і вже досить значна частина відчула потребу в розсудливому вихованні

молоді, у введенні її в сільське господарство і в торгівлю, залишилось іще врегулювати богослужіння, усунути всі зловживання та закоренілі забобони в громадах, – в цей час Срулько вибрав собі місцем перебування Галичину, де він паралізує і задушить усі кращі прагнення цього плану.

Який юдейський батько вагався би: давати чи не давати своїй дитині добре виховання? Єдиним правдивим словом для сумнівного рабина повинно стати слово “досить”, такий “апікороський кіт” повинен бути відлучений від церкви, кожна громада повинна платити йому презирством, гонінням, переслідуванням, припиненням будь-яких стосунків з одновірцями. І як йому тільки вдається з 1840 року видавати себе призначеним рабином з філософською освітою? Чи не можна примусити його сказати правду, поклястися на прапорі рабина, як йому вдається займати окрему позицію щодо постійних переслідувань та ворожості?

І як можуть залишатися марними дух гуманізму, моралі, цивілізованості, діючі в суспільстві правила?

Обманні дії й шахрайство всіх видів впливає на порядок денний для того, щоб обдурювати народ і заради своєї вигоди вивертати кишені різними способами.

Справжньому ізраїльтянину, що має розумну голову, болить серце за такий стан справ.

Усі досягнення галицького юдейства в сфері цивілізації супроводжувалися величезними зусиллями з боку уряду, освітлювались великими жертвами з боку юдеїв, хоча багато зусиль зводилось нанівець; над цим народом ще панує темна ніч, і тільки-но починає пробиватись тихий, ледве чутний проблиск.

Такий регрес не може не мати зворотної реакції на політичну позицію юдеїв, і ми повинні пережити трагічні події, хоча високий уряд з батьківською лагідністю розуміє й відповідно схвалює заслуги кращих устремлінь частини галицьких підданих юдеїв і винагороджує деяких з них значними правами, проте уряд розуміє необхідність відібрання деяких прав у випадку, якщо юдеї будуть поводити себе недостойно.

В цій ситуації загальний добробут у Садагурі через поселення Срулька буде знаходитися в небезпеці. Можна й зараз передбачити: якщо Срулько осяде в австрійській державі, він почне збагачуватись, користуючись своїм чудодійним ім'ям [рабина] за рахунок більшої частини юдейського населення цієї місцевості.

Ніхто не зможе з'явитися з порожніми руками перед його очима.

Це основне правило дуже чітко висловлене в хасидських книгах і дуже добре засвоєно народом; найбільшій продасть останнє, щоби дати рабину свій дар і мати можливість купити у його слуги, що стоїть перед дверима, право входу.

Він, певно, вже нагромадив великі суми, які вже відправлені до Кишинева, де він залишив свою дружину з численною родиною і величезними витратами.

Крім того, він має багато агентів, які завжди насторожі, всюди в країні здійснюють заходи для уникнення переслідування з боку Росії.

Цими днями один з таких помічників на ймення Гірен Кракаур був найнятий для такої мандрівки і відправився в дорогу.

Яка кількість грошей витискується з жителів своєї країни і яка – з жителів інших держав, – ця сума виміру не підлягає.

Де цьому початок – ніхто не знає: коли поселився Срулько в Галичині, коли розпочав свою службу в країні та став відомим?

Скільки юдейських мужів та їхніх братів по вірі, що вболівають за благополуччя держави, потрібно для того, щоби звернути увагу крайового президента та його оточення на обставини, що склалися, та попросити якомога швидше усунути причини лиха?

Ми знаємо, що є юдейські мужі, котрі роблять ставку на освіту та роз'яснювальну роботу, але частково через релігійну і національну байдужість, частково через корисливі наміри постійно намагаються представити хасидського рабина перед владою як побожного, благочесного, невинного чоловіка, який повністю виправдовує святу повагу до старших, і тому юрба служить йому і дає гроші.

З глибоким болем повинні ми ще раз згадати покійного шкільного директора Йозефа Перла, який один мав мужність відверто виступити перед високим урядом і з безстрашною енергією й силою захищати справу цивілізації проти фанатизму, святенництва, шахрайства, обманних спокус, обдурювання та пограбування народу, паскудства хасидських основних правил, лицемірної брехні рабина.

Ми сподіваємось на мудрість і справедливість високого уряду та на велику важливість даної справи, на правдивість фактів, на те, що загроза мине і будуть вжити всі заходи для того, щоб Ізраїль Фрідман або Срулько, який у даний час проживає в околицях Чернівців, можливо, в Косові або Садагурі, буде якнайшвидше випроваджений з країни.

Ф. 1, оп. 2, спр. 2267, арк. 86-91. Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

Statuten
des israelitischen
Gemeindespitals
in der
Provinzial-Hauptstadt
Czernowitz
im
Königthume Bukowina

I. Hauptstück.

Von Spital, seinem Fonde und dessen
Administration.

§. 1.

Das israelitische Spital zu Czernowitz ist als Gemeindespital
von der die gesetzlichem Befugnisse bestrahlt, und sein Fonde
in unter gesetzlichem Fndale zu benennenden Einkünften.

§. 2.

Das Gemeindespital ist ganz und gar unabhängig
von allen weltlichen weltlichen Behörden, die also in
den Folge seinerthum zugewendet werden zu werden, zu kosten
für sich, aber so unabhängig soll es in den Administrationen
sein. Fonde sein, welche veranschlagt ist, dessen von so
man einzunehmigen Punkte anzugeben werden darf.

II. Hauptstück

Von der werthgoldlichen Zulassung,
von der Art der Aufnahme und von den
religiösen Beobachtungen der Kranken.

Beachtenswerthe Warnung

Gegenwärtigen Statuten des zu Czernowitz Spital
während der Bukowinaer H. pass. Statutenstelle hat
sich die Befugnisse zwar klar, und selbst diese
wird es, allerdings gebietet mit der Lösung der
den Gemeinden ungenügend, aber abzugeben. Das
wird zeigen, welche die Befugnisse der Spitalbehörden
statuten, ist wichtig und unabhängig von anderen
statuten, haben dieses Statuten von ungenügend
Befugnisse das gegen goldliche Befugnisse bei
genügt werden.

Czernowitz am 8. April 1852.

M. Zucker m.p.	Mendel Amel. m.p.
J. Rubinstein m.p.	Israel Amel. m.p.
Jos. Schand. m.p.	S. G. Mroczkows

Mischaleum Kofler m.p.
Samuel Schatz m.p. m.p.
Jacob Sanderson m.p.
H. 7555. Professor und wird von H. H. Bukowina
zusammengefasst werden gegen Forderung
bestimmig.

Czernowitz am 14. Mai 1852
H. H. H. H.
H. H. H. H.

Статут єврейського шпиталю м. Чернівці, 1852 р.

STATUTEN

des

Israelitischen Tempelvereines
in Czernowitz.

1872.

CZERNOWITZ.

Im Selbstverlage des Vereines.

Druck von Rudolf Eckhardt.

Статути товариства "Темпел", 1872 р.

STATUT

der Czernowitzer orthodoxen israelitischen Cultusgemeinde.

I. Theil.

I. Abschnitt.

Von der Czernowitzer orthodoxen Cultusgemeinde und deren
Wirksamkeit.

§. 1.

Mitglieder der Czernowitzer orthodoxen israelitischen Cultusge-
meinde sind:

- a) Jene Israeliten, welche dieser Cultusgemeinde bereits als Mit-
glieder incorporirt sind; dahin gehören jene, welche in Folge der
Beitrittserklärungen ddo. 28. November 1871 in den Gemeinde-
Verband eingetreten sind,
- b) jene, welche von der Cultusgemeinde ausdrücklich als Mitglieder
aufgenommen wurden.
- c) Kinder der Mitglieder dieser Cultusgemeinde.

§. 2.

Die Angelegenheiten der Czernowitzer israelitischen Cultusgemeinde
werden im Sinne der in diesem Statute festgesetzten Bestimmungen
unter Beobachtung der üblichen mit dem mosaischen Glaubensbekennt-
nisse in Verbindung stehenden Religionsformen und rituellen Einrich-
tungen von einem Cultusrathe verwaltet und besorgt.

Статут Чернівецької ортодоксальної єврейської громади, 1872 р.

STATUT

der

Czernowitzer israelitischen

Cultusgemeinde.

*(Genehmiget mit Erlass der hohen k. k. Bukowinaer
Landesregierung vom 9. Juli 1876, Zahl 4752.)*

CZERNOWITZ

Druck von H. Czopp. Verlag des Vereines.

1888.

Статут Чернівецької єврейської релігійної громади, 1876 р.

STATUT

für das

israelitische Gemeinde-Spital

in der Landeshauptstadt

Czernowitz (Bukowina).

(Genehmigt mit Erlass der hohen Bukowinaer k. k. Landesregierung vom
1. April 1881 Zahl 3032.)

Czernowitz.

Im Selbstverlage der Czernowitzer israel. Cultusgemeinde

Buchdruckerei Hermann Czopp.

1881.

Статут єврейського крайового шпиталю м. Чернівці, 1881 р.

Reichsgesetzblatt

für die

im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder.

XVIII. Stück. — Ausgegeben und versendet am 15. April 1890.

57.

Gesetz vom 21. März 1890,

betreffend die Regelung der äußeren Rechtsverhältnisse der israelitischen Religionsgesellschaft.

Mit Zustimmung der beiden Häuser des Reichsrathes finde Jch zur Regelung der äußeren Rechtsverhältnisse der israelitischen Religionsgesellschaft folgende Bestimmungen zu erlassen:

§. 1.

Der Regelung der äußeren Rechtsverhältnisse der israelitischen Religionsgesellschaft hat die Cultusgemeinde zur Grundlage zu dienen.

Aufgabe der Cultusgemeinde ist, innerhalb der durch die Staatsgesetze gezogenen Grenzen für die Befriedigung der religiösen Bedürfnisse ihrer Mitglieder zu sorgen und die durch diesen Zweck gebotenen Anstalten zu erhalten und zu fördern.

§. 2.

Jede Cultusgemeinde umfaßt ein örtlich begrenztes Gebiet; in demselben Gebiete kann nur eine Cultusgemeinde bestehen.

Jeder Israelite gehört der Cultusgemeinde an, in deren Sprengel er seinen ordentlichen Wohnsitz hat.

§. 3.

Die Feststellung der Cultusgemeindeprengele ist binnen längstens drei Jahren nach Kundmachung dieses Gesetzes in folgender Weise durchzuführen:

1. Die Grundlage dieser Feststellung bilden die Gebiete der zur Zeit der Kundmachung dieses Gesetzes bestehenden Cultusgemeinden, sowie jener staatlich zugelassenen Verbände, die in Gemäßheit ihres Zweckes thätigkeitsmäßig einer Cultusgemeinde gleichstehen.

2. Die Vertretungen der genannten Körperschaften haben innerhalb einer im Berordnungswege zu bestimmenden Frist die Grenzen ihres Gebietsumfanges der Staatsbehörde anzugeben und gleichzeitig Anträge rüchsiglich der künftigen Befestaltung des betreffenden Gemeindeprengele zu stellen.

3. Innerhalb derselben Frist sind in jenen Ortschaften, welche bisher keiner der unter 1. bezeichneten Cultusvereinigungen angehören, in welchen jedoch eine größere Anzahl Israeliten ansässig ist, letztere mittels öffentlicher Kundmachung zu einer Erklärung aufzufordern, ob sie sich zu einer selbständigen Cultusgemeinde constituieren, oder einer bereits bestehenden einverleibt werden wollen.

4. Bei der vorzunehmenden Feststellung der Cultusgemeindeprengele ist unter künlichster Berücksichtigung bestehender Verhältnisse an dem Grundlase festzubalten, daß einerseits Cultusgemeinden nur dann geschaffen werden sollen, wenn hinreichende Mittel zu Gebote stehen, den Bestand der nöthigen gottesdienstlichen Anstalten und Einrichtungen, die Erhaltung der Religionsdiener und die Ertheilung eines geregelten Religionsunterrichtes zu sichern, und daß andererseits, insofern diese Voraussetzungen zutreffen, die Sprengel der Cultusgemeinden nicht allzusehr auszudehnen sind.

Die Feststellung der Sprengel der einzelnen Cultusgemeinden erfolgt im Berordnungswege.

Statuten

Das
jüd. nat. Vereines- „Zeire Zion“
/: Zionistische Jugend /

Sadagóra

I. Name, Sitz und Zweck

§ 1

Das jüdisch nationale Verein „Zeire Zion“ in Sadagóra bezweckt die Zubereitung des nationalen Bewusstseins der Juden, die Pflege des jüdischen Literatur und Sprache. Politische Forderungen sind ausgeschlossen.

II. Mittel zur Erreichung des Zweckes

§ 2

Mittel zur Erreichung des Zweckes sind:

- a.) Eröffnung von unregelmäßigen Zusammenkünften, Zusammenkünften und Lesungen;
- b.) Eröffnung eines unregelmäßigen Literaturclubs;
- c.) Erhaltung jüdisch wissenschaftlicher Bibliothek;

Статун єврейського товариства „Zeire Zion“ в громаді Садгора, 30 травня 1904 р.

STADTMAGISTRAT CZERNOWITZ

Eingel. am 24/12 1905 mit 2 Blg.

№ 11110 POLIZEI

Jüd. nat. Verein "ZION" in Czernowitz.

Löblicher Stadtmagistrat !

Jüd. nat. Verein "ZION" in Czernowitz veranstaltet am 30. Dezember 1905 um 8 Uhr abends im großen Musikvereins-Saale eine

M a k k a b ä e r - F e i e r

mit nachstehendem Programme:

- 1., Choral (Kantor Rosenschein aus Odessa mit hiesigen Tempelchor),
derselbe mit einem gemischten Chor
(15 Damen und 15 Herren),
- 2., Festrède gehalten von Frä. Wetzer,
- 3., Choral (Kantor Rosenschein aus Odessa mit gemischtem Chor),
- 4., Vortrag des Herrn Dr. Jakob Benkendorf aus Sereth über Palästina
mit Demonstrationen von Projektionslaternebildern.

Czernowitz, am 26. Dezember 1905.

Der Vereins-Obmann :

[Handwritten signature]

№ 11110/100 Pol. Czernowitz 28. Dezember 1905
Hiera
dem W. W. Landes-Präsidenten
Hiera
Vorgelief. von Stadtmagistrat

[Handwritten signature]

**Повідомлення єврейського національного товариства "Zion"
про проведення художнього вечора, 26 грудня 1905 р.**

K. k. O. Oberrealschule
in Czernowitz

An
Herrn Joseph Geyerboorn den Jüngeren
Felix Baron Fürth,
Königlicher Kreisverwalter in der Landstadt,
Landstadt Czernowitz.

Die beiliegende Rinde von dem
Josephiden Herrn Joseph Geyerboorn den Jüngeren
Landverwalter Kreisverwalter Dr. Eduard
Reiss, der sich auf in unserer Mitte
ungetrübter Konvention sind der großen
Josephiden verweist, hat allgemein
die aufrichtigste Freude erreicht.

Kommis des Landverwalter der k. k. O.
Oberrealschule stellen wir die Bitte, dem
Ausdruck unserer innigsten Anteilnahme
an dem allgemeinen Leidwesen über
diesen Verlust entgegenzunehmen zu wollen

Czernowitz, am 3. März 1907.

Prof. G. König.

K. Mandyszewski,
Direktor.

Співчуття керівництва вищої реальної школи м. Чернівці
міському магістрату з приводу смерті бургомістра Едуарда Райса, 3 травня 1907 р.

222

Czernowitz, am 30. April 1907

1/2

An

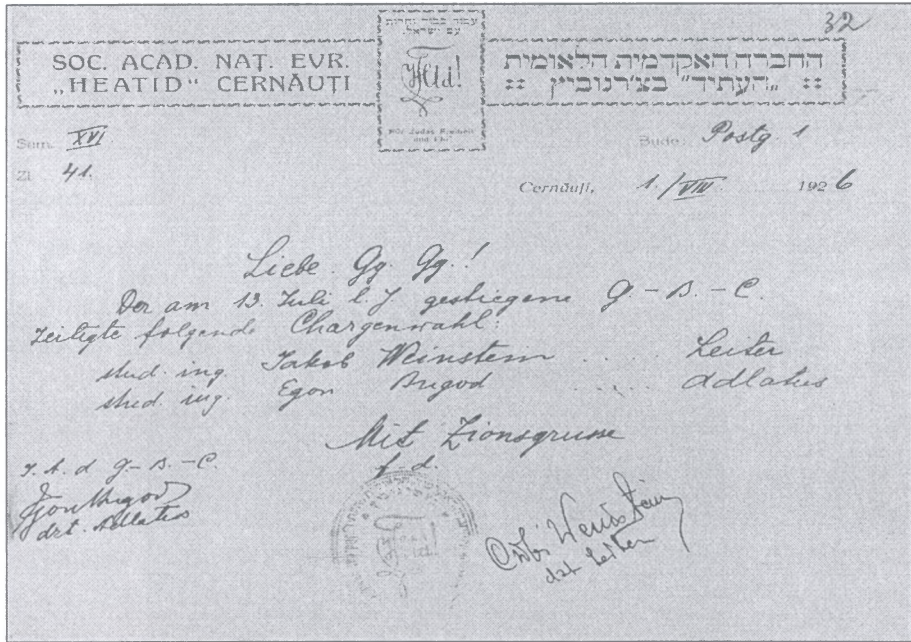
den löblichen Gemeinderat
der Landeshauptstadt Czernowitz
zu Händen des Herrn I. Vice-Bürgermeisters
Felix Bokor Fürth

Hier

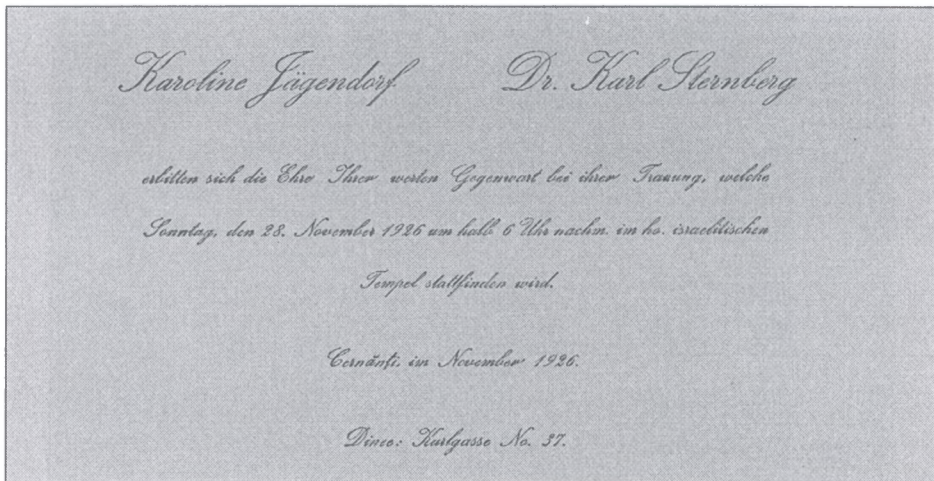
Diejenigen, welche, leider viel zu
wenig Zeit hat die Landesregierung
unter H. Eduard Reiss haben die Landesregierung
nach Czernowitz und die große Gemeinde
einvernehmlich beschließen.

Diejenigen, welche die Landesregierung
blieben, sind als Mitglied der Gemeinde
seit dem Jahre 1894 und I. Vice-Bürgermeister
am 11. April 1905 als Landesregierung
geboren, weil die Landesregierung in dem

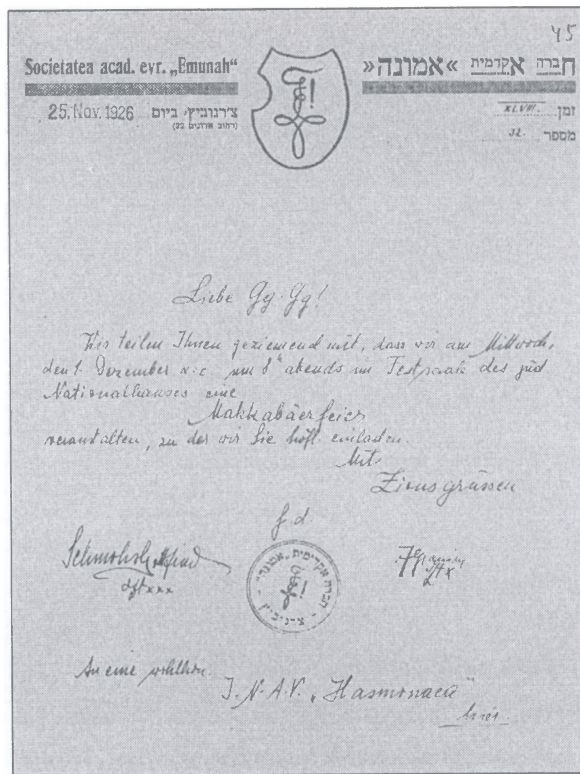
**Співчуття виконавчого комітету Буковинського сейму
Чернівецькому міському магістрату з приводу смерті бургомістра Едуарда Райса, 3 травня 1907 р.**

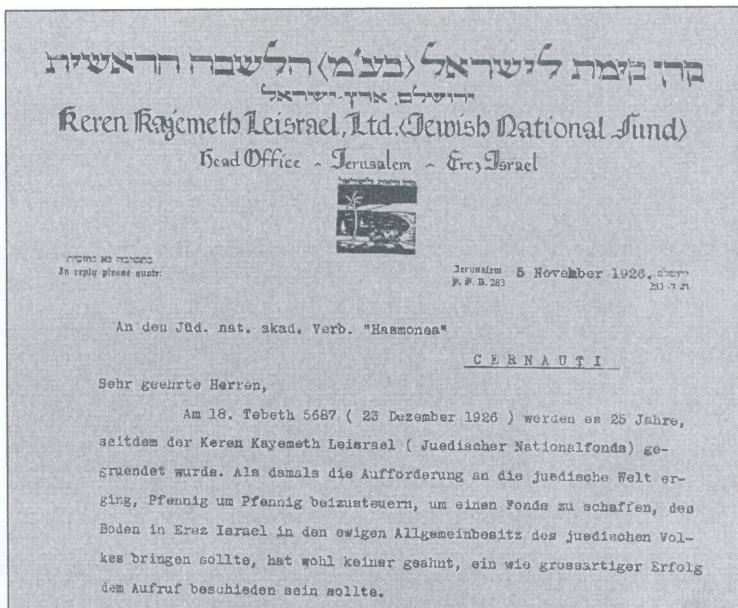
**Повідомлення академічного товариства “Heatid”
про наступні вибори, 1 серпня 1926 р.**

Запрошення на весілля, листопад 1926 р.

Запрошення академічного товариства “Етипнах” на свято спортивного товариства “Макабі”, 25 листопада 1926 р.

Звернення Єврейського національного фонду до єврейського академічного товариства “Насмонеа” з проханням взяти участь у святкуванні 25-ї річниці фонду та зборі коштів для видання IV тому Золотої книги єврейського народу, 5 листопада 1926 р.

צ"ל

Societatea nat. acad. evr. „ZEPHIRAH“ Cernăuți.
החברה האקדמית „צפורה“ צ'רנובויץ.

Membru nostru meritat, iubitul nostru prieten
 חברנו החביב והבלתי נשכח

LEON ZUCKER   **צוקר אריה**

ne-a fost răpit de moartea crudă după o suferință scurtă în etate de 30 ani.
 נחטף מתוכנו על ידי דמות האכזרי אריה מחלה קצרה.

In repaus noi pierdem un apărător credincios al ideilor noastre, al cărui deces noi deplângem fiind adânc mișcați.
 אבד לנו לוחם נמרץ בעד האדיאה שלנו וחבר נאמן ואנו מכבים בצער עמוק את האבדה הגדולה.

Vom păstra defunctului o amintire pioasă.
 הוא ישאר בזכרוננו לעולמים.

CERNĂUȚI, 4 Februarie 1927.

Pentru domnii bătrâni: Dr. Isidor Kottlar ca președinte.	Pentru societate: Marcuș Schein ca președinte.	בשם החברים האקדמיים מרדכי שייץ הנשיא.	בשם זקני החברה ד"ר י. קטלר הנשיא.
---	---	--	--

תנצב"ה

Tipografia H. Csopp, Cernăuți

Повідомлення академічного товариства “Zephirah” про смерть Леона Цукера, 4 лютого 1926 р.

TANZSCHULE DER ST. H. A.

ERLAUBT SICH EUER HOCHWOHL-
 GEBOREN S. W. FAMILIE ZU DEM
 AM 27. NOVEMBER 1926, UM 9 UHR
 ABENDS STATTFINDENDEN

**VERLÄNGERTEN ABEND
 (PICK-NICK)**

HÖFLICHEST EINZULADEN.

CERNĂUȚI, IM NOVEMBER 1926.

ORT: TANZSCHULE ANCA ȘTEFUREAC.

TIP. KÖRNER, CERNĂUȚI.

Повідомлення єврейського танцювального товариства про вечір танцю, листопад 1926 р.

ПОЛЬСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ КРАЮ

Після захоплення Галичини Польщею в XIV ст. Буковина опинилася на польсько-молдавському прикордонні. З цього часу починається проникнення поляків на Буковину, хоча про польських купців, ремісників, служилих людей у краї знали й раніше.

Однак на час приєднання Буковини до Австрії кількість поляків була незначною. Австрійська влада заохочувала польську колонізацію. Цьому сприяло й те, що з 1786 року Буковина була приєднана до Галичини як окремий округ і залишалася в її складі до 1849 року.

Серед польських переселенців було чимало селян, які втікали на Буковину, рятуючись від надмірної панщини в Галичині. Були також і політичні біженці, які прибували переважно з Поділля. В кількох селах Буковини поселилися горалі з польських Бескидів, які займалися видобуванням солі, виготовленням скла та іншими ремеслами.

Характерною рисою польської колонізації кінця XVIII – першої половини XIX ст. було те, що поляки селилися компактно в окремих громадах Буковини. Саме на початку XIX ст. виникають польські колонії в селах Нижні Петрівці, Терблешти, Стара Гута, Новий Солонець, а також у Чернівцях на Клокучці. У 1846 році на Буковині нараховувалося 4 тис. поляків, у 1900 році їх вже було 26857, а в 1910 році – 36219. Отже, за період з 1846 по 1910 рр. чисельність поляків на Буковині зросла більш ніж у 9 разів. Особливо швидко зростало польське населення в Чернівцях. У 1910 році поляки в столиці Буковини вийшли на третє місце за чисельністю після євреїв і українців, досягнувши 14893 осіб.

Територіально поляки були розсіяні більш-менш рівномірно по всій Буковині, тобто вони проживали як у Північній, так і Південній Буковині. По повітах у 1910 році це виглядало так:

№ п/п	Назва повіту	Кількість поляків
1	Чернівецький	3565
2	Гура-Гуморський	2935
3	Кимполунзький	689
4	Кіцманський	1373
5	Радівецький	845
6	Серетський	2274
7	Сторожинецький	3997
8	Сучавський	1636
9	Вашковецький	1709
10	Вижницький	1185
11	Заставнівський	1118

Отже, як бачимо, в 1910 році найбільше поляків проживало в Сторожинецькому, Чернівецькому (без Чернівців), Гура-Гуморському та Серетському повітах. В окремих містечках і селах поляки становили вагому частку жителів: у Рогізні 496 (11,8% від усього населення), Новій Жучці 480 (16%), Пояна-Мікулі 574 (43%), Качиці 762 (37,5%), Новому Солонці 813 (78%), Глибокій 641 (11,5%), Терблештах 370 (11,6%), Старій Гуті 207 (15%), Давиденях 346 (9,5%), Молдавському Банилові 797 (13%), Панці 319 (13,6%), Сторожинці 1116 (10,8%), Вашківцях 952 (16,5%).

Соціальна структура буковинських поляків була досить розмаїтою. Серед них була потужна група великих землевласників, які сформували свої володіння в часи Молдавського князівства та в перші роки австрійського панування. Частина з них була вірменського походження, але після прийняття католицької віри вважала себе поляками. Тому в той час для цієї категорії людей була поширена назва вірмено-поляки. Серед відомих буковинських вірмено-польських землевласників слід назвати Абрагамовичів, Богдановичів, Петровичів, Стефановичів та ін. Маючи значні земельні володіння і багатства, польські великі землевласники справляли значний вплив на політичне життя Буковини. До реформи виборчого закону 1910 року, як правило, вони мали трьох-чотирьох представників серед депутатів Буковинського сейму, які обиралися від першої курії великих землевласників.

Досить швидко зростала кількість поляків серед державних службовців. На початку ХХ ст. серед 1846 буковинських чиновників нараховувалося 244 поляків, що становило 13,2%. Більш чисельними за поляків серед державних службовців були тільки німці – 916. З 244 польських службовців 20 працювало в політичних і поліцейських установах, 25 на пошті, 4 в дирекції земельного фонду, 39 в установах судочинства, 37 на залізниці, 119 у фінансових установах.

Чимало серед поляків було купців та ремісників, які проживали не тільки в містах, але й у селах.

Швидке зростання чисельності польського населення, а також підтримка з боку галицьких поляків сприяли швидкій політичній та національно-культурній консолідації буковинської колонії. Вже в 1869 році засноване перше польське об'єднання “Товариство польське братньої допомоги в Чернівцях”. Воно винаймило в готелі “Під золотим ягням” приміщення для читальні, бібліотеки і редакції газети “Огниво” Товариство займалося культурно-освітньою діяльністю. 1886 році для нього куплено окремих будинок, а 2 грудня 1905 р. було відкрито Польський дім на вулиці Панській. Крім читальні, в Польському домі розмістилися й інші товариства. У 1877 році було засноване товариство польських студентів Чернівецького університету “Огніско”, 1890 – політичне товариство “Коло польське”, 1892 – гімнастичне товариство “Сокіл”, 1897 – товариство ремісників “Зірка”, 1898 – Польська позичкова каса, 1902 – Товариство вчителів народних шкіл та ін.

Велике значення для консолідації поляків Буковини мала періодика. У 1869 році зроблено першу спробу видавати місячник під назвою “Огниво” Однак цей проект відразу зазнав краху. Пізніше робилися спроби видавати польські часописи “Оса”, “Світанок” та “Чернівецький огляд”, однак і вони були невдалими. Тільки в 1883 році в Чернівцях налагоджено видання “Газети польської”, яка стабільно видавалася до початку Першої світової війни. Першим редактором цього видання став К.Колаковський.

У результаті реформи виборчої системи до Буковинського сейму поляки одержали 6 місць у місцевому сеймі і, опираючись на підтримку з боку галичан, продовжували справляти вагомий вплив на суспільно-політичне життя краю.

Коли 1918 році постало питання про державну приналежність Буковини, поляки, поряд з українцями і румунами, створили власний комітет – Польську Раду Народову на чолі з С.Квятковським. Однак у буремні листопадові дні поляки займали загалом нейтральну позицію.

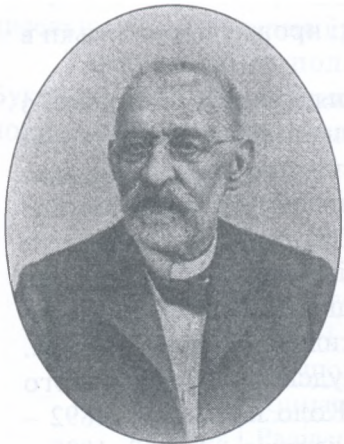
Окупація Буковини Румунією та створення незалежної Польської держави привели до того, що чимала частина поляків вирішила покинути край. Перш за все це були представники інтелігенції: службовці, вчителі, лікарі. Що ж стосується ремісників та селян, та переважна більшість з них залишилася на місцях.

Загалом чисельність поляків на Буковині у румунський період скоротилася. За переписом 1930 року нараховувалося 30580 поляків, що становило 3,6 % від усього населення. Польську мову визнали рідною 28411 (3,3%).

У румунський період на Буковині продовжували діяти польські політичні товариства. Особливістю їх стало те, що вони набули загальнорумунського характеру. Спочатку це була Польська Рада Народова. В 1925-1926 рр. вона називалася Польська Рада Народова у Великій Румунії, з 1926 по 1933 рік – Союз поляків у Румунії, потім Союз польських товариств у Румунії.

Найбільше бентежила поляків того часу тотальна румунізація. Вони всіляко боролися за збереження шкіл з польською мовою навчання та забезпечення інших національних потреб. Однак відродити довосенні умови були не в змозі.

Серед відомих польських діячів на Буковині були:

*Антон Кохановський
(Ставчанський)*

Кохановський Антон (Ставчанський) – відомий бургомістр Чернівців, крайовий маршалок, почесний президент міста, народився 17 листопада 1817 року в Тернополі, в сім'ї службовця. Вищу юридичну освіту Кохановський здобув у Львівському університеті, по закінченні якого декілька років займався адвокатською діяльністю, спочатку у Львові, пізніше у Станіславі, а в 1850 році був переведений у Чернівці, де присвятив адвокатурі майже 25 років життя.

В 1864 році Кохановський був обраний депутатом першої громадської ради міста та протягом наступних 42 років представляв інтереси виборців у магістраті. Віце-маршалком сейму вперше обраний у 1868 році, а в 1871 році призначений на цю посаду вдруге. Після смерті крайового маршалка барона Гормузакі в 1874 році обраний на цю посаду в третій раз. Окрім цього, він обирався послом до Державної Ради Австрії.

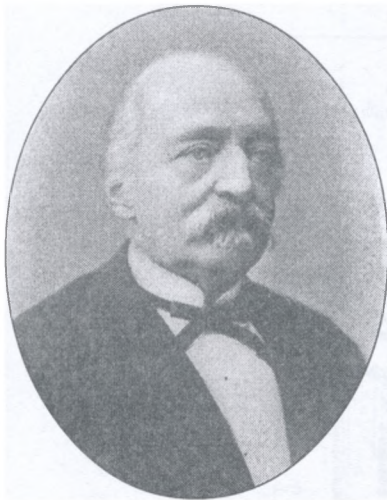
За успішне виконання своїх обов'язків у 1872 році Кохановський став кавалером ордена Залізної корони III ступеня, в 1873 році йому було надано дворянський титул, а в 1888 – став кавалером ордена Св. Анни II ступеня.

Найбільшою заслугою Кохановського на посаді бургомістра Чернівців була розбудова комунального господарства міста, а саме: будівництво водогону, каналізації, електромережі, впровадження громадського електротранспорту, покриття вулиць бруківкою. Справжнім вінцем його діяльності стало спорудження нового міського театру.

Помер А. Кохановський 10 вересня 1906 року в Чернівцях.

Моргенбессер Александер – відомий польський громадський діяч і літератор. Народився в 1816 році в Ярославі на Галичині. Закінчив юридичний факультет Львівського університету. Брав участь у таємних революційно-патріотичних гуртках польської молоді, за що був заарештований у 1841 році. 1845 року подався до Чернівців, де працював помічником адвоката, а потім відкрив власну адвокатську контору. Був одним із засновників перших польських товариств. Активно співпрацював з різними періодичними виданнями Галичини і Буковини. Автор кількох літературних збірок.

Помер 10 лютого 1893 року. Похований у м. Чернівці.

Кароль Мікулі

Мікулі Кароль – видатний польський піаніст, музичний фольклорист, педагог – народився 20 жовтня 1821 року в сім'ї купця і великого землевласника. Ще в дитинстві у нього виявились неабиякі здібності, і весь вільний час хлопець присвячував заняттям з музики. Після закінчення державної цісарської королівської гімназії в Чернівцях у 1839 році Мікулі поїхав до Відня вивчати медицину. Та жваве віденське музичне життя справило на нього глибоке враження, і після смерті матері він вирішив цілком присвятити себе музиці.

У 1844-1846 роках навчався в Парижі у Фредеріка Шопена, тут познайомився з Ференцом Лістом, спілкувався з Ріхардом Вагнером та іншими відомими музичними діячами. Революція 1848 року перервала його навчання, і він повернувся на батьківщину. Подорожував з концертами для фортепіано по сусідніх країнах. З блискучим успіхом концерти пройшли у Львові, Хотині, Києві, Бухаресті та інших містах. У 50-х роках дав у Чернівцях два благодійних концерти, кошти з яких були передані на створення крайової бібліотеки. Ще один благодійний концерт був організований Мікулі для впровадження стипендій для бідних учнів гімназії.

У 1857 році його було запрошено до Львова, де він очолив “Музичне товариство” і став директором та викладачем Львівської музичної школи, з 1880 року – консерваторії.

Кароль Мікулі відомий як композитор, зокрема автор салонної музики: мазурок, вальсів, полонезів. Автор багатьох фортепіанних п'єс, обробок музичного фольклору різних народів Європи. Писав пісні, балади. Також видав 17 творів Шопена з власними коментарями.

В 1888 році Мікулі вийшов на пенсію і заснував власну зразкову музичну школу. Часто приїздив на Буковину, виступав з концертами навіть після свого переїзду до Львова.

Кароль Мікулі помер 21 травня 1897 року у Львові.

Польські діти із Заставки

Польський народний дім

0336
K16
9550

854

KALENDARZ

Polskiego Związku
Szkolnego w Rumunii

N A R O K

1939

CERNĂUȚI, 1938.

Z DRUKARNI „EMINESCU”, STR. IANCU FLONDOR 11.

Польський шкільний календар на 1939 р.

ФОНДИ АРХІВУ ПРО ПОЛЯКІВ ТА ПОЛЬСЬКІ ТОВАРИСТВА

I. Австрійський період

1849 р.	Ф.3, оп.1, спр. 7449;
1853-1859 рр.	Ф.3, оп.1, спр. 171,513; Ф.3, оп.2, спр. 1991;
1861 р.	Ф.3, оп.1, спр. 1932;
1865 р.	Ф.39, оп.1, спр. 676;
1867-1869 р.	Ф.3, оп.1, спр. 3228; Ф.3, оп.2, спр. 6590;
1872 р.	Ф.3; оп.2, спр. 8950;
1881-1915 рр.	Ф.2, оп.1, спр. 983; Ф.3, оп.1, спр. 4620,4678,4723,4919,5015, 5092,5093,5918,5925,6035,6074,6562,6564,6612,6777,6850,6870,7420, 7448,7452,7454,7788,7792,7793,7826,8068,8069,8072,8078,8867,9164, 9165,9433,9439,9681,10528,10846,10847,10961,10962,11814,12517; Ф.3, оп.2, спр. 12869,13596,17315,20660,20694,21404,22456, 24011,24078,27191,29079,29092,30005; Ф.4, оп.1, спр. 1648; Ф.10, оп.1, спр. 238,259,1972; Ф.39, оп.1, спр. 5299,5795; Ф.4, оп.1, спр. 2229
1918 р.	

II. Румунський період

1919-1940 рр.	Ф.6, оп.1, спр. 413,429; Ф.12, оп.1, спр. 1563,3948; Ф.12, оп.2, спр. 973; Ф.38, оп.1, спр. 3813,4778,5708,5989,6029,6415,7222,7896, 8799,8807,8809,9287,9761,9767,10208,10224,10795,11506; Ф.38, оп.2, спр. 480; Ф.38, оп.3, спр. 345; Ф.43, оп.1, спр. 764,3914,3978,5581,5944,6265,6378,8088, 8373; Ф.43, оп.5, спр. 97,98
---------------	---

Назва товариства	Пошукові дані	Хронологічні рамки
1	2	3
Towarzystwo “Kółko młodzicy” w Waskowce. Товариство “Кółko młodzicy” в громаді Вашківці. Голова Волянський.	Ф.3, оп.1, спр. 1932	1861 р.
Verein der Freunden der polnischen Bühne in Czernowitz. Товариство друзів польської сцени м.Чернівці. Голова Антон Гостковський.	Ф.3, оп.2, спр. 8950	1872 р.
Towarzystwo polskie bratniej pomocy i Czytelnia polska w Czerniowcach. Товариство братньої допомоги і читальня польська м.Чернівці. Голова Йоганн Капрі.	Ф.3, оп.2, спр. 12224; Ф.3, оп.1, спр. 6564; Ф.3, оп.1, спр. 5925; Ф.3, оп.2, спр. 13596; Ф.3, оп.2, спр. 21404; Ф.3, оп.1, спр. 10961; Ф.3, оп.2, спр. 18176; Ф.43, оп.5, спр. 97	1881-1891 рр. 1898 р. 1904-1908 рр. 1910-1911 рр. 1939 р.
Stowarzyszenie rękodzielnicze “Gwiazda” w Czerniowcach. Ремісниче товариство “Gwiazda” м.Чернівці. Голова Едуард Шварц.	Ф.3, оп.1, спр. 4620 Ф.3, оп.2, спр. 17315; Ф.10, оп.1, спр. 238; Ф.3, оп.1, спр. 11814	1882 р. 1897-1900 рр. 1913 р.
Towarzystwo polityczne “Koło polskie” w Czerniowcach. Політичне товариство “Koło polskie” м.Чернівці. Голови: Антон Кохановський, Йоганн Капрі, Станіслав Богданович.	Ф.3, оп.1, спр. 5918; Ф.3, оп.1, спр. 6612, 6850,7111,7411	1892 р. 1895-1898 р.
Polskie Towarzystwo gimnastyczne i sportowe “Sokół” w Czerniowcach, na Bukowinie. Польське спортивне товариство “Sokół” м.Чернівці на Буковині. Голова Клеменс Колаковський.	Ф.3, оп.1, спр. 7449, 6074,7792,8068,9433,9 681; Ф.3, оп.2, спр. 20694; Ф.38, оп.2, спр. 480; Ф.38, оп.1, спр.10745; Ф.38, оп.1, спр. 8809	1893-1910 рр. 1930 р. 1932 р. 1934 р. 1938 р.
Towarzystwo “Gospody Polskiej” w Lużanach. Товариство “Gospody Polskiej” в громаді Лужани. Голова Антон Свідерський.	Ф.3, оп.1, спр. 6035	1893-1894 р.

1	2	3
Towarzystwo "Szkoły ludowej" w Czerniowcach. Товариство "Szkoły ludowej" м.Чернівці. Голова Станіслав Квятковський.	Ф.3, оп.2, спр. 20660, 24078	1893 р. 1903-1912 рр.
Stanislauer Bruderschaft. Станіславське братство. Голова Йоганн Колосовський.	Ф.3, оп.1, спр. 8078	1900 р.
Towarzystwo akademików polskich "Ognisko" w Czerniowcach. Akademischer Verein "Ognisko" in Czernowitz Академічне товариство "Ognisko" м.Чернівці. Голова Август Віцентович.	Ф.3, оп.1, спр. 6562; Ф.3, оп.1, спр. 7420; Ф.3, оп.1, спр. 8069; Ф.3, оп.1, спр. 9165	1895 р. 1898 р. 1900 р. 1904 р.
Towarzystwo "Bursy Polskiej imienia Adama Mickiewicza" w Czerniowcach. Товариство "Bursy Polskiej" імені Адама Міцкевича м.Чернівці. Голови: д-р Альфред Гальбан, Карл Вітковський.	Ф.3, оп.1, спр. 9439; Ф.10, оп.1, спр. 259	1904-1905 рр.
Towarzystwo polskie bratniej pomocy i Czytelnia polska w Wizniece. Товариство братньої допомоги і читальня польська м.Вижниця. Голова Йоганн Сосанський.	Ф.3, оп.1, спр. 9164	1904 р.
Towarzystwo "Szkoły ludowej" w Milijowie. Товариство "Szkoły ludowej" в громаді Мілієве. Голова Станіслав Богосевич.	Ф.3, оп.2, спр. 24078	1907 р.
"Związek nauczycieli i nauczycielek polskich na Bukowinie". Товариство польських вчителів Буковини. Голова Рудольф Янішевський.	Ф.3, оп.2, спр. 24011	1907 р.
Towarzystwo "Bursa polska rzemieślnicza imienia Jana Kilińskiego" w Czerniowcach. Societatea cu numele "Kiliński" din Cernăuți. Товариство "Бурса польська ремісничка імені Яна Килинського" м.Чернівці. Голова Євген Міткевич.	Ф.10, оп.1, спр. 1972; Ф.39, оп.1, спр. 5795; Ф.38, оп.1, спр. 9761	1908 р. 1913-1914 рр. 1936 р.

1	2	3
Stowarzyszenie kobiet polskich w Kocmaniu. Polnischer Frauenverein in Kozman Польське жіноче товариство м.Кіцмань. Голова Ірина Малікевич.	Ф.12, оп.2, спр. 973	1911-1922 рр.
Klub sportowy "Litwa" w Czerniowcach. Спортивний клуб "Litwa" м.Чернівці. Голова Казимир Жуковський.	Ф.3, оп.2, спр. 29092	1912 р.
Societatea "Czytelnia polska". Товариство "Czytelnia polska". Голова Антон Іонеску.	Ф.3, оп.2, спр. 29079; Ф.43, оп.1, спр. 3978	1912 р. 1925 р.
Katolickie towarzystwo polskiej młodzieży przemysłowej w Czerniowcach. Католицьке товариство ремісничої молоді м.Чернівці. Голова Маріан Ільницький.	Ф.3, оп.2, спр. 30005	1913 р.
Klub sportowy "Polonia" w Czerniowcach. Clubul sportiv "Polonia" din Cernăuți. Спортивний клуб "Polonia" м.Чернівці.	Ф.38, оп.1, спр. 4778	1927 р.
Societatea culturală "Amicii Poloniei". Культурно-освітнє товариство "Amicii Poloniei".	Ф.38, оп.1, спр. 5989	1929 р.
Związek byłych Legionistów Polskich w Rumunji. Societatea foștilor voluntari și legionari poloni din România, cu sediul în Cernăuți. Товариство колишніх польських добровольців і легіонерів Румунії, які проживають у м.Чернівці. Голова Кароль Кропп.	Ф.38, оп.1, спр. 8799	1934 р.

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ВІДОМИХ ПОЛЯКІВ

Кохановський Антон (Ставчанський)	Ф. 2, оп. 1, спр. 632; Ф. 3, оп. 1, спр. 3649, 4317, 6264, 8872; Ф. 3, оп. 2, спр. 3896, 9265, 10176; Ф. 39, оп. 1, спр. 676
Моргенбессер Александер	Ф.1245, оп.14, спр.31
Мікулі Кароль	Ф. 228, оп. 3 спр. 6

Горальський танець у виконанні буковинських школярів польської національності, 30-ті роки XX ст.

Садгирські учні в польських строях , 30-ті роки XX ст.

Czytajcie i rozpowszechniajcie

„Kurier Polski“

jedynе ilustrowane pismo polskie w Rumunii
 Nowości z kraju, z Polski i ze świata

W każdym polskim domu — polska gazeta!

Pr numerata roczna Lei 150.—, półroczna Lei 75.—,
 kwartalna Lei 40.—, miesięczna Lei 15.—

Реклама ілюстрованого польського видання в Румунії “Кур’єр Польський”, 30-ті роки ХХ ст.

Magazyn towarów bławatnych

JANA AMIROWICZA

Cernăuți, str. Romana (ul. Ruska) 2

poleca

sukna

plótna

kompletne wyprawy ślubne **jedwabie**

w najlepszej jakości i po bardzo zniżonych cenach

Wielokrotnie odznaczony
 Założony w roku 1844

Skład i pracownia towarów
 złotych, srebrnych i brązowych

Al. Kańczucki-syn

w CZERNIOWCACH
 str. Regina Maria No. 2

Specjalność:
 PRZYBORY KOŚCIELNE.

Polacy!

Obowiązkiem Waszym jest wspomóc

szkolnictwo polskie w Rumunii

Hasłem Waszym musi być

Daj Grosz na szkołę polską

Datki na szkolnictwo polskie
 przyjmuje biuro P. Z. S.,
 Cernăuți, str. Iancu Flondor
 No. 40, Dom Polski, w go-
 dzinach urzędowych.

Польська реклама в буковинських газетах, 30-ті роки ХХ ст.

Документи та матеріали про поляків на Буковині

**Повідомлення Крайового комітету про заходи
з приводу святкування 100-літнього ювілею
від дня народження Адама Міцкевича**

19 травня 1898 р.

Шановна крайова президіє!

Нижчепідписаний комітет має честь довести до відома, що 22 числа цього місяця влаштується свято з нагоди 100-літнього ювілею від дня народження польського поета Адама Міцкевича.

На святі виступатимуть:

- 1) голова ювілейного комітету, придворний радник Йосиф Вістацький;
- 2) голова студентського товариства "Огніско" Станіслаус Пяткевич;
- 3) голова спортивного товариства "Сокол" Клеменс Калаковський;
- 4) голова товариства ремісників "Гвезда" Едуард Шварц;
- 5) професор університету доктор Альфред фон Гальбан;
- 6) читання тексту кантати;
- 7) частина з твору Адама Міцкевича "Пан Тадеуш" (с. 267 - 293);
- 8) апофеоз поета.

Чернівці.

Буковинський Крайовий комітет
зі святкування 100-літнього ювілею
від дня народження Адама Міцкевича.

Ф. 3, оп 1, спр. 7452, арк. 1. Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

**Інтерпеляція депутата Абрагамовича та одноступів
до пана ц. к. крайового президента як голови
цісарсько-королівської шкільної ради**

5 жовтня 1907 р.

У початковій школі села Бояни (центр) є 40 школярів польського походження, відрахування коштів з яких повинно забезпечити створення окремого класу з польською мовою викладання. Проте це не бралось належно до уваги, і до цих пір немає не лише окремого польського класу, а й такого навчального предмета, як польська мова, оскільки немає змоги його вивчати якісно через відсутність висококваліфікованих знаючих учителів.

Така сама ситуація в Терблештах, де є 52 дитини шкільного віку з польських сімей (за нашими даними навіть 60), та навіть не впроваджено польську мову як навчальний предмет і немає надісланих учителів, які б кваліфіковано навчали польської мови.

Таке ж становище в Сторожинецькій школі для дівчат, де навчається 48 польських дітей, аналогічна ситуація в Рогізні, де є 70 польських дітей шкільного віку. Ці школи також не мають кваліфікованих учителів польської мови.

Зрозуміло, що ці причини не можна назвати поважними, оскільки через це не досягається навчальна мета, і з'являється відчуття, ніби польська мова є менш важливим навчальним предметом, вивчення якого є зайвим та непотрібним і викладання якого може бути довірене некваліфікованим учителям.

Переконані в тому, що пан ц. к. крайовий президент не має наміру зашкодити польському населенню таким ставленням до навчального предмета – польської мови. Нижчепідписані звертають увагу на згадані порушення, як на такі, що можуть викликати у польського населення відчуття нехтування їхніми мовними потребами.

Вони надсилають панові ц. к. крайовому президенту наступні запитання:

- 1) Чи відомо пану ц. к. крайовому президенту про ситуацію, що склалася?
- 2) Чи прихильно поставиться пан ц. к. крайовий президент до інтерпеляції та посприє тому, щоб у згаданих школах обладнали паралельні польські класи, в яких би викладали кваліфіковані вчителі польської мови?

К. Р. фон Абрагамович, Богосевич,
Гальбан, Богданович, Вольчинський

Ф. 3, оп. 1, спр. 9934, арк. 9-9 (зв). Оригінал. Машинопис. Переклад з німецької.

**Прохання польського ремісничого товариства
“Гвезда” до ц. к. Буковинської крайової управи
про зменшення податку від лотереї**

1 липня 1899 р.

Шановна президіє!

Нижчепідписаний голова товариства ремісників “Гвезда” має честь повідомити про те, що 2 липня цього року в Чернівцях на Гюбельсгое проводиться свято під відкритим небом. За програмою свята відбудуться концерт військової музики, аматорська вистава та речова лотерея.

Вистава, а саме комедія під назвою “Mlynarz i kominiarz” йтиме польською мовою, текст вже схвалений високим наказом від 15 грудня 1897р. № 4856.

Оскільки це свято влаштовується на честь заснованого цісарем Францом Йозефом фонду підтримки та допомоги для вдів і сиріт членів товариства, то нижчепідписаний голова вищезгаданого товариства висуває прохання: “Просити Високу президію поклопотатися перед високим ц. к. міністерством фінансів про зменшення з благодійних міркувань такси від речової лотереї на час проведення свята ”

Печатка товариства

підпис Едуарда Шварца.

Ф. 3, оп. 1, спр. 7788, арк. 3,3 (зв). Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

Римо-католицька церква м. Чернівці

TOWARZYSTWO GIMNASTYCZNE „SOKÓŁ“
w Czerniowcach, na Bukowinie.

W Czerniowcach, dnia 29. Janne 1898

Hohes k. k. Landesregierung!

Die statutenmässig vorgeschriebene
Generalversammlung wird am 2.
Februar l. J. im Saale des Vereines
„Czajeczna polska“ um 7 Uhr Nachm
abgehalten werden.

Tagesordnung: 1. Rechenschaftsbe-
richt. - 2. Bericht des Aufsichtsrathes
über den Rechnungsabschluss. - 3. Sonsti-
ge Anträge der Mitglieder. - 4. Wahl
des neuen Ausschusses.

Worvon wir uns beehren Sie gezieh-
tende Anzeige zu erstatten.

Für den poln. Turnverein „Sokół“

Secretär:

Krz. Jakubowicz

Hermann

Hermann Kutschander

Повідомлення польського спортивного товариства „Sokol“ про збори членів товариства, 1898 р.

Hohes Praesidium!

Gefürchtetste aller Gefährlichen, Obermann des Innendruck-Verkehrs „Gwiazda“, beauftragt mich mitzufrieden, Euch am 2. Juli l. J. mit der Gabelhöhe in Osmowitz im Ostermontag mit Militärmusik-Concert, Polka, Tanz-Orchestralien und Tambula-Orchester.

Als Polka-Orchestralien, werde ich Euch gleich mit dem Titel „Majura i Komina“ im gebräuchlichen Lande vorzuführen, welche schon zwei vorerwähnten Vorstellungen am 19. Dezember 1897 mit dem Namen Polka am 15. Dezember 1897 Nr. 4856 Praes. der. Osmowitz sind.

Die dieses fast zu Anfang des Kaiser Franz Josef Maximilian Andenkenfeierungs-Jahres für Krakow mit dem Namen der Musikanten des Herrin des Innendruckes wird, so werde ich die angeordnete Gefährlichen Obermann des oberwähnten Herrin die einzigste Bitte zu stellen:

Hohes Praesidium werde ich die Erfüllung der Dankbarkeit zur Erfüllung dieses Jahres noch beim Herrn Rk. Finanz-Ministerin den Namen der Herrin den dem Tambula-Orchester die Musikantenkarte anfertigen, von allen Angelegenheiten berichten zu wollen; im Falle im Falle der Herrin.

Edward Schwarz

Повідомлення товариства польських ремісників „Gwiazda“ про проведення художнього вечора, 1897 р.

Pr.-Z. 12491/1906.

Euer Hochwohlgeboren!

Anlässlich des Ablebens Ihres hochgeschätzten Ehrenbürgermeisters des hochwohlgeborenen Herrn Anton KOCHANOWSKI FREIHERRN VON STAWCZAN, beehre ich mich namens des Gemeinderates der k.k. Reichshaupt- und Residenzstadt Wien dem Gemeinderate und Magistrate der Landeshauptstadt CZERNOWITZ das herzlichste B E I L E I D zum Ausdrucke zu bringen.

Genehmigen Euer Hochwohlgeboren den Ausdruck meiner vorzüglichsten Hochachtung, womit ich zeichne, Euer Hochwohlgeboren ergebenster

Wien, am 15. September 1906.

Bürgermeister.

*An Seine
Hochwohlgeboren Herrn
Dr. Eduard R E I S S ,
Bürgermeister der Stadt Czernowitz,
etc. etc.*

Співчуття бургомістра м. Відня Чернівецькому міському магістрату з приводу смерті Антона Кохановського, 13 вересня 1906 р.

(Copia: Autograf)

Protokół

małopolskiego w Czerniowcach dnia
11. I. 1906 o 4tej godzinie popołudniu.

Kieś otworzył Prezes kota Polskiego M.P.
Felix Passakas, w przemówieniu swoim wskazał
doniosłość Łukowej organizacji jak i interes
małopolan i małopolanek na Bukowinie, następ-
nie stanął oświadczył na przewodniczącego zgroma-
dzenia P. Józefa Grabowskiego inspektora w Ka-
kucie. P. Józef Grabowski powitał na sekre-
tarna zgromadzenia P. Rudolfa Jamiołowskiego.
P. Józef Grabowski uwiadomił o przyjęciu wyboru
na przewodniczącego głoś. P. Tęskomiu Fikowem-
m. P. Tęskomiu Fikowski powitał zgromadzenie
małopolan i małopolanek polskich (w liczbie 65)
i oświadczył za siebie przybycie. Następnie odczytał
głoś. referat odczytał Tow. Szkoty Łukowej w Absrem
to przemówienie o wyjątkowym trybie formułowej
porozumienia. Referentem zgromadzenia był P.
Rudolf Jamiołowski, on referował na temat
"małopolan pod względem narodowym".

Po odcytnym wygłoszeniu referatu odczytał
P. Rudolf Jamiołowski zatwierdzenie statutu, które
zgromadzenie z małymi zmianami przyjęło.

W dyskusji nad odcytnym Statutem
zabierali głos: ks. Pratał Karłowicz, P. Łukowski
P. Mitelski zni Beresowska, P. Jamiołowski
P. dyr. Kamiński i inni.

Po odcytnym ^{Statutu} P. Józef Grabowski ~~zajął~~
oświadczył zgromadzenie za siebie i swoje
Zgromadzenie zakończył o 4tej godzinie.

Протокол засідання товариства
вчителів польської національності. Копія, 10 січня 1907 р.

ВІРМЕНИ НА БУКОВИНІ

Вперше вірмени з'явилися на Буковині як учасники міжнародної торгівлі ще за часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. Вірменські купці й ремісники брали участь у всіх великих торгах, що відбувались у різних населених пунктах краю. На продаж купці-вірмени пропонували широкий асортимент як західних, так і східних товарів. Їх каравани так званими “Валаським” і “Татарським” торговими шляхами перетинали територію Буковини, в зв'язку з чим на шляху створювались склади товарів, а разом з цим і перші поселення вірменів.

За період входження Буковини до складу Молдавського князівства молдавські господарі неодноразово запрошували вірменських купців і ремісників з Галичини, Семигороду, Поділля й Валахії для пожвавлення торгівлі і піднесення ремесел, гарантуючи при цьому свободу віровизнання. В свою чергу, Буковина приваблювала вірменів релігійними свободами та податковими пільгами. Рятуючись від утиску турків, вірмени цілими сім'ями переселилися в міста й поселення краю з півдня України й утворювали колонії, які тривалий час існували як відособлені громади з адміністративно-судовою і релігійною автономією.

Однією з перших документальних фіксацій соціально-економічного становища вірменських колоній на Буковині та їх населення є грамота (“Хрисов”) молдавського воєводи Олександра Доброго від 4 жовтня 1408 року. В ній визначались розміри зборів з вірменських купців за транзит товарів і дозвіл на відкриття складів. У грамоті також установлювались права на торгівлю, заняття ремеслом. Разом з цим, вводились і обмеження на їх діяльність, мотивовані старомолдавським державним законодавством, а насправді продиктовані молдавською купецькою знаттю, яка бачила в особі досвідчених вірменських купців і ремісників потенційних конкурентів у внутрішній і зовнішній торгівлі. Ці обмеження були підтверджені й грамотою іншого воєводи Штефана від 18 березня 1434 року.

Після масового переселення вірменів на територію Буковини в 1418 році, їх сім'ї були розселені в містах краю, і на них розповсюджувались правові положення молдавського законодавства, про що згадується в грамоті молдавського воєводи Штефана Молодого від 20 вересня 1626 року. Вірменські ремісники, що поселились на Буковині, стали зачинателями нової для цього краю кушнірської справи. Поступово, вивчаючи кон'юнктуру ремісницької продукції на ринках, вони стали займатися тваринництвом, виготовленням сиру, спиртних напоїв, а також фармацевтикою та ювелірною справою.

Зростання торгівлі і ремесел привело до збагачення і соціальної диференціації серед вірменських колоністів, сприяло виникненню купецької знаті, перетворенню окремих ремісників у промисловців. З орендаторів-землеробів і скотарів найбагатші перетворюються у великих купців. Серед них родини Айвасів, Задуровичів, Вартересевичів та ін., яким за надання субсидій скарбниці було дароване дворянство.

Зміцнення матеріальних і правових позицій вірменської знаті всередині краю сприяло посиленню її впливу як на внутрішню, так і зовнішню політику Молдавського князівства. Серед драгоманів (перекладачів) при Молдавському князівському дворі було немало вірменів-поліглотів, що досконало володіли турецькою, грецькою, молдавською, українською і польською мовами. Неодноразово виконували вони важливі дипломатичні доручення.

Нове правове положення і його юридичне оформлення вірменська колонія на Буковині отримала в 1774 році. З введенням Магдебурзького права вірменські торговці та ремісники були звільнені від феодалних повинностей з переводом на грошові податки відповідними управами.

До входження Буковини у склад Австрії в 1774 році основну масу вірменів-колоністів складали григоріанці. Після 1786 року, коли Буковина увійшла до складу Галичини, в її містах стали селитись вірмени, які прийняли уніатство. Це привело до створення на Буковині двох вірменських релігійних громад: григоріанської з центром у м. Сучава і вірмено-католицької, що виникла в Чернівцях у 1783 році.

Найбільшою вірменською релігійною громадою на Буковині була Сучавська. В 1776 році вона отримала самостійне церковне управління, в 1817 – юридичне визнання австрійського керівництва, а в 1819 році відбулись офіційні вибори голови громади. В 1870 році власністю Сучавської громади були два монастирі з землями Замка і Мітока Драгомірна, вірменська 4-класна початкова школа (відкрита в 1824 році на базі монастирської школи), чотири церкви, 2508 га землі. В цілому майно громади оцінювалось у 7500 австрійських флоринів. Очолювало громаду правління, що складалось з 12 осіб і обиралось шляхом прямих відкритих виборів з членів громади терміном на 3 роки. Правління складалось з вузького комітету (епітропії) в складі 5 осіб та широкого комітету (ефорті) в складі 7 осіб. Епітропія займалась управлінням майна громади й церкви, благодійним фондом, розподілом коштів серед бідних членів громади з благодійного фонду. В обов'язки ефорті входило призначення священика, вчителя та інших службовців громади. Перший статут громади був прийнятий 11 вересня 1872 року, тоді ж була затверджена печатка і емблема громади.

Приблизно так само здійснювалось управління і Чернівецькою релігійною громадою.

В 1820 році в Чернівцях мешкало 30 вірменських родин. В 1833 році чернівецькі вірмени та вірмени довколишніх сіл, склавши список парафіян, через архієпископа Самуеля Стефановича звернулися до австрійського цісаря з проханням про створення власної вірмено-католицької парафії. Указом від 1 серпня 1835 року було схвалено створення такої парафії в Чернівцях.

На службу було призначено священика з річною платнею 400 флоринів та 120 флоринів квартирної плати. Першим священиком став Целестин Торосевич, колишній кутський вікарій. Після його смерті цю посаду зайняв Флоріан Миткульський. Кількість віруючих вірменів постійно зростала.

9 жовтня 1875 року була створена вірмено-католицька церква святих апостолів Петра і Павла, яка стала центром духовного життя буковинських вірменів.

Вірмени Буковини добре зберегли всі свої етнічні ознаки. Переважно маленького зросту і кремезні, широкоплечі, дуже міцної статури, з блідим, жовтуватим кольором шкіри, з переважно чорним волоссям і такими ж очима,

носом з горбинкою – за ними ще й сьогодні легко визначити східний тип. Розкидані по всьому світу, зберегли віру, звичаї, традиції, мову та обряди своїх батьків. Значна частина вірменів досягла успіху в торгівлі, промисловості. За добру товарицькість, гостинність, благородний і поважний характер їх завжди цінували інші народи краю.

Серед відомих представників буковинських вірменів варто уваги **Петрович Якоб**, перший бургомістр Чернівців після надання місту самоврядування. Народився в 1815 році. Все його життя було віддане громадській роботі в Чернівцях.

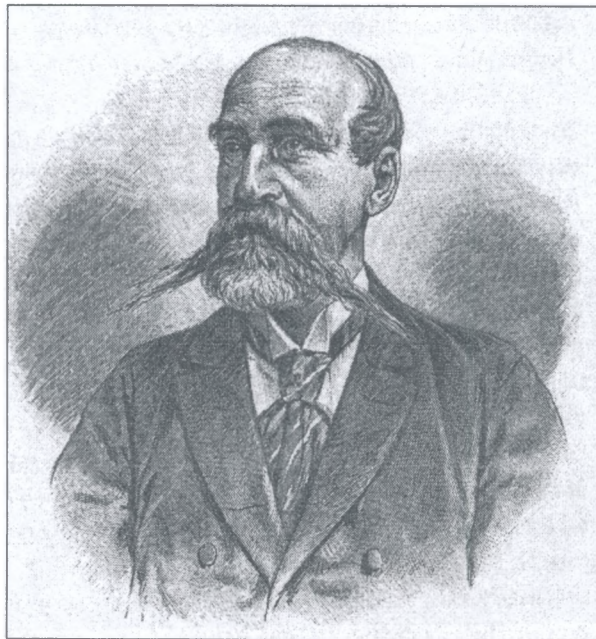

Якоб Петрович

Був депутатом сейму та крайовим віце-маршалком. Роки перебування Якоба фон Петровича на посаді бургомистра збіглися з трагічним лихоліттям, спричиненим недородом 1864 року, неврожаєм 1865 року та, як наслідок, епідеміями тифу і холери 1866 року. В тодішніх умовах проводилася напружена робота, спрямована на збереження міста та врятування його населення від вимирання. Бургомістр приділяв також багато уваги реорганізації магістрату, створення надійної системи пожежної охорони міста, зміцненню правопорядку, подальшому впорядкуванню міських вулиць тощо.

За життя став кавалером ордена Залізної корони III ступеня.

Помер Якоб фон Петрович 2 листопада 1869 року в Чернівцях.

Буковинський вірменин
Ілюстрація з книги "Bukowina in Wort und Bild", 1898 р.

*Вірменин у східному одязі
Ілюстрація з книги "Vukowina in Wort und Bild", 1898 р.*

*Богослужіння у вірменській церкві
Ілюстрація з книги "Vukowina in Wort und Bild", 1898 р.*

Вірменська церква м. Чернівці, поч. XX ст.

**ФОНДИ АРХІВУ ПРО ВІРМЕНІВ
ТА ВІРМЕНСЬКІ ТОВАРИСТВА**

+

1786-1801 pp.	Ф.1, оп.1, спр. 173;
1806 p.	Ф.1, оп.1, спр. 1781;
1816-1840 pp.	Ф.1, оп.1, спр. 734,3232,3439,3785,4132,5508,5512,5589, 6180,6271,6898; Ф.1, оп.4, спр. 845; Ф.3, оп.2, спр. 1772; Ф.320, оп.2, спр. 34;
1842 p.	Ф.1, оп.1, спр. 8048;
1845-1911 pp.	Ф.1, оп.1, спр. 8594; Ф.1, оп.2, спр. 3437; Ф.3, оп.1, спр. 1584,2147,3153,4501,7089,9895,11607; Ф.3, оп.2, спр. 793,2607,2609,4606,5886,11421,13358, 15980,18298,18950,19890,21044,21739,21749,21752; Ф.10, оп.1, спр. 536;
1916 p.	Ф.3, оп.2, спр. 31778; Ф.38, оп.1, спр. 9777; Ф.43, оп.1, спр. 8106

Назва товариства	Пошукові дані	Хронологічні рамки
1	2	3
Verein "Ani" in Suczawa. Благодійне товариство "Ані" м.Сучава. Голова Валеріан Грегор Прункул.	Ф.3, оп.2, спр. 13358	1885-1903 pp.
Erzbischöflicher Isakowicz'scher Verein des armenisch-katholischen Schülerheim in Czernowitz. Asociația "Internatul Metropolitan Isakowicz armeno-catolic" din Cernăuți. Товариство вірмено-католицького шкільного інтернату архієпископа Ісаковича м.Чернівці. Голови: Якоб Симонович, Захаріус Богосевич.	Ф.10, оп.1, спр. 536; Ф.3, оп.1, спр. 7089; Ф.3, оп.2, спр. 18298, 19890; Ф.38, оп.1, спр. 9777; Ф.43, оп.1, спр. 8106	1897-1914 pp. 1936 p. 1938 p.
Verein der armenischen Frauen in der Bukowina. Товариство вірменських жінок на Буковині. Голова Ольга Прункул.	Ф.3, оп.2, спр. 19890	1902-1903 pp.

+

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ВІДОМИХ ВІРМЕНІВ

Петрович Якоб	Ф. 3, оп. 1, спр. 3301
---------------	------------------------

Документи та матеріали про вірменів Буковини

Пропозиція Львівської консисторії ц. к. Буковинській крайовій управі щодо призначення священика у вірмено-католицьку парафію Буковини

10 червня 1862 р.

Шановна ц. к. крайова управо!

Після смерті чернівецького вірменського священика Целестина Торосевича вірмено-католицька парафія в Чернівцях під патронатом Його ц. к. Величності прийшла до наступного: для заміщення посади священика цієї парафії було оголошено конкурс, який тривав від 19 січня до 15 березня цього року. Вісім кандидатів зголосилися взяти в ньому участь, з яких Львівська вірмено-католицька консисторія пропонує до розгляду ц. к. крайовій управі наступні кандидатури:

1. Флоріан Митульський – вивчав теологію у Львівському та Віденському університетах, мав гарні успіхи, ще до закінчення навчання в 1834 році був висвячений на священика. З 1836 р. по 1838 р. працював нотаріусом у місцевій консисторії, а пізніше був посланий як місіонер до Сучави, де у 1852 році став місцевим капеланом і продовжував нести свою службу як місіонер і капелан. У вкрай важкому становищі, в якому знаходилася резиденція вірменів, кандидат слідував своїй твердій вірі, завойовував довіру діяльністю та наполегливістю, переконував у вірі осіб вірменської національності, відвернутих від католицизму. Під час перебування в Сучаві він здійснював допомогу римо-католицькому духовенству, а в 1844 році на вимогу Львівської консисторії йому доручили викладання релігії у нормальній головній школі на час довготривалої хвороби вчителя цієї школи Вольфа. Він також читав уроки релігії в Сучавській головній школі для дівчат. На знак визнання його багатогранної діяльності, спрямованої на благо церкви та держави, в 1860 році він був нагороджений ієрархічною відзнакою.

Нарешті, оскільки його моральні принципи, похвальна старанність, а також знання звичаїв та обрядів краю, духовенства Буковини, крайових та вірменської мов дає надію, що цій посаді він цілком відповідає, тому консисторія зважилась надати перевагу цьому кандидату.

2. Ігнац Штефанович – навчався у Львівській митрополичій семінарії, яку закінчив з гарними успіхами. В 1838 році був висвячений на священика. Невдовзі після висвячення він відбув на допомогу духовенству Станіславської вірменської парафії, де успішно працював до 1841 року. В 1841 році він був відізваний до Львова до вікарія місцевої кафедральної церкви, йому була доручена посада в місцевому ломбарді “Pius mons”, де він ніс службу протягом 21 року при постійно зростаючому обсязі роботи та невисокій винагороді. Щодо його моральності та відповідності посаді – заперечень немає.

3. Каетан Каетанович – після успішного вивчення теології у Львівській митрополичій семінарії був висвячений на священика у 1840 році і з цього часу виконував обов'язки вікарія місцевої кафедральної церкви. З 1842 року

працював нотаріусом консисторії, а в 1857 році був запрошений у Раду суду честі. В 1858 році призначений секретарем Львівського фонду підтримки бідних. Моральність кандидата була відповідною.

Прохання і додатки додаються.
Львів. 10 червня 1862 р.
Грегор Мюзант,
архієпископ.

Ф. 3, оп. 2, спр. 2607, арк. 10-11. Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

Звернення

**до одновірців вірменського обряду від комітету вірменів Буковини
і м. Чернівці з питання будівництва вірменської церкви**

25 квітня 1865 р.

Сини Вірменії і дорогі брати!

У Чернівцях створений комітет з метою будівництва церкви для користування віруючими вірменського обряду. Знаючи, що серця ваші великодушні, а почуття, що вас надихають, релігійні та національні, [комітет] запрошує вас надати йому братню допомогу в цьому починанні, він буде тішити себе надією, що не даремно звернувся з цим зверненням до вашої християнської благочинності та національної свідомості.

Ми нагадуємо вам, що вірменський народ і його королі стали на бік християнського віросповідання ще в перших століттях, і християнство збереглося у нас у всій його чистоті з того часу.

Користуючись благодіяннями цієї віри, ми пройшли чотирнадцять віків слави в нашій колишній батьківщині. Після політичного занепаду нашої держави, ми були розкидані по всьому світу, але всюди ми зберегли нашу віру і обряд наших батьків, мову, великі традиції і любов до нашої нації; об'єднані цими священними узами, ми завжди і всюди залишаємось членами великої родини.

В країні, де ми поселились, ми набули тісного зв'язку з народами, які люб'язно прийняли нас та надали нам великодушну гостинність. Всюди ми будували церкви – міцні пам'ятки, які є незаперечними доказами нашої побожності. Багато міст завдячують своїм розквітлим добробутом плодам нашої праці, нашої діяльності. Благословення неба завжди супроводжує нас на землі вигнання, і це тому, що нашим девізом є праця і шанування. Церква стала місцем нашого об'єднання за відсутності політичної національної єдності.

Звернувшись до цих великих національних спогадів, які передали нам наші пращури як покірним синам церкви і нації, ми з повною довірою звертаємось до вас, дорогі брати, з проханням простягнути нам руку допомоги і підтримати нас побожними дарами для того, щоб завдяки благородному сприянню вашого християнського милосердя ми змогли б урешті-решт заснувати вірменську церкву в Чернівцях. Ми впевнені, що ви зволієте віддати свій внесок у творіння, яке повинно бути направлене на славу Бога і честь нашої нації.

Понад тисячі сімей нашої національності мешкають на Буковині, а на даний час у нас немає в Чернівцях нічого, крім престолу, який нам люб'язно надали в

римо-католицькій церкві. Заснування церкви, зокрема призначеної вірменському богослужінню в цьому місті, підказано не лише необхідністю, а й тим, що ця церква стане для нас центром національного і сімейного віросповідувального зосередження, вона буде новою ланкою того таємничого ланцюга, який об'єднує нас по всій землі: зведена спільними зусиллями всіх наших співвітчизників, ця церква стане вічним пам'ятником нашої побожності і нашої національності.

Зважаючи на ці обставини, дуже просимо наших патріархів, наших єпископів, наших братів на колишній нашій батьківщині, а також усіх віруючих вірменського віросповідання, розсіяних по всіх країнах світу, взяти до уваги необхідність згаданої церкви та зволити підтримати наші зусилля своєю братерською любов'ю.

Наш співвітчизник, священик Шарль Антонович із Болоза говорив: "Це не руки, а серця будують церкви" В цьому випадку йдеться, безумовно, про дари, проте ми також дуже сподіваємось, що ви будете сприяти справі, яка возвеличить славу Господа і відновить національну традицію серед розсіяних членів нашої нації; так само ми просимо допомоги ваших молитов, благословення наших патріархів і наших священиків.

Переповнені вірою в Бога, ми сподіваємось, що будемо в змозі збудувати цю церкву. Зволимо прикрасити цей храм Божий доказами вашого сприяння, образами святих нашої нації, зволимо збагачувати його книгами й рукописами нашої древньої літератури і спогадами, що здатні нагадати нам про нашу національну славу.

Таким чином, ця церква стане для нас усім: дароохоронницею Бога та центром національного об'єднання.

Сама жива радість наповнює наші душі, оскільки у нас є тверда віра в те, що утворюється новий вузол, який скріпить зв'язки нашої нації. Ми впевнені, що ви розділяєте цю радість, і ми радимо вам просити в Бога благословення на це починання.

Зберігаючи надію на божественне милосердя, ми доручаємо нашу справу християнській благочинності і добрим намірам віруючих, на мир та працю людей доброї волі.

Рицар Якоб Петрович – президент комітету,
Михаїл де Вартересевич,
Рицар Луї Мікулі,
Рицар Якоб Семенович.

Відень, друкарня Мехитаристів, власність комітету, прописом на латині додається: "Хвала цим словам, схваленим нашим пастирським благословенням"

Львів, 25 квітня 1865 р.

Грегориус Міхає, архієпископ.

Сургучна печатка архієпископа.

Ф. 3, оп. 2, спр. 21044, арк. 15-15 (зв). Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

**Повідомлення директора поліції
про збори осіб вірменської національності
з метою створення національного товариства “Гаясдан”**

16 липня 1907 р.

15-го липня 1907 року в готелі “Центральний” відбулися збори осіб вірменської національності, скликані слухачем університету Христіаном Алачем та судовим засідателем Грегором Маркевичем з метою заснування вірменського гуманітарно-літературного товариства.

Присутніми були 13 осіб. Спочатку канонік Каспрович привітав усіх присутніх і коротко виклав мету майбутнього товариства, яка полягає у плеканні вірменської мови та літератури, у підтримці суспільного життя членів товариства, а також у підтримці вірменів.

Пізніше було прийняте рішення назвати товариство “Гаясдан” При обговоренні статуту виникла суперечка стосовно питання, якою мовою він повинен бути складений. Врешті-решт схилилися до того, що необхідно писати німецькою мовою для того, щоб не давати приводу румуномовним вірменам із південних територій для скарг.

Після того як будівельний радник Косинський був обраний президентом, судовий засідатель Грегор Маркевич – віце-президентом, а Христіан Алач – секретарем комітету, збори, що тривали 1,5 години, оголосили закритими.

Про це маємо честь доповісти ц. к. Буковинській крайовій управі.

Рада правління
та директор поліції.

Ф. 3, оп. 1, спр. 9895, арк. 1-2. Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

Isaak Nikofans Isakowicz

durch Gottes Barmherzigkeit und des heil. Apostol. Stuhles Gnaden
arm. kath. Metropolitan = Erzbischof von Lemberg
Sei. Heilig. des Papstes Thron = Assistent und Hauspraesat, Röm. Graf
Seiner k. k. Apostolischen Majestät wirklicher geheimer Rath
Ehrenbürger der Stadt Lemberg.

An Alle, in Suczawa und Bukowina ansässigen, verehrten, mit uns bis jetzt im Glauben nicht vereinigten Arme-
nier, unsere lieben Connationalen.

Ihr kennt mich, wie ich hoffe, meine lieben Brüder seit langer Zeit. Vor 32 Jahren habe ich als Priester des Allerhöchsten, als arm.-kath. Pfarrer in eurer Mitte gelebt und gewirkt, unter Euch unermüdet das Reich Gottes verkündet, und in meinen an meine unmittelbaren Pfarrkinder gerichteten Predigten auch sehr oft an Euch liebe Brüder in Christo mich gewendet, und Euch voll Liebe und Freundlichkeit zur Einheit im Glauben mit väterlichen Herzen, ermahnt und angeeifert. Nach vielen Jahren hat es dem Allmächtigen gefallen, mich wiewohl ohne mein Verdienst auf diesen althehrwürdigen erzbischoflichen Stuhl von Lemberg zu erheben, und mich als rechtmäßigen Nachfolger dieser hochverehrten Apostolischen Männer hinzustellen, die einstens als arm.-kath. Erz-

Звернення вірмено-католицького архієпископа м. Львова Ісаака Ісаковича до віруючих вірмено-католицького віровизнання, 10 жовтня 1896 р.

S t a t u t e n

---

des Vereines des "erzbischöflich Isakowicz'schen
arm.-kath. Czernowitzer Schülerheims"

§ 1.

Titel und Sitz des Vereines.

Der Verein führt den Titel: "Verein des erzbischöflich Isakowicz'schen arm.-kath. Schülerheims" und hat seinen Sitz in Czernowitz.

§ 2.

Zweck des Vereines.

Der Zweck des Vereines ist die christ-katholische, wahrhaft religiöse Erziehung und unentgeltliche oder gegen ein sehr geringes Entgelt zu bietende gänzliche Verpflegung armer, braver, begabter, katholischer Schüler der Czernowitzer Mittel- oder Volksschulen, ohne Unterschied der Nationalität und Landesangehörigkeit unter Wahrung der bevorzugten Aufnahme arm.-kath. Kandidaten.

§ 3.

Mitglieder des Vereines.

Der Verein besteht aus:

- a. Gründern;
- b. ordentlichen Mitgliedern;
- c. unterstützenden Mitgliedern;
- d. Ehrenmitgliedern.

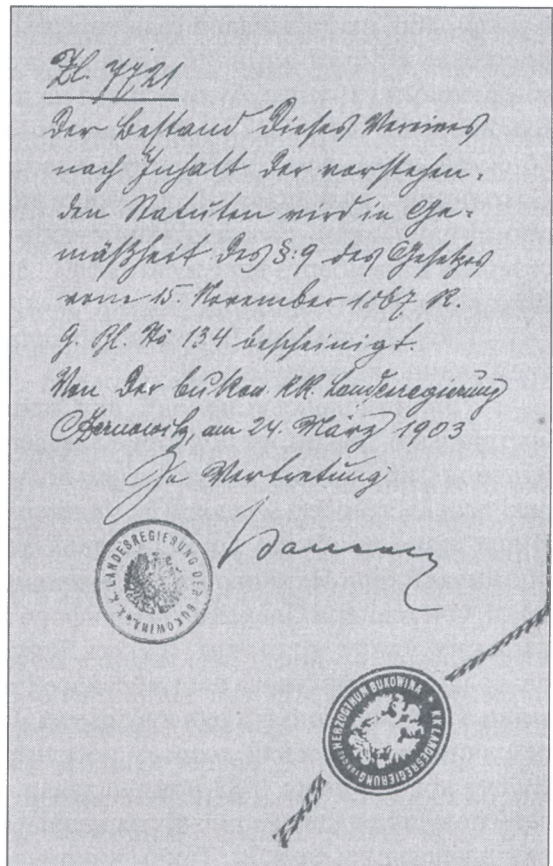
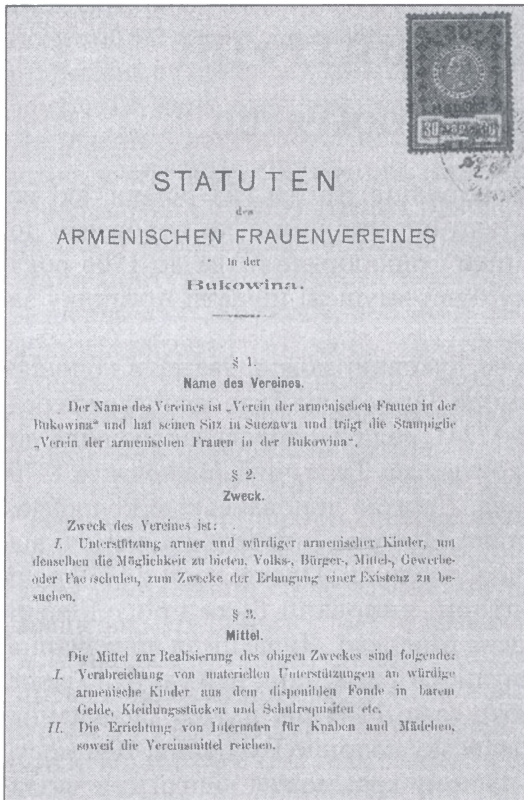
ad. a) Gründer sind alle jene Personen, welche dem Verein durch eine einmalige Spende in der Höhe von 2000 Kronen in Geld oder Geldeswert beitreten, oder aber sich verpflichten, einen jährlichen Beitrag von 120 Kronen zu leisten;

ad. b) ordentliche Mitglieder sind diejenigen Personen, die sich zur Heistung eines Jahresbeitrages von mindestens 12 Kronen verpflichten;

ad. c) unterstützende Mitglieder sind diejenigen Personen, die, ohne die dauernde Verpflichtung der ordentlichen Mitglieder zu übernehmen, dem einen geringeren als den in diesem § lit. a) bezifferten Beitrag oder Materialien aller Art zuwenden;

ad d) zu Ehrenmitgliedern können von der Generalversammlung über Antrag des Vereinsausschusses nur solche Personen ernannt werden, welche neben ihrem wirklich katholischen Lebenswandel sich um die Förderung des Vereines besonders verdient gemacht haben.

Статут вірмено-католицького шкільного фонду Ісаковича, 1901 р.

Статут "Товариства вірменських жінок Буковини", 1903 р.

МАЛОЧИСЕЛЬНІ ЕТНІЧНІ ГРУПИ

ЛИПОВАНИ (РОСІЯНИ-СТАРООБРЯДЦІ)

Липовани – це частина росіян-старообрядців, тобто тих росіян, які не прийняли церковних реформ XVII ст. і стали опозиційними чи ворожими до офіційної православної церкви. Прихильники старообрядництва до 1906 року переслідувалися царським урядом, а тому були змушені шукати притулку за межами своєї історичної батьківщини.

Найдавнішим поселенням липованів на Буковині можна вважати колонію Ступка, що на північному сході від Гура-Гумори. Ця колонія була заснована перед початком російсько-турецької війни (1768-1774), коли Буковина ще входила до складу Молдавського князівства і підпорядковувалась Туреччині. На початок 1770 року колонія налічувала 100 сімей липованів. Другою липованською колонією, ще до приєднання Буковини до Австрії, стала Митока Липовень на півночі від Сучави, або, як її називали самі переселенці, Соколинці. Проте, коли у 1770 році російські війська зайняли прилеглі території, липовани були проголошені дезертирами і змушені були втікати на південь Молдавії. Лише після приєднання Буковини до Австрії (1774) липовани повернулися в Соколинці, та й тих було лише 16 сімей, тому деякі дослідники називають саме 1774 рік датою заснування Соколинців і визначають їх як першу липованську колонію Буковини. Відомості про ці найдавніші поселення липованів у нашому краї можна віднайти у звітах генерала Енценберга від 6 жовтня та 12 листопада 1783 року, надісланих до Вищої Військової Ради Австрії.

Після входження Буковини до складу Австрії переселення липованів у наш край значно активізувалося.

Такі липованські колонії, як Соколинці і Климівці, виникли без сприяння австрійської влади, як повторне заселення першої, так і заснування останньої. Значною мірою своїм виникненням вони завдячують буковинським монастирям, оскільки австрійські урядовці не мали про них жодних відомостей аж до 1782 року. Лише після прибуття до Відня двох депутатів від громад старообрядців, які проживали біля Чорного моря і висловили бажання переселитися на австрійські землі, Олександра Олексієва і Никифора Ларіонова, на цю етнічну групу звернули належну увагу урядовці. Також існує версія, що колонія Некрасовських розкольників врятувала австрійського генерала, родича цісаря Йосифа II, під час війни з Туреччиною від рук турецьких морських розбійників, а як винагороду за цей вчинок попросила дозволу поселитися на австрійських землях. Цісарський патент від 9 жовтня 1783 року надавав старообрядцям наступні права: свободу віросповідання для них та їхніх нащадків; звільнення на 20 років від сплати податків та від військової служби. Таким чином, завдяки наданим правам, у 1784 році була заснована громада Біла Криниця. В меншій кількості липовани переселились на територію між Берегометом над Серетом та Луківцями і називали цю місцевість Меходра (або Міходра), селились біля села Вилавче, в містах Сучава і Радівці.

Створені державою сприятливі умови для переселення липованів на Буковину позитивно позначились не лише на долі самих липованів, а мали також позитивний вплив і на наш край. Липовани зарекомендували себе порядними, старанними і працьовитими людьми. Переважна їх більшість – селяни, основними заняттями яких було землеробство, садівництво, городництво та бджільництво. Липовани – неперевершені садівники. Вони продавали свої фрукти по цілому краю, у всіх містах Буковини, мали також овочеві бази, посприяли у піднесенні городництва і садівництва на буковинській землі. Як землекопи були незамінні на спорудженні ставків. Цілком природно, що за існуючих умов їхні колонії стали поступово розростатись. Так, наприклад, у 1844 році в Соколинцях мешкала вже 361 особа, в Климівцях – 840 осіб, а в Білій Криниці і Меходрі, відповідно, 604 і 161 особа. Протягом наступних чотирнадцяти років кількість липованів у колоніях помітно зросла і в 1858 році становила: в Соколинцях – 421, Климівцях – 1187, Білій Криниці – 1008, Косованці – 182, і лише в Меходрі їх кількість зменшилась до 128.

Ще у 1690 році липовани розділились на дві течії. Одна називалася “безпоповці”, її прихильники не визнавали священників, оскільки вважали, що істинного священства вже не існує на землі. Вони дотримувались більш суворих догм, у порівнянні з прихильниками іншої течії. З усіх таїнств обмежувались лише хрещенням; із таїнств спокути визнавали тільки сповідь; святе причастя не могло відбуватися у зв’язку з відсутністю святого хліба; свята літургія не могла проводитись так само через те, що внаслідок Никонових новацій відсутні справжні єпископи і священники. “Безпоповці” збиралися в церкві лише для виконання молитви. Віруючі цієї течії заселили частину Климівців і Меходри, де вони мали свою церкву, якою керував обраний ними наставник, насправді звичайний церковний дяк.

Інша течія, значно чисельніша, мала назву “поповці”. Її прихильники змогли не лише об’єднатися і зробити своїм центром Білу Криницю, а й отримали право не залежати від Буковинського православного єпископа і заснували окрему митрополію, причому за межами Росії, що гарантувало старообрядницьку церкву від розгрому. У 1835 році липовани збудували в Білій Криниці величну церкву, а ще раніше, у 1785 році, липованський ігумен Сімеон в лісі біля с. Тарнавка збудував монастир Марії Покрови. Ліс та однойменне село відносилися до монастиря Путна. У 1803 році липованами був заснований Білокриницький чоловічий монастир, а у 1845 році – Білокриницький жіночий монастир.

Липовани, як правило, високого зросту, із світлим, гарним волоссям, проте через відмову від щеплення проти коров’ячої віспи їхні обличчя часто вкриті слідами цієї хвороби. Одяг липованів здебільшого характеризувався поєднанням різнокольорової матерії. Чоловічі сорочки зазвичай червоні, з застібною на лівому плечі; широкі штани та високі чоботи. Липовани носили довге волосся і бороду, оскільки виступали проти гоління та стриження. Окрім цього, вони були противниками щеплення, військової служби, клятв, ведення актів громадянського стану, театралізованих вистав, виступали також проти куріння, вживання чаю та кави.

Кожну людину іншої віри липовани розцінювали як “нечисту“, тому вони обмежувалися в спілкуванні з іншими людьми і тільки в крайньому випадку вели справи з віруючими інших конфесій. З цієї причини вони тримали наготові окремий килим, і коли гість іншої віри заходив у будинок липована, цим килимом застеляли лавицю, де він повинен був сидіти. Та якщо він все ж сів на голу лавицю, то після його відвідин вона старанно вимивалася. Те ж саме стосувалося і харчування: старообрядці ніколи не молилися, не їли і не пили у місцях, де бували люди іншої віри. Перш ніж випити напій, липовани його благословляли, потім робили невеликий ковток, хрестилися і тільки після цього напій випивали. Перш ніж поїсти, вони перехрещували страву, хрестилися самі як до, так і після приймання їжі.

Липованин Ілюстрація з книги “Bukowina in Wort und Bild”, 1898 р.

Про шкільну освіту липовани нічого не хотіли знати, хоча держава збудувала початкові школи в Климівцях і Білій Криниці.

Незважаючи на потужні цивілізаційні впливи, липовани зберегли свою самобутню культуру, обряди та звичаї і суттєво збагатили етнічну палітру народів Буковини.

*Група липованів
Ілюстрація з книги “Bukowina in Wort und Bild”, 1898 р.*

Успенський Собор у Білій Криниці

ФОНДИ АРХІВУ ПРО ЛИПОВАНІВ

1824 р.	Ф. 1026, оп. 1, спр. 267;
1843-1861 рр.	Ф. 3, оп. 1, спр. 5186,519,1439; Ф. 1026, оп. 1, спр. 977, 981-984, 986, 987, 991;
1899 р.	Ф. 3, оп. 1, 7665;
1901-1902 рр.	Ф. 10, оп. 1, спр. 244;
1911 р.	Ф. 4, оп. 1, спр. 2541;
11913-1915 рр.	Ф. 4, оп. 1, спр. 886,1258,1304,1684

Липовани, сучасне фото

Липованська монашка
Ілюстрація з книги "Vukovina in Wort und Bild", 1898 р.

Липованські монахи
Ілюстрація з книги "Vukovina in Wort und Bild",
1898 р.

*Липованський монастир у Білій Криниці
Ілюстрація з книги "Виковіна in Wort und Bild", 1898 р.*

*Липованський архієпископ
Ілюстрація з книги "Виковіна in Wort und Bild", 1898 р.*

Документи та матеріали про липованів на Буковині

Указ австрійського імператора Йосифа II про надання прав липованам-старовірам, що поселилися на Буковині

9 жовтня 1783 р.

Ми, Йосиф II, Божою милістю обраний римський імператор на всі часи, примножувач імперії, король Німеччини, Єрусалиму, Угорщини, Богемії, Далмації, Хорватії, Словаччини, Галичини і Володимерії, ерцгерцог Австрії, герцог Бургундії, Штірії, Карінтії, великий герцог Тоскани, великий князь Семигороду, маркграф Моравії, герцог Брабанту, Лімбургу, Люксембургу і Гельдани, Вюртенбергу, Верхньої і Нижньої Сілезії, Мілану, Мантуї, Парми і т.д.

Коли в нашому місті-резиденції Відні з'явилися два депутати від громад старообрядців, що проживають біля Чорного моря, Олександр Олексієв та Никифор Ларіонов, вони передали від імені громад прохання про те, щоб їм було надано дозвіл на переселення членів громад із сім'ями та з усім майном на територію нашого краю. Отже, ми гарантуємо, що після вступу і поселення в місцевості майбутнього помешкання в нашому краї з [старообрядцями] будуть поводитися як і з іншими вірнопідданими, з переселеними громадами їхньої нації будуть чинити згідно з підготовленим Нами патентом.

По-перше, Ми надаємо всім вам, вашим дітям, нащадкам та духовенству цілковиту свободу віровизнання.

По-друге, Ми звільняємо вас і ваших дітей від сплати контрибуції та всіх податків терміном на 20 років з моменту поселення.

По-третє, Ми звільняємо вас від відбування військової повинності.

По-четверте, по закінченні 20-річного терміну, в залежності від добробуту сім'ї, ви сплачуватимете податки на рівні з усіма іншими підданими держави.

Підпис цісаря Йосифа II та прикріплений надрукований декрет. Печатка.
Видано в місті-резиденції Відні 9 жовтня 1783 року.

Йосиф,
Андреас граф фон Гадюк,
ц. к. генеральний фельдмаршал.

Ф. 1, оп. 2, спр. 2220, арк. 1-1 (зв). Копія. Рукопис. Переклад з німецької.

Звіт голови Серетського повіту про відкриття друкарні в старообрядницькому монастирі в Фонтині Альбі

30 липня 1863 р.

Вельмишановна ц. к. крайова президіє!

Указом від 27 липня цього року, ч. 2632, я отримав вказівку надати звіт про відкриття друкарні в монастирі в Фонтині Альбі. Ця справа привела мене у Фонтину Альбу саме для переговорів з митрополитом Кирилом. Нашу бесіду я

намагався направити в бік обговорення видань у майбутній друкарні молитовників, церковних книг та шкільних підручників. Під час діалогу в мене склалось особисте переконання в тому, що робота друкарні буде направлена, в першу чергу, на друкування книг як для церкви, так і для школи [старообрядницької] секти, на їх збут як у Молдавії, так і Росії. Таким чином, монастир у Фонтині Альбі створить собі джерело прибутку. Зваживши на цю причину, а також на те, що ця друкарня може бути споруджена і буде функціонувати без прямого нагляду політичної установи й у віддаленості від неї, дуже вірогідним є те, що ця друкарня, особливо якщо взяти до уваги ще й парафію, яка має тісні зв'язки з закордоном, може завдати значної шкоди державі, оскільки може бути використана для здійснення іншої мети, як, наприклад, друкування листівок, журналів тощо.

Я дотримуюсь неупередженої думки про те, що з дозволом на відкриття друкарні у старообрядницькому монастирі Фонтині Альба не варто поспішати, а необхідні для невеликої кількості мешканців-старообрядців молитовники та шкільні підручники можуть бути придбані за кордоном у відповідності із законом, як це робилось до цього часу.

Серет.
Голова ц. к. повітової управи.
Підпис нерозбірливий.

Ф. 3, оп. 1, спр. 2297, арк. 1-1 (зв). Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

**Повідомлення філії Віденського банківського товариства
про перерахування коштів на будівництво Успенського монастиря
в громаді Біла Криниця**

15-16 листопада 1909 р.

Шановна ц. к. крайова управо в м. Чернівцях!

За дорученням Московського купецького банку ми зобов'язані зробити внесок законному представнику липованського монастиря Фонтині Альба (Біла Криниця) на Буковині з рахунку Марії Іванівни Хромової (Москва). Ми дозволимо собі звернутись до шановної ц. к. крайової управи з проханням надіслати нам відомості про законного представника, що уповноважений зняти з рахунку кошти й розписатись у їх отриманні.

Наперед вдячні ц. к. крайовій управі за інформацію.

З повагою,
філія Віденського банківського товариства в Чернівцях.
Підпис нерозбірливий

Шановна ц. к. крайова управо в Чернівцях!

Ми засвідчуємо, що отримали повідомлення від 15 числа цього місяця, ч. 46701 та з вдячністю взяли до відома, що наступником померлого святителя призначено указом ц. к. Міністерства віровизнань та освіти від 4 вересня 1900 р. ч. 24852 Макарія Лобова, який виконує обов'язки святителя липованського монастиря у Фонтині Альбі і є законним представником цього монастиря.

З повагою,
філія Віденського банківського товариства в Чернівцях.
Підпис нерозбірливий.

Ф. 3, оп. 2, спр. 26508, арк. 1, 3. Оригінал. Друкований відбиток. Переклад з німецької.

Протокол Радівецької повітової управи з питання запису актів громадянського стану липованів

31 травня 1905 р.

Протокол від 31 травня 1905 р. ц. к. повітової управи в Радівцях з питання запису актів громадянського стану липованів складений нижчепідписаним ц. к. комісаром повіту. На виклик з'явилися Малофей Кіпріанов, 52 роки, одружений, домовласник у Радівцях, а також Яків Кирилов, 47 років, одружений, домовласник у Раранчі. Під час опитування вони розповіли наступне. Липовани, що мешкають на Буковині, розподіляються на дві секти: поповці і безпоповці. Обидві секти ведуть окремо облік осіб та існують у таких громадах, як Фонтині Альба, Митока Липованська, Луківці Липованські і Мехіндра (Мигове). Ведення актів громадянського стану в усіх названих громадах здійснюють секретарі громади, проте нам невідомо, хто цих секретарів уповноважив вести облік, на який термін їх призначено, з якою оплатою і хто її здійснює. Записи ведуться німецькою мовою.

Про факти народження, одруження та смерті секти поповців, яка розташовується в інших громадах Буковини, де немає ведення обліку населення, спочатку повідомляється священику, до якого відноситься ця громада. Він записує дані відомості російською мовою в облікову книгу, яку сам веде, а потім відомості передаються секретарю громади, який веде запис актів громадянського стану і записує їх уже німецькою мовою. Що стосується секти безпоповців, то відомості про народження, одруження та смерть повідомляються в Климівці.

Секта поповців має резиденцію єпископа у Фонтині Альбі і чотирьох священиків: у Фонтині Альбі, Климівцях, Луківцях і Митоці Липованській. Єпископ обирається з кола священиків цієї секти, що мешкають у Румунії або на Буковині. Він потребує затвердження з боку ц. к. Міністерства віровизнань та освіти; після отриманого затвердження відбувається посвята в єпископи, яку проводить старший єпископ. Священиків обирає парафія з кола віруючих на все життя. Їх висвячує єпископ у Фонтині Альбі, який переселився з Росії, коли для нього парафіянами були зібрані добровільні пожертви.

У Фонтині Альбі існує 4 монастирські церкви (дві в чоловічому і дві в жіночому монастирі), а також парафіяльна церква; інші парафіяльні церкви розташовані у Климівцях, Митоці Липованській, Луківцях над Серетом. У Радівцях є каплиця. Всі належать секті поповців.

Секта безпоповців має церкву в Климівцях.

Федір Стехнов,
Малофей Кіпріанов,
Яків Кирилов.

Цим закінчено і підписано.

Ц. к. комісар повіту.

Ф. 3, оп. 2, спр. 22066, арк. 23-24 (зв). Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

Мнѣ ниже подписавшея селенія Белой
крыницы обществу все что безаселеніа
нашихъ дедовъ и родниковъ что мы
заселались настой машей то мы кажной
человскъ божеско грѣшнѣ оставили по ма
лой части и остаеця почти в середини
машей машей сей лесокъ и пригороженъ
кнашомъ дворамъ и только бнашемъ
селе обходится нмы только спыимъ и божо
дана когда можетъ леныи влможныи
панѣ то просимъ хата взать вобплатѣ
платъ самой лесокъ нато подпибется
Белой крыницы все общество ;

× дворникъ микита ивановъ
× тихонъ красимовъ
× вассилей ивановъ
× алафровъ ивзичинъ
× мѣшѣ Ермолаевъ
× вассилей семеновъ
× маисимъ тивисѣ
× маримовъ алафровичъ
× вассилій михайловъ
× иштѣвъ тихоновъ

Заява жителів громади Біла Криниця про право власності на частину лісу, 1823 р.

ЦИГАНИ

Перша документальна згадка про циганів на Буковині датується початком XV ст. Князь Олександр Добрий у 1417 році надав циганам дозвіл на користування “вільним повітрям та землею для пересування, вогнем і залізом для кування”

В Молдавському князівстві розрізняли 4 класи циганів: 1 – робі (слуги), 2 – лінгурарі (ложкарі), 3 – урзарі (поводирі ведмедів), 4 – рударі (гірники).

Робі були власністю монастирів та знаті, їх могли продавати, дарувати, успадковувати. Власне, це були раби. Та не лише вони, а й діти їхні впродовж усього життя були рабами. Якщо вільний мешканець князівства одружувався з циганкою-робі або вільна мешканка князівства виходила заміж за цигана-робі, то вони назавжди втрачали свободу.

Цигани, які входили до складу трьох інших класів, були цілком вільними людьми. Вони не мали постійного помешкання, а вели кочовий спосіб життя. Лінгурарі займалися виготовленням виробів з дерева або тваринництвом. Вони вважались найбагатшими серед кочових циган. Урзарі, які майже виключно займалися ковальством, залишались бідними. Рударі були спочатку склярами, а пізніше – драгерами, їх соціальне становище було близьке до урзарі.

Циганів-кочівників у 1775 році на Буковині налічувалось 294 сім'ї, проте набагато більше було сімей робі – близько 500, що складало разом 4,6% від загальної кількості населення краю.

У 1783 році генерал Енценберг наголосив на тому, що на Буковині не існує іншого рабства, окрім циганського, тому 10 вересня 1783 року в краї було оголошено, що робі повинні бути відпущені 1 листопада 1783 року, щоб стати австрійськими підданими.

На початку XIX ст. був встановлений податок на кожну циганську сім'ю в розмірі 3 фл. 57 кр. Лише вдови та одинокі цигани, які не мали жодного сина, навченого якому-небудь ремеслу, звільнялись від податку.

Кочовим способом життя цигани завдавали шкоду місцевим мешканцям, оскільки випасали худобу на кращих луках, а взимку влаштовували собі домівку будь-де в лісах, використовуючи лісову деревину для обігрівання житла та виготовлення виробів на продаж. Беручи до уваги завдану ними шкоду, Буковинська окружна управа та Галицька адміністрація державного майна 12 квітня 1788 року видала розпорядження № 8240, за яким усім, хто веде кочовий спосіб життя, було наказано оселитись на постійних місцях окремими поселеннями.

Наказ виконувався повільно і в 1780 році на Буковині налічувалось лише 627 сімей осілих циганів – на 125 сімей більше, ніж у 1775 році. Загалом 627 сімей налічувало приблизно 2500 осіб, тобто 1,26% від загальної кількості населення Буковини.

Ще в середині XVIII ст. буковинські цигани мешкали в землянках, відособлено, на околицях сіл. На дно землянки настелявся хмиз або дошки, а зовні вона мала вигляд шатра.

Влітку 1878 року Міністерство внутрішніх справ Австрії на вимогу Центральної статистичної комісії наказало провести збір відомостей про кількість

циганів та спосіб їх життя у всіх провінціях монархії. Дані показали, що на Буковині на той час налічувалось 5295 осілих циганів, що складало приблизно 1,32% від загальної кількості населення Буковини. Найбільш густо заселеними циганами місцевостями виявились Гура-Гумора, Солка, Сторожинець, Сучава, Радівці, Кимполунг, Нижні Станівці, хоча з роками кількість циганів на Буковині зменшувалась. Лише незначне їх число було селянами, які працювали на землі або випасали худобу. Більшість з них займалась виготовленням дерев'яних виробів або ковальством. Були ще цигани, які заробляли на прожиття як музики.

Без циганів етнічна палітра народностей Буковини була би неповною і недостатньою.

*Циганська родина з громади Валява на Буковині, XIX ст.
Ілюстрація з книги "Bukowina in Wort und Bild", 1898 р.*

*Цигани на торгах, XIX ст.
Ілюстрація з книги "Vukovina in Wort und Bild", 1898 р.*

*Циганські землянки в Ропчі, XIX ст.
Ілюстрація з книги "Vukovina in Wort und Bild", 1898 р.*

*Циганка за ворожінням, XIX ст.
Ілюстрація з книги "Vukowina in Wort und Bild", 1898 р.*

ФОНДИ АРХІВУ ПРО ЦИГАНІВ

1783-1804 pp.	Ф. 1, оп. 4, спр. 22,409,461; Ф. 29, оп. 1, спр. 16,38;
1825 p.	Ф. 1, оп. 1, спр. 4800;
1827 p.	Ф. 1, оп. 1, спр. 5087;
1852-1854 pp.	Ф. 1, оп. 1, спр. 10939;
1867-1871 pp.	Ф. 3, оп. 1, спр. 3483;
1896-1897 pp.	Ф. 3, оп. 1, спр. 6880;
1924 p.	Ф. 15, оп. 1, спр. 4419;
1926 p.	Ф. 15, оп. 1, спр. 6355;
1930 p.	Ф. 15, оп. 1, спр. 12956;
1932-1934 pp.	Ф. 15, оп. 1, спр. 15282,16457,17541

Документи та матеріали про циганів

Повідомлення про визнання кріпосної залежності циганів на Буковині

1783 p.

Коли до уваги було взято те, що цигани є дійсно спадковою власністю землевласників, було вирішено довести до їх відома наступне: щоб у подальшому вони не зазнали збитків, усі цигани, які під час приєднання Буковини до Австрії дійсно були кріпаками своїх власників, повинні й надалі залишитися кріпаками, лише з заборонаю торгівлі ними.

Надалі також забороняється перетворювати на кріпаків циганів трьох інших класів. Під цим розуміється, що лише ті цигани, які є власністю господарів, залишаються кріпосними і робі.

У відповідності з цим усім власникам повідомляється, що цигани, які визнані як робі, надалі залишаються в кріпосній залежності; всім цим циганам також повинно бути повідомлено про те, що вони залишаються кріпаками і власністю господарів.

Ф. 29, оп. 1, спр. 16, арк. 1-2. Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

Обіжник Галицького намісництва про встановлення штрафів за надання притулку циганам

26 вересня 1785 p.

7 числа цього місяця вийшло високе розпорядження про запобігання проникнення циганів та їх мандрування. З цією метою вводиться грошовий штраф

для тих місцевих [жителів], які надаватимуть притулок циганському табору або окремим циганам, у розмірі одного дуката за особу.

Львів.

Йозеф граф фон Бріґідо,

Крістіан граф фон Льовенвальде.

Ф. 29, оп 1, спр. 38, арк. 1. Оригінал. Друкований відбиток.

Переклад з німецької.

**Із вказівок Галицького намісництва
про порядок поводження з циганами на Буковині**

22 березня 1825 р.

В різних місцевостях краю протягом тривалого часу були помічені цигани, які мандрували інколи сім'ями, інколи цілими групами. Майже завжди в повіті, де перебуває табір, спостерігаються підпали, різного роду крадіжки, а також пограбування, хоча нерідко на місцях зупинок цигани поводяться спокійно. Коли окремі цигани помічають патруль у сусідніх місцевостях, вони з великим поспіхом залишають своє місцеперебування і пускаються в мандри, а виявлені після цього крадіжки залишаються нерозкритими.

Лише повним нехтуванням існуючих приписів можна пояснити те, що таке шкідливе для громадськості явище, що може поширюватись і надалі, та благодійний внесок, кошти з якого були призначені для поселення циганів протягом останніх 40 років, не принесли результатів.

Щоб вжити заходів щодо перешкоджання проникненню циганів та їх мандруванням, ц. к. окружній управі з огляду на існуючу проблему видані наступні вказівки:

1) Ц. к. генеральне військове командування та адміністрація митної служби повинні передати вказівки підлеглим митним службам на прикордонних постах на кордоні з Угорщиною, Семигородом та закордоном про те, що в зв'язку з поширенням випадків проникнення циганів необхідно перешкоджати вступу всіх циганів без винятку з чужих країн і жодним чином не пропускати їх через кордон на територію краю.

2) Всі органи місцевої влади і місцеві суди зобов'язані затримувати циганів з сім'єю або без неї, які зустрічаються на їхній території і не мають відповідних паспортів, та передавати їхні справи для розгляду в окружній управі. Особливо це стосується доміній, які розташовані на кордоні або знаходяться в безпосередній близькості до нього. Вони повинні приділяти особливу увагу виявленню циганів, оскільки останні можуть шукати обхідні шляхи митних і військових постів та намагатися проникнути в край об'їзними дорогами, але вони повинні бути затримані на всіх дорогах.

3) Цигани, які потрапили на Буковину з Угорщини, Семигороду або інших австрійських провінцій, незалежно від того, мають вони паспорт чи ні, повинні відсилатись до окружної управи. Ті цигани, які перебували тут раніше або які тут народилися, також підлягають перевірці; їхні дані повинні бути теж відіслані в

найкоротший термін для ретельної перевірки. Далі необхідно діяти в залежності від обставин.

4) Всі цигани, які неправомірно потрапили в край чи були тут схоплені і примусово відіслані, знають, що вони знаходяться під суворою заборонаю вступу на цю землю, а якщо така дія відбудеться повторно, то до них буде застосовано § 82 губернського розпорядження про серйозне поліцейське порушення.

Незначна кількість циганів у краї осіла і стала селянами, господарями, вони побудували хати, а окремі сім'ї зайнялись ремеслом.

Проте, як показує досвід, окремі цигани залишають місця свого перебування і поодинокі або випадково створеними групами подаються у мандри, чим створюють загрозу для громадської безпеки, а ще з допомогою жіночого ворожіння виманюють у підданих речі, добро, інакше кажучи, крадуть.

5) Усі домінії, які є в повітах і мають серед своїх мешканців циганів, що перебувають під наглядом не менше року, повинні визначити рід занять цих циганів і дозволити їм перебування. Їм забороняється відлучення з домінікального повіту без попереднього повідомлення в органи місцевої влади, а ті, що будуть чинити проти приписів патенту підданих, ті, що будуть дозволяти собі повторні мандрювання, також ті, які будуть приймати в гості чужих циганів, будуть притягнуті до суду, будуть взяті під спеціальний нагляд місцевими суддями або іншими довіреними особами. Такі особи повинні спостерігати за тим, чи не відбувається з циганами яких-небудь підозрілих речей, або ж помічати інші причини, які можуть вказати на їхній зв'язок з грабіжниками. Про результати спостережень домінії повинні повідомляти окружну управу.

6) Для кожної далекої подорожі – такими не вважаються відвідування ярмарків, сусідніх міст і базарів у тих містах – цигани повинні отримати у влади сертифікат для кожної подорожі за межі округи, а також паспорт в окружній управі. Ці сертифікати і паспорти можуть бути видані лише після цілковитого переконання в необхідності такої подорожі, причому в документах повинен бути зазначений населений пункт, в який здійснюється подорож, час, протягом якого буде тривати подорож із зазначенням кінцевого терміну поїздки, на що необхідно звертати особливу увагу. Ті цигани, що збираються виїздити повторно і в чомусь провинились або здаються підозрілими, не можуть отримати дозволу на поїздку без очевидної необхідності. Домінії несуть відповідальність за правдивість таких відомостей.

Також слід зазначити, що необхідно затримувати циганів, які подорожують по Галичині із паспортами Галицької окружної управи протягом 4-6 місяців з метою ведення своїх справ або в пошуках заробітку. Вони мандрують по території з багатодітними сім'ями і фактично ведуть кочовий спосіб життя. Їх проникнення в майбутньому повинно бути припинено.

7) Ті цигани, які не виконуватимуть цих положень, будуть взяті під примусовий нагляд. Цигани, які вестимуть кочовий спосіб життя, будуть затримані і, якщо не зможуть пред'явити відповідних документів або якщо термін дії їх закінчився, будуть відіслані до окружної управи.

8) Розпорядженням окружної управи від 26 вересня 1785 року суворо забороняється дозволяти перебування на території краю циганам, які потрапили з-за кордону або ведуть кочовий спосіб життя і не мають відповідних паспортів. Влада своїм приписом накладає 1 [дукат] штрафу за особу, а той, хто не буде виконувати припису, буде покараний грошовим штрафом або фізичним покаранням.

9) Якщо помічено велике скупчення циганів у віддалених місцевостях і їх затримання власними силами неможливе, то потрібно не лише відправити посильного з повідомленням в окружну управу, а й повідомити найближчих військових і залучити до співпраці сусідні домінії, щоб ті допомогли встановити нагляд і переслідувати циганів. У кожному разі слід турбуватись про те, щоб напрям, в якому йдуть цигани, перебував під пильним стеженням. Це полегшить владі їх арешт. В одному з таких випадків окружна управа сама відправила службовців у сусідні управи, щоб закликати їх до співпраці для того, щоб такі банди ліквідувати в повному складі або хоча б частково. Таке може бути можливим лише в результаті переслідування цих груп.

Вищезгадане розпорядження не скасовує вказівок, що дозволили поселення циганів на Буковині, від 6 липня 1802 р., число 19752, та 23 вересня 1803 р., число 32082.

Львів.

Підпис нерозбірливий.

Ф. 1, оп. 1, спр. 4800, арк. 1-3, 4 (зв.) Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

**Пропозиція мандатора села Барбівці
Міністерству внутрішніх справ Австрії про поселення циганів
та взяття їх на облік**

19 листопада 1852 р.

Високе цісарсько-королівське Міністерство!

По Буковині, а також по Галичині мандрують тисячі циганів, які під виглядом лимарів, різьбярів по дереву займаються торгівлею на рознос і використовують цю нагоду для того, щоб роздивитися де і що можна вкрасти та пограбувати.

Відомо, що зроду-віку цей народ без батьківщини наділений різними талантами. Серед них є вправні ковалі, гарні музики та інші ремісники. Жіноче населення з вражаючою легкістю займається найтоншим в'язанням та іншими видами жіночих робіт.

Незрозумілим є те, що ці люди безконтрольно мандрують по країні і замість того, щоби приносити користь державі, стають для неї тягарем, причому на їх слід важко натрапити, якщо вони нічого не вкрадуть.

Якщо ж цигана схоплять, він ніколи не видасть, де він народився і звідки походить.

Що ж залишається робити місцевій владі? Лише відпустити його, оскільки на селі немає жодної установи для залучення робочої сили, навіть містам бракує таких установ. Найкращим заходом було б вислати всіх схоплених циганів за межі краю, щоправда, транспортування багатьох тисяч осіб вимагає чималих коштів.

Зваживши на всі ці обставини, нижчепідписаний дозволив собі внести наступну пропозицію.

В багатьох місцевостях Буковини цигани мешкають упродовж багатьох років, занесені до списків підданих, а отже, осіли. Ті цигани, які прийняті в громаду, повинні й на себе переймати всі тягарі громади та перебувати під її наглядом. У даний час вони обслуговують також кузні, деякі з них живуть з того, що працюють музиками й до цього ще обробляють невеликий шмат поля. Багато з них, особливо молодь, прийняті на службу лакеями, кухарями, візниками; дівчата працюють вишивальницями, праями, а також покоївками, отримують при цьому добру плату, що забезпечує їм майбутнє. Такі цигани стали справді хорошими людьми, шанованими газдами, корисними для держави, оскільки багато з них платять податок з прибутку, а їхні сини вже є або ще стануть бравими солдатами.

Ці люди походили звичайно з небезпечних циганів-кочівників, але з їхнім входженням у громаду вони стали підданими, корисними для держави. Це є незаперечним доказом того, що якщо небезпечного цигана ввести в суспільство, то він може стати корисною людиною.

Буковинське панство залишилося без робочої сили, оскільки колишні піддані вже не хочуть працювати безоплатно, проте цигани змушені на даний час приймати умови дармової праці на пана, за це вони отримують ділянки на краю лісу, на яких будують собі землянки і живуть без нагляду. Щоб надати їм можливість жити, як всі люди в громаді, необхідно поставити циганів на рекрутський облік у тій місцевості, де вони мешкають, із заборонаю залишати громаду під будь-яким приводом. Пани повинні втримувати цих людей знаходячи для них роботу, користуючись законним примусом, і виплачувати їм фіксовану плату, не дозволяти будівництво землянок у лісах, а лише будинків у селах, де б вони знаходились під наглядом уповноважених та голови громади. Місцеве духовенство було б зобов'язане вчити циганських дітей релігії та покори, старих залучати до участі в богослужіннях на свята і в неділю, а в робочі дні цигани повинні бути зайняті якщо не сільськогосподарськими роботами, то ковальством або іншим ремеслом і позбавлені можливості байдикувати.

Наприкінці слід зазначити, що на місцеву владу і громаду буде накладено штраф, якщо в селі буде виявлено цигана, який уникнув рекрутського набору. Ц. к. жандармерія повинна все детально перевірити і в кожному випадку (при потребі) звіритися з книгою обліку рекрутів; кожний голова сім'ї повинен мати надруковане свідоцтво про місце народження, з якого було б видно, чи підлягає він рекрутському набору та членом якої громади він є. Такі заходи були б результативними та корисними й забезпечили б шановному уряду багато тисяч підданих.

Окрім цього, я хотів би ще навести приклади: на даний час я розкрив 7 крадіжок; попереднє розслідування, яке нещодавно проводилось серед циганів, показує, що оскільки сліди банди грабіжників ведуть до Галичини, то місце перебування [циганів] і приналежність до території залишаються невідомими. Отже, дозвольте просити, шановне ц. к. Міністерство, вказати шляхи, якими можна вести проти них слідство, оскільки вони зриваються з місця, мандрують, як завжди, безпритульні, голодні, бояться бути пійманими в містах, зупиняються

і переховуються в лісах і від них самих можна почути скарги на банду грабіжників, які завдали їм ушкоджень, через що не раз можна було б припустити, що вони самі можуть бути в цьому замішані.

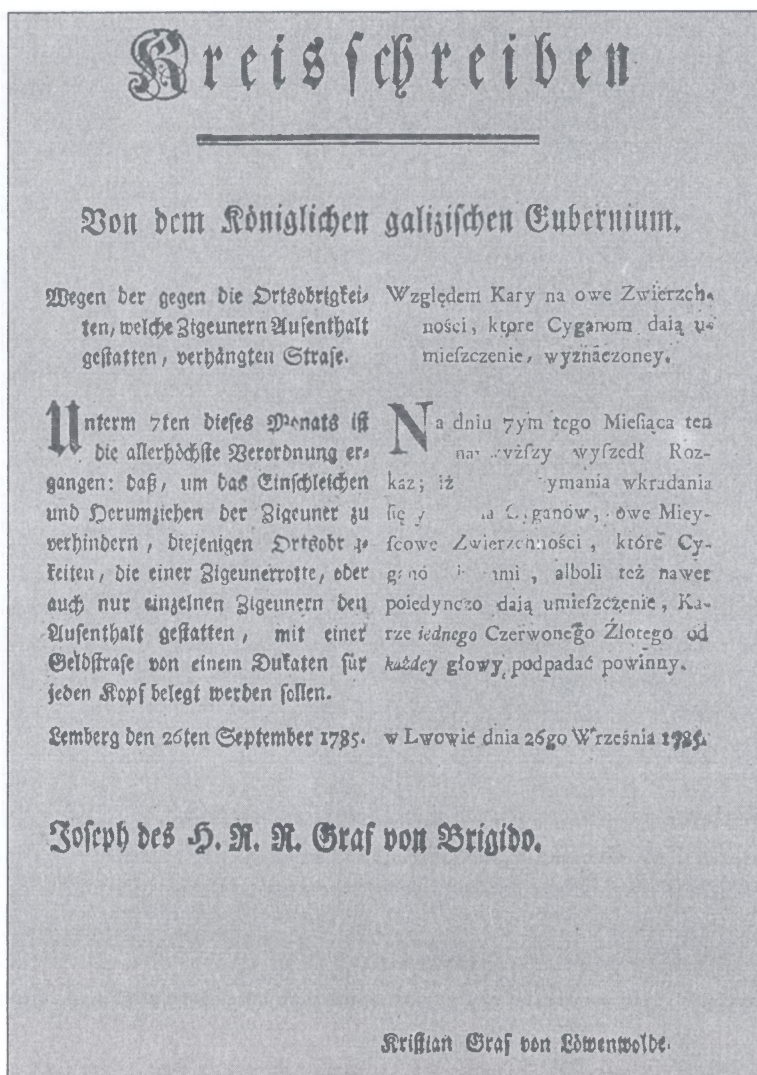
З вірою в Бога, наймилостивіше керівництво, я сподіваюсь, що моя пропозиція буде розцінена як пропозиція вірного підданого і службовця.

Барбівці на Буковині.

Франц Штробель,

19 листопада 1852 р.

Ф. 1, оп. 1, спр. 10939, арк. 1-3. Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

*Циркуляр Галицького намісництва
про порядок перебування циганів на території намісництва, 14 листопада 1785 р.*

ЧЕХИ

Кількість чехів, як і словаків, була на Буковині незначною. Вони проживали в деяких окремих громадах, належали або до складу чиновників, або були робітниками, які поселилися в горах під час заснування там промислових підприємств, або ж прибули на Буковину як купці чи промисловці та влаштувалися тут на постійно. Відомими представниками чехів були композитор Адальберт Гржималі та архітектор Йозеф Главка, який побудував у Чернівцях резиденцію буковинських митрополитів і вірменську церкву Петра та Павла.

Адальберт Гржималі

Гржималі Адальберт – відомий музичний діяч, диригент і композитор, талановитий педагог, народився 50 липня 1842 року в місті Пільзен, де його батько був учителем музики і міським органістом. Навчався в Празькій консерваторії. Після її закінчення працював у Роттердамському симфонічному оркестрі. Потім отримав посаду концертмейстера в Готенбурзі. Співпрацював з відомим композитором Сметаною, пізніше вони були запрошені до Праги для роботи в чеському Національному театрі. Саме там він написав комічну оперу “Зачарований принц”, яка принесла йому широке визнання.

В 1874 році Гржималі прибув до Чернівців на посаду директора “Товариства сприяння музичному мистецтву на Буковині” Його діяльність на цій посаді сприяла спорудженню в Чернівцях будинку “Музичного товариства” (нині приміщення Чернівецької обласної філармонії). Одночасно він обіймав посаду керівника музичної школи, а згодом став директором “Чоловічого співацького товариства” Будинок “Музичного товариства” став центром усього мистецького життя Буковини, а Гржималі користувався прихильністю та глибокою повагою всього населення.

У 1877 році в міському театрі було поставлено оперу Гржималі “Зачарований принц”, а в січні 1897 року – його другу оперу “Вальде – сільський музикант”. Композитор популяризував класичне мистецтво. З його школи вийшло чимало співаків, скрипалів, піаністів та інших митців. У чернівецький період став автором чотирьох кантат, концерту для скрипки з оркестром, опери “Вальде – сільський музикант” та інших творів. Зарекомендував себе і як музичний критик, виступаючи на сторінках німецької преси. Автор книги “Тридцять років музики на Буковині”

Главка Йозеф – відомий архітектор, вчений і меценат, народився 15 лютого 1831 року в невеликому чеському містечку Пржештіце у сім'ї службовця. Здобув блискучу освіту, закінчивши реальний ліцей, Віденську академію мистецтв. По закінченні навчання керував рядом визначних будов у Відні за проектами відомих архітекторів, а в основному за своїми власними (церкви, театри, замки, навчальні та благодійні заклади, будинки державних установ – усього 140 споруд). Але найкращим з його витворів є ансамбль резиденції буковинських митрополитів у м. Чернівці.

Й. Главка завдяки своїй популярності домогся відкриття Чеської академії словесності та мистецтв у Празі (1890) і став її пожиттєвим президентом. На власні кошти він заснував різні фонди сприяння національній освіті та культурі, зокрема допомоги малозабезпеченим студентам, надав кошти для будівництва студентського гуртожитку.

Помер Йозеф Главка 11 березня 1908 року, похований у с. Лужани під Прагою.

*Погруддя Йозефа Главки
в університетському парку м. Чернівці*

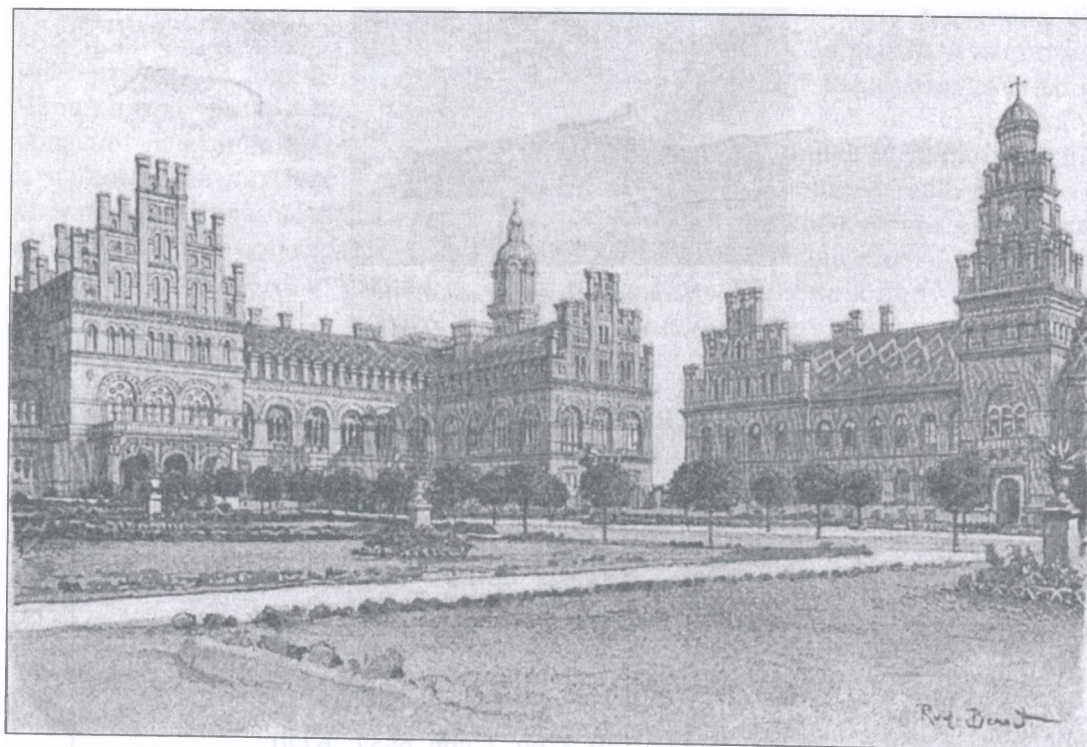
АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ВІДОМИХ ЧЕХІВ

Гржималі Адальберт	Ф. 3, оп. 2, спр. 15043., 24665 Ф. 283, оп. 1, спр. 175
Главка Йозеф	Ф. 320, оп. 4, спр. 2250 Ф. 3, оп. 4, спр. 2861 Ф. 3, оп. 2, спр. 6657. 6720

**ФОНДИ АРХІВУ ПРО ЧЕХІВ
ТА ЧЕСЬКІ ТОВАРИСТВА**

1904-1906 рр.	Ф. 3, оп. 2, спр. 21388;
1922-1923 рр.	Ф. 43, оп. 1, спр. 1724;
1930 р.	Ф. 43, оп. 1, спр. 5835;
1932 р.	Ф. 43, оп. 1, спр. 6111,6112;

Назва товариства	Пошукові дані	Хронологічні рамки
1	2	3
Spolek "Česká Beseda" v Černovicích na Bukovině. Товариство "Česká Beseda" м. Чернівці на Буковині. Голови: Анастасіус Йошка, Віктор Гавелка.	Ф.3, оп.2, спр. 21388; Ф.10, оп.1, спр. 405	1904-1906 рр. 1908 р.

Резиденція буковинських митрополитів, збудована чеським архітектором Йозефом Главкою

Документи та матеріали про чехів на Буковині

**Прохання чеського поселенця з Праги
Франца Копжі про надання йому роботи каретного майстра в м. Чернівці
17 квітня 1791 р.**

Шановна ц. к. окружна управо!

Нижчепідписаний був викликаний майстром з виготовлення зброї для залучення до виготовлення карет. Ним доводиться, що він є уродженець Праги, особа, вивчена на каретного майстра, який тривалий час працював там на основі свого свідцтва про навчання.

З цим наміром нижчепідписаний милостиво просить надати йому місце каретного майстра, як будь-якому іншому бюргеру м. Чернівці.

Чернівці.
Франц Копжа,
каретний майстер.
Ф. 1, оп. 1, спр. 336, арк. 1. Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

**Витяг зі статуту товариства “Чеська бесіда” на Буковині
1 липня 1904 р.**

§ 1

Товариство називається “Чеська бесіда” і знаходиться в м. Чернівці.

§ 2

“Чеська бесіда” не є політичним товариством. Його метою є піднесення товариського спілкування шляхом влаштування диспутів, читання доповідей, створення бібліотеки і читального залу та піклування про збереження і розвиток мови, співу тощо.

§ 3

Члени товариства мають право:

- а) брати участь у всіх зборах і засіданнях товариства;
- б) користуватися читальним залом і бібліотекою товариства;
- в) подавати пропозиції, побажання та скарги;
- г) ознайомлюватися з річними звітами та протоколами засідань товариства.

Активне і пасивне виборче право мають лише почесні та ординарні члени товариства.

Члени товариства зобов'язуються дбати про інтереси товариства виконувати всі положення статуту.

Ф. 3, оп. 2, спр. 21388, арк. 7-8. Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

Буковинер k. k. Landesbehörde.

III. Departement.

Prot. Nr. 7493. v. 1867.
2720.

Vorgetragen am _____

dt. 18. Jany 1867, P. 2668.

Referent: H. k. k. E. l. m. b. a. i. n. G. a. s. k. e. i. c. h.

Eingelangt am 18. Jany 1867, mit 3. Heften.

Vorzahlen: 8848. v. 1867 - 71787. v. 1865 - 1631. v. 1866

*Буковинер к. к. Консistorium wegen
übertragung der Pflichten für die
Kathedrale in Czernowitz*

6372. 6373. v. 1867 - 7922. 7052. 7084. v. 1867
17. Jany.

*Oben ist bek. d. P. 7493. v. 1867.
Wenn Herr Oberbaurat Herr
Konf. Dr. Herr Joseph Hlavka in Wien
mit einem Schreiben übermittelte,
dass er zum Bau einer Pflichten
und bei dem Konfistorium von
Kathedrale in Czernowitz zu
suchen, und auf dem Konfistorium.
Die obigen beschriebenen
welche Herr Oberbaurat
Herr Hlavka in Wien
in Czernowitz bei dem Konfistorium
Konfistorium einlegen, und das
unmittelbar nachfolgend
Kathedrale am 15. Jany 1867.*

*Herr Konfistorium der Konfession der Kathedrale
k. k. Bukowinens Landesregierung sub.
Nr. 7493.*

Wien am 24. Jan. 1867.

*Josef Hlavka,
Oberbaurat*

ccom me

*Lochner,
k. k. Pol. Rath.*

**Повідомлення будівельного департаменту
Буковинській крайовій управі про згоду чеського архітектора Йозефа Главки
на перебрання робіт по спорудженню дзвіниці в кафедральному соборі м. Чернівці, 28 липня 1867 р.**

Statovy spolku
Česká Beseda
Černovicích.

Statuten
des Vereines
Česká Beseda
in Czernowitz.

§ 1.
Spolek nazývá se „Česká
Beseda“ a má své sídlo
v Černovicích.

§ 2.
Spolek není politický.
Účelem jeho je působení spo-
lečenského života pořádáním
přednášek a rábav, a různým
čítáním a knihovny. Členové
mohou uložiti kromě předčích
a. t. d. a kromě jiných pro působení
jazyků.

§ 3.
Příjmy spolku tvoří:
1) zápisné a členské příspěvky,
2) výnos z podniků spolkových,
3) darů a jiných.

§ 1.
Der Verein führt den Na-
men „Česká Beseda“ und
hat seinen Sitz in Czernowitz.

§ 2.
„Česká Beseda“ ist kein po-
litischer Verein. Desselbe bezwe-
ckt die Förderung der Geselligkeit
durch Veranstaltung von Vor-
trägen und Unterhaltungen, Erri-
chtung einer Bibliothek und
Leshalle, durch Pflege der
Sprachen, des Gesanges etc.
und durch andere zweckent-
sprechende Anregungen.

§ 3.
Das Vereinsvermögen besteht
aus: 1) den Einschreibegeldern
und Beiträgen der Mit-
glieder,
2) den Erträgen der Ver-
einsunternehmungen,
3) Spenden und anderweitigen
Zuflüssen.

Статут товариства "Česká Beseda" м. Чернівці, 1904 р.

Почта-полтавській Президіумъ
Магістрата гор. Чернівцевъ!

Нижесподписавшійся вважає за честь обратити Ваше
на Президіумъ на нижесподписуєще:

По днѣмъ Маріи Терезіи з. № 14 на. Второго отъ года,
находящійся ввартіра вдовы по гримаршному директору, музич-
вакнаго общества, Адальберту Жеммалі, котораго Боже помилуй
тридцать шість годъ дѣятельности, какъ учителя музыки и компо-
зитора, котораго дѣятельности тѣсно связаны съ музичурскими
развитіями гор. Чернівцевъ. Еще до войны, а именно въ то время
когда еще никто про войну не думалъ, вступила г-на Анна
Жеммалі со своей дочерью въ Россію, чтобы своего сына и ученика
Ивана Жеммалі, невѣстнаго беднаго музыканта, и знаменитаго
скрипачнаго виртуоза въ Москвѣ поощрять. Таковъ вдовы г-на
Жеммалі мнѣна наипервейе перекъ мѣсяцѣ оидти возвратиться,
и ввиду того вѣнскіе дипломатическіе обязанности, которыми ввѣрено
созданы, должна была остаться въ Россію, оставивъ свои вварті-
рныя обязанности съ цѣлюю обстановкой, и тамъ находящимися ввѣ-
рами, которіе тѣсно связаны съ художественной дѣятельностью
ей мужа, совершенно необеспеченую и безъ заботы.

Въ настоящее время забота эта ввартіра русскими
охраняема, и нижесподписавшійся совершенно не повстанъ судоба
тамъ находящимся ввѣрамъ. Между этими ввѣрами находящійся
доходоуказнаго коллежскаго музыкантскаго когъ, и вѣнскіе
въ музическѣ коллежскаго, какъ и мѣсяцѣ съ тѣртовною Москвоу
Геттовена (вотще второй этажъ, существующій въ цѣлюю
Европѣ), и разныя середнѣнныя лаврныя вѣнскы и вѣнскы, которы
соотвѣтствуютъ незамѣнную доходоуказность для семьи, какъ пожеланію
подарки, которысоставляе художника.

**Проханія вчителя реальной школы м. Чернівці Войтека Тучека до президіи
Чернівецкого міського магістрату про збереження творчого доробку композитора
Адальберта Грэмалі, 1916 р.**

СЛОВАКИ

Словаки поселилися на Буковині за часів її входження до складу Австрії. Займалися переважно створенням скляних гут у Сторожинецькому повіті, знаходили застосування своєї праці також як лісові робітники та працівники солеварень. У 1890 році їхня кількість сягала 536 осіб, у 1910 – 430. Словаки відзначалися діловим характером, старанністю і невибагливістю. Сповідували римо-католицьку віру.

*Словак, ХІХ ст.
Ілюстрація з книги
“Bukowina in Wort und
Bild”, 1898 р.*

ФОНДИ АРХІВУ ПРО СЛОВАКІВ

1817-1834 рр.	Ф. 1, оп. 1, спр. 5656; Ф. 1, оп. 2, спр. 791;
1848-1859 рр.	Ф. 3, оп. 2, спр. 85а;
1872-1888 рр.	Ф. 3, оп. 2, спр. 84

Група словаків, ХІХ ст.

Документи та матеріали про словаків на Буковині

Рапорт ц. к. Буковинської окружної управи
Галицькому намісництву з приводу скарги словацьких
поселенців з Теремблечі австрійському цісарю

31 жовтня 1817 р.

Вельмишановне ц. к. Галицьке намісництво!

Словаки, що поселились у селі Теремблеча, яке належить домінії [православного] релігійного фонду Великого Кучурова, 8 серпня минулого року надіслали скаргу Його Величності [про наступне]:

- а) обіцяні їм під час поселення земельні наділи не виділені;
- б) сплату дотацій, яку вони отримали навесні 1816 року і яку вони мали погасити в трирічний термін, тепер тлумачать як у дворічний термін;
- в) вони повинні відбувати панщину і нести варту як чардаші;
- г) і, нарешті, вони не мають власного духівника і змушені долати милі, щоб відбувати богослужіння.

Цю скаргу передали в установу 16 липня 1817 року за № 44002 з тим, щоб отримати роз'яснення до кінця вересня цього року, проте дотриматися вказаного терміну було неможливо, оскільки резолюція надійшла лише 14 серпня цього року.

Зі звіту інспектора Шуберта стосовно зазначеної скарги, яку склали піддані і надіслали Його Величності, надсилаються відомості, щоб ознайомити вищестоящі установи [стосовно пунктів]:

а) в Теремблечі знаходиться не 80, а лише 18 таких словацьких сімей, які, не маючи майна, 14 років тому прибули з Угорщини і поселились у Теремблечі під час передачі в оренду маєтків Великий Кучурів і Св. Онуфрій. Дирекція домінії не зобов'язувалася надати їм дотації на землі, лише орендатори могли пообіцяти їм землі під городи, а також ліси та прилеглі до них землі, але лише після того як закінчиться термін [попередньої] оренди або після того як будуть врегульовані [права] підданих;

б) високою інстанцією було встановлено 2-річний термін для сплати дотації, яку домінії Великий Кучурів та Св. Онуфрій отримали навесні 1816 року, а словаки з Теремблечі можуть отримати необхідні [для сплати] кошти з продажу господарської продукції в недалекому місті Сереті або продати їх дорожче у віддалених Чернівцях;

в) під час їхнього поселення не йшлося про звільнення словацьких поселенців від повинностей; вони були прирівняні до національних підданих у відбуванні панщини та інших повинностей;

г) і нарешті, ця словацька громада занадто мала, щоб надавати їй у Теремблечу власного духівника; навіть для Серетської парафії, що віддалена на 1 милю від Теремблечі, ще до цього часу не знайдено духівника через нестачу осіб духовного сану, а поки такі будуть виписані для Буковини, 18 словацьким сім'ям у Теремблечі слід користуватися послугами капелана Ніцки з Гадікфальви, який відвідує Серет.

Нехай висока установа посприє надалі у вирішенні скарги словаків з Терблечі і візьме до уваги цей звіт ц. к. окружної управи.

Чернівці.

Підпис нерозбірливий.

Ф. 1, оп. 2, спр. 791, арк. 9-10. Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

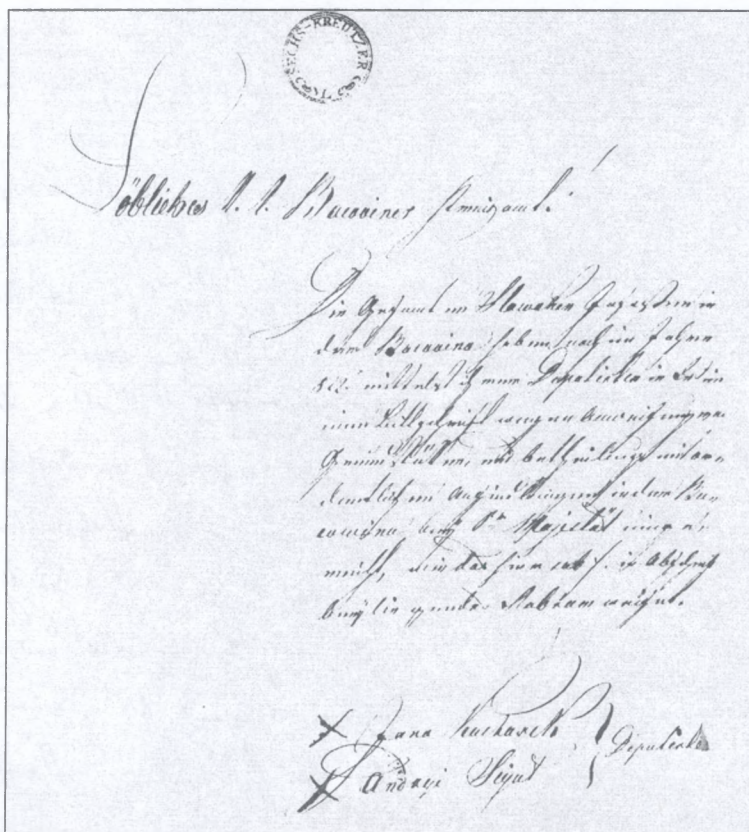
**Повідомлення ц. к. канцелярії
про розгляд прохання словаків про постійне
поселення в селах Красна і Терблеча**

25 січня 1822 р.

Його Величності.

Словаки, які прибули з Угорщини і тепер перебувають у Красній і Терблечі, просять про виділення їм земельних наділів, про надання дозволу на постійне поселення і будівництво господарств.

Щоб заспокоїти прохачів, їм повідомляється, що прохання для швидшого розв'язання [вказаних] проблем знаходиться на розгляді в ц. к. Галицькому намісництві у Львові.

**Прохання словацьких колоністів із громади Красна
про наділення земельними ділянками, 13 листопада 1830 р.**

УГОРЦІ

Угорців на Буковині було порівняно небагато. Вони проживали окремими колоніями в населених пунктах Андрашфальва, Гадікфальва, Іштеншегіц та Йозеффальва і вкраплено серед інших громад (Раранча).

Угорські колоністи сповідували римо-католицьку віру, тільки деякі з них були протестантами.

Основним заняттям угорців було рільництво та тваринництво; попутно вони займалися також овочівництвом та продавали свою продукцію на ринках.

ФОНДИ АРХІВУ ПРО УГОРЦІВ

1786-1855 рр.	Ф. 1, оп. 1, спр. 336,862,3534,5179; Ф. 3, оп. 1, спр. 25,189; Ф. 1026, оп. 1, спр. 662
1859 р.	Ф. 3, оп. 2, спр. 2700
1875-1877 рр.	Ф. 3, оп. 2, спр. 10399; Ф. 211, оп. 1, спр. 880,999
1900 р.	Ф. 3, оп. 2, спр. 10054
1914 р.	Ф. 3, оп. 1, спр. 11966
1918 р.	Ф. 4, оп. 1, спр. 2425,2426
1939 р.	Ф. 38, оп. 1, спр. 11507

*Угорські наречені, XIX ст.
Ілюстрація з книги "Bukowina in Wort und Bild", 1898 р.*

Документи та матеріали про угорців на Буковині

**Повідомлення Міністерства внутрішніх справ Угорщини
про надання коштів на підтримку угорських колоній на Буковині**

31 грудня 1875 р.

В ц.к. крайову управу в Чернівцях.

Для угорських громад Буковини через редакцію “Песті Напло” було вислано 44 фл. 50 кр.

Цей внесок маю честь переслати шановній крайовій управі зі щирим проханням використати його із зазначеною метою на власний розсуд і люб’язно повідомити про їх використання.

Будапешт.

Підпис нерозбірливий.

Ф. 3, оп. 2, спр. 10399, арк. 1. Оригінал. Рукопис. Переклад з німецької.

**Наказ Міністерства внутрішніх справ про призначення
винагороди за виявлення осіб угорської національності,
які ухилились від військової служби**

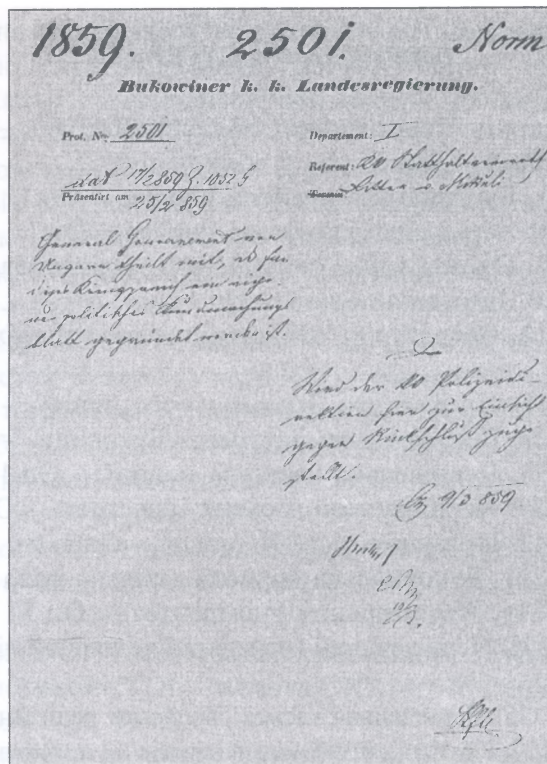
6 червня 1914 р.

Я маю честь повідомити Вам [ц. к. крайовому президенту в Чернівцях] про те, що після отримання австро-угорським Міністерством внутрішніх справ відомостей про осіб [угорської національності], які ухилились від військової служби, премія за їх затримання з 7 грудня 1913 року підвищена до 8 крон за особу. Винагорода призначена виключно для угорських органів поліції.

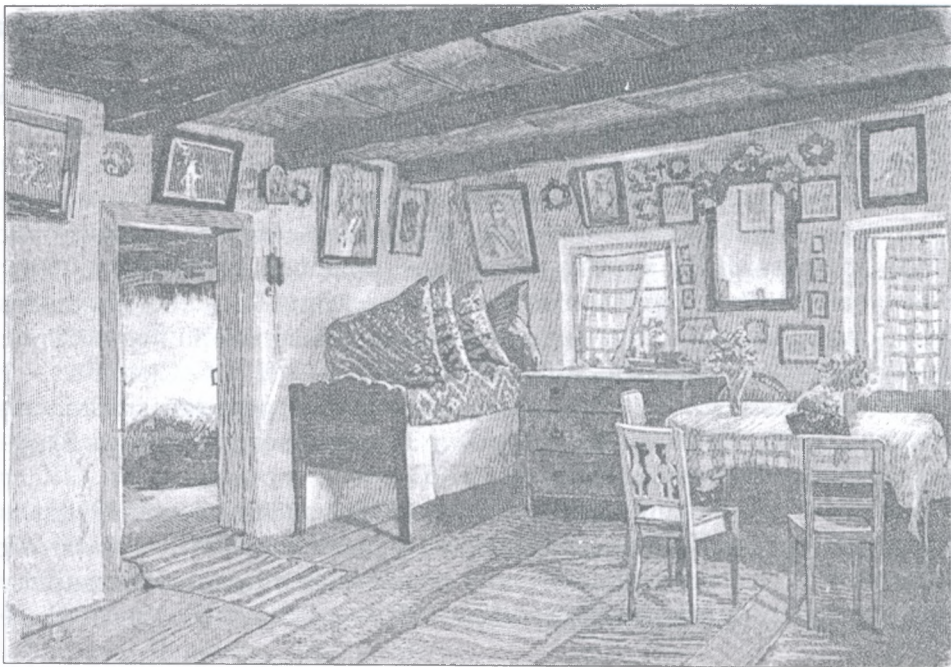
Відень.

Підпис нерозбірливий.

Ф. 3, оп. 1, спр. 11966, арк. 2. Оригінал. Друкований відбиток. Переклад з німецької.

**Повідомлення Генерального губернаторства
 Угорщини Буковинській крайовій управі про видання політичного вісника, 9 березня 1859 р.**

Угорська сільська хата Ілюстрація з книги "Bukowina in Wort und Bild", 1898 р.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Чернівецької області (ДАЧО). – Ф.1. Буковинська окружна управа. – Оп.1.
2. ДАЧО.– Ф. 3. Буковинська крайова управа. – Оп.1, 2, 4.
3. ДАЧО.– Ф. 4. Чернівецька повітова управа – Оп.1.
4. ДАЧО.– Ф. 6. Президіальне бюро Міністра-делегата Буковини. – Оп.1.
5. ДАЧО.– Ф. 10. Дирекція поліції. – Оп.1.
6. ДАЧО.– Ф. 12. Секретаріат Міністерства внутрішніх справ Буковини. – Оп.1-4.
7. ДАЧО.– Ф. 15. Префектура Чернівецького повіту. – Оп.1.
8. ДАЧО.– Ф. 29. Військова адміністрація Буковини. – Оп.1.
9. ДАЧО.– Ф. 38. Чернівецька квестура поліції. – Оп.1-3.
10. ДАЧО.– Ф. 39. Чернівецький міський магістрат. – Оп.1.
11. ДАЧО.– Ф. 43. Примарія міста Чернівці. – Оп.1-2.
12. ДАЧО.– Ф. 211. Буковинська крайова шкільна рада. – Оп.1.
13. ДАЧО.– Ф. 216. Чернівецький університет. – Оп.5.
14. ДАЧО.– Ф. 228. Чернівецький державний чоловічий ліцей “Арон Пумнул” – Оп.1, 3.
15. ДАЧО.– Ф. 325. Чернівецька міська єврейська релігійна громада. – Оп.1-3.
16. ДАЧО.– Ф. 759. Комісія з приймання іспитів на право викладання в середніх школах (при Чернівецькому університеті). – Оп.1.
17. ДАЧО.– Ф. 933. Чоловічий ліцей “Мареле Воевод Михай” м. Чернівці. – Оп.1.
18. ДАЧО.– Ф. 940. Чоловічий ліцей “Куза Вода” м. Чернівці. – Оп.1.
19. ДАЧО.– Ф. 1026. Галицька губернська управа (намісництво) в справах Буковини. – Оп.1.
20. ДАЧО.– Ф. 1178. Генеральне військове командування Галичини і Лодомерії в справах Буковини. – Оп.1.
21. ДАЧО.– Ф. 1245. Метричні книги церков Буковини. – Оп.15.
22. Агатій І. До святинь Білої Криниці // Буковина. – 1996. – 30 жовтня.
23. Біла О. Російські старообрядці (липовани) Чернівецької області у минулому і сьогодні // До витоків назви краю Буковина. – Чернівці, 1992.
24. Ботушанський В. Національний склад населення Північної Буковини (др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) // Питання нової та новітньої історії країн Європи та Північної Америки. – Чернівці: ЧДУ, 1993. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 45-54.
25. Ботушанський В., Сайко М. Німецька сільськогосподарська колонізація на Буковині /кінець ХVІІІ – поч. ХХ ст.) // З історичного минулого Буковини: 36. наук. статей. – Чернівці, 1996. – С. 27-53.
26. Буковина: історичний нарис. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416с.
27. Волков А. Біла Криниця // Радянська Буковина. – 1967. – 12 лютого.
28. Волков А. Комплексне вивчення російських поселень Прикарпаття // Народна творчість та етнографія. – 1968. – № 3.

29. Горук А. Інституцізація та розвиток національно-культурного руху поляків на Буковині в другій половині XIX ст. – 1914 р.: історіографія проблеми // Питання стародавньої та середньовічної історії. Зб. наук. праць – Чернівці, 2003. Т. 2. (16) С. 48-58.
30. Горук А. Польське Товариство братньої допомоги і Читальня польська на Буковині: історія виникнення та основні напрямки діяльності // Історико-політичні проблеми сучасного світу. – Чернівці, 2001. – С. 228 – 240.
31. Дністрянський С. Національна статистика // Студії з поля суспільних наук і статистики. – Львів, 1909. – Т. 1. – С. 17-64.
32. Добржанский А. “Буковинизм” как разновидность регионального самосознания в Австро-Венгрии конца XIX – начала XX вв. // Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика. – М.: Институт славяноведения и балканистики Российской Академии Наук, 1997. – С. 75-83.
33. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. // Чернівці, 1999. – 547 с.
34. Добржанський О. Українсько-польські стосунки на Буковині у 80-90-х роках XIX ст. // Буковина. Близьк і тіні “Європи в мініатюрі”. – Варшава, 1995. – С. 113-122.
35. Добржанський О. Чисельність українського і румунського населення Буковини за статистикою XIX – початку XX ст. // Український історичний журнал. – 1998. - №6. – С. 37-46.
36. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / Відп. ред. Ю.Римаренко, І.Курас. – К., 1993. – 800 с.
37. Квітковський Д., Бриндзан Т., Жуковський А. Буковина. Її минуле і сучасне. – Париж-Філадельфія-Детройт: Зелена Буковина, 1956.
38. Кожолянко Г. Населення Буковини: короткий етнографічний нарис // З історичного минулого Буковини. – Чернівці, 1996. – С.3-16.
39. Купчанко Г. Некоторые историко-географические сведения о Буковине. – Киев, 1875.
40. Макар Ю., Струтинський В. Участь поляків у громадсько-політичному та господарському житті Буковини у XIX – на початку XX ст. // Буковина. Близьк і тіні “Європи в мініатюрі” – Варшава, 1995. – С.93-106.
41. Масан О. Йоганн фон Мікуліч-Радецькі (Штрихи до біографії видатного хірурга) // Буковинський історико-етнографічний вісник – Чернівці, 2003. – вип. 5.– С. 62-67.
42. Осачук С. Німецькі національні товариства на Буковині (друга половина XIX – початок XX ст.) // Наукові записки: Зб. наук. статей Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова. – К., 1999. – Ч. 4. – С. 260-266.
43. Осачук С. Початки німецького товариського руху на Буковині: 50 –70-ті рр. XIX ст. // Питання історії нового та новітнього часу: Зб. наук. статей. – Чернівці, 1999. – Вип. 6. – С. 93-97.
44. Осачук С. Німці і німецькі товариства на Буковині (друга пол. XIX – поч. XX ст. – Чернівці, 1993. – 29 с.
45. Осачук С. Німці Буковини. Історія товариського руху (друга пол. XIX – поч. XX ст. – Чернівці, 2002. – 288 с.

46. Сайко М. Роль старообрядницьких поселень на території Буковини в історії старообрядницької церкви // 370 років Хотинської війни. – Чернівці, 1991.
47. Скорейко Г. Населення Буковини за австрійськими урядовими переписами другої половини XIX – початку XX ст.: історико-демографічний нарис. – Чернівці, 2002. – 218 с.
48. Струтинський В., Яценюк Т. Поляки на Буковині в XIX – на початку XX ст.: деякі аспекти участі в громадсько-політичному та господарському житті / / 3 історичного минулого Буковини: 36. наук. статей. – Чернівці, 1996.
49. Терентьева С. Старообрядці на Буковині // До витоків назви краю Буковина. – Чернівці, 1992.
50. Фелешко К. “Буковина – мініатюрна Європа” // Матеріали III Міжнародної істор.-краєзнавчої конференції, присвяченої 120-річчю заснування Чернівецького університету. – Чернівці: Рута, 1995. – С. 179-187.
51. Шмедес К. Географическое и статистическое обозрение Галиции и Буковины. – Спб, 1870. – 147 с.
52. Kunzelmann J. 150 Jahre schwäbische Kolonisten in der Bukowina 1787-1937. – Cernăuți, 1937. – 24 S.
53. Biedrzycki E. Historia Polakow na Bukowinie. – Krakow, 1973. – 260 S.
54. Broszat M. Von der Kulturnation zur Volksgruppe. Die Nationale Stellung der Juden in der Bukowina im. 19. – und 20. Jarhundert // Historische Zeitschrift. – Nr. 200/3. – 1965. – S. 572-605.
55. Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina. – München, 1961. – 527 S.
56. Bukowina in Wort und Bild. – Wien, 1898. – 532 S.
57. Butz A. 25 Jahre deutscher Schutzvereinsarbeit im Buchenlande 1897-1922. – Czernowitz, 1922. – 50 S.
58. Czoernig K. Etnographie der österreichischen Monarchie. – Wien, 1857. – Bd. 1. – 675 S.
59. Dan D. Die Völkerschaften der Bukowina. II. – tes. Heft. // Die orientalischen Armenier in der Bukowina. – Czernowitz, 1890. – S.1-38.
60. Dan D. Evreii din Bucovina. – Cernăuți, 1899. – 37 P.
61. Die Habsburgermonarchie 1848-1918- -Wien, 1980. – Bd. 3.
62. Fischer E. Bevölkerung der Bukowina. – Czernowitz, 1899.
63. Gold H. Geschichte der Juden in der Bukowina. – 2 Bd. – Tel Aviv, 1958.
64. Hain J. Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaates. – Wien, 1852. – Bd. 1. – 510 S.
65. Hadbawnik O. Die Zipser in der Bukowina. – Stuttgart, 1987. – 315 S.
66. 40 Jahre deutsche Kulturarbeit in der Bukowina. – Cernăuți, 1937. – 36 S.
67. Kaindl R.F. Das Entstehen und die Entwicklung der Lippowaner-Colonien in der Bukowina. – Wien, 1896. – 151 S.
68. Kaindl R.F. Die Deutschen in Galizien und in der Bukowina. – Frankfurt / Main, 1916. – 172 S.
69. Kassner S. Die Juden in der Bukowina. – Wien und Berlin, 1917. – 60 S.
70. Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina. – Czernowitz, 1913. – Heft XVII. – Teil 2 – S. 1-99.

71. Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina. – Czernowitz, 1907. – Heft II. – 234 S.
72. Mittelman H. Bukowiner Vereins-Schematismus. – Czernowitz, 1911. – 111 S.
73. Österreichische Statistik. – N. F. – Wien, 1914. – Bd. 1. – Heft 3.
74. Österreichisches statistisches Handbueh für die im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder. 1885- - Wien, 1886. – 418 S.
75. Polek J. Die Anfänge der deutschen Besiedlung der Bukowina unter der Militärverwaltung (1774 – 1786). – Czernowitz, 1899. – 14 S.
76. Polek J. General Spleny's Beschreibung der Bukowina. – Czernowitz, 1893. – 167 S.
77. Rein K. Czernowitz und die Deutschen // Czernowitz. Die Geshichte einer ungewöhnlichen Stadt / Hrsg. von Harald Heppner. – Köln: Weimar; Wien; Böhlau, 2000 – S. 81 – 102.
78. Simiginowicz – Staufe L.A. Völkergruppen der Bukowina. Etnograhisch-culturhistorische Skizzen. – Czernowitz, 1884. – 203 S.
79. Special Orts-Repertorium der Bukowina. – Wien, 1885. – 30 S.
80. Special Orts-Repertorium der Bukowina. – Wien, 1894. – 48 S.
81. Turczynski E. Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. – Wiesbaden, 1993. – 256 S.
82. Wagner R. Bori, Karlsberg und andere. Deutsch-böhmische Siedlungen in der Bukowina. – München, 1982. – 194 S.
83. Wikenhauser F. Die Deutschen Siedlungen in der Bukowina. – Czernowitz, 1887. – 221 S.
84. Zach F. Galizien und Bukowina. Wanderungen über Schlachtfelder und Schilderung von Land und Leuten. – Klagenfurt, 1917. – 224 S.
85. Zimmer N. Die Deutschen Siedlungen in der Bukowina. – Thüringen, 1930. – 42S.

ІМЕНІЙ ПОКАЖЧИК

А

Абрагамович 91, 102, 103
Адлер А. 52
Адлер М. 66
Айвас 109
Айзінгер Г. 69
Айнгорн І. 70
Алач Х. 118
Альт К. 29
Амстер 45
Ангаух М. 71
Антонович Ш. 117
Арбер С. 69
Ауслендер (Шерцер) Р. 15, 54, 71
Ауслендер І. 55

Вайх Г. 63
Валштайн 47
Вартересевич 109
Василько-Серетський А. 8
Веліш Е. 31
Вендер Н. 47, 68
Відман Й. 15
Вікенгаузер Ф. А. 15, 16, 32
Вістацький Й. 102
Вітковський К. 98
Віцентович А. 98
Волянський 97
Вольф К. 12
Вольф Ш. 15, 17, 18, 29, 32, 115
Вольчинський 103
Вонсовіч Ф. 29

Б

Бабад Й. 66
Бальшем І. 73
Барбер А. 47
Бартфельд Д. 70
Баумгартнер 33
Бекер Й. 32
Білрот 18
Бінер С.Л. 63
Блюм Й. 47
Богданович С. 91, 97, 103
Богосевич З. 114
Богосевич С. 98, 103
Брендер С. 68
Брігідо Й. 139
Буш Р. 29
Бюхнер Г. 54

В

Вагнер Г. 62
Вагнер Р. 93
Вайзінгер Ф. 68
Вайнберг Б. 65
Вайс Б. 62, 66
Вайсельберг С. 47, 48, 49, 53, 71
Вайсфлоу А. 36

Г

Габе М. 63
Гавелка В. 148
Гадюк Й. 129
Гальбан А. 98, 102, 103
Гартенберг П. 7
Гартнер Т. 12, 15, 17, 32
Гендлер М. 68
Герман М. 70
Герман Ш. 69
Гернес К. 70
Гернфельд Д. 64
Геровський Г. 49
Геровський О. 49
Герцль Т. 48
Гершдорфер С. 69
Гільберт Ф. 12
Гірш М. 45
Гіршмюллер Г. 30
Главка Й. 146, 147, 148, 150
Глаубах 68
Гормузакі 92
Готесман М. 66
Готліб Д. 64
Гофман Е. 12
Гржималі А. 146, 147, 152
Григорович 47

Гріфіус А. 18
Гулес М. 66
Гьорман В. 15

Д

Демель І. 54
Діамант М. 47, 68
Добрий О. 134
Доліво-Добровольський 48
Дольберг Ф. 63
Дроздовський Г. 15, 18, 32
Дросте-Гюльсгоф А. 54
Друкер Г. 68
Дубенські К. 67
Дуестерберг Л. 32

Е

Ебнер М. 50, 70
Ебнер Я. 64
Енценберг 122, 134
Ерліх Є. 42, 53, 54, 71
Еснер В. 67

Є

Євреїнов С. 49
Єфимова Є. 133

Ж

Жуковський К. 99

З

Заглер Г. 29
Задурович 109
Зайденштейн Л. 69
Зайдман М. 70
Зальцман І. 65
Зіглер І. 69
Зінгер Х. 66
Зоненшайн П. 70

І

Іванов М. 49
Ігель Л.Е. 52, 53

Ільницький М. 99
Іонеску А. 99
Ісакович І. 114, 119, 120

Й

Йосиф II 122, 129,
Йошка А. 148

К

Каган Я. 70
Каєтанович К. 115
Кайндль Р.Ф. 13, 14, 15, 16, 32
Камм Й. 65
Кампф Й. 34
Капрі Й. 74, 97
Касван М. 70, 71
Каспрович 118
Кац І. 47
Квятковський С. 92, 98
Кельмер Б. 66
Кельнер Л. 47
Кемер 14
Кернер Т. 18
Кешман А. 15, 30
Килинський Я. 98
Кирило 129
Кирилов Я. 131, 132
Кін Я. 47
Кіндлер Я. 63
Кінсбрунер Б. 67
Кіппер Г. 15
Кіппер Н. 15
Кіппер Ф. 21
Кіпріянов М. 131, 132
Кіслінгер А. 29
Клуг А. 15
Кнапп Ф. 17
Колаковський К. 91, 97, 102
Коллер М. 31
Колосовський Й. 98
Косинський 118
Кольрус А. 30
Копжа Ф. 149
Кохановський А. (Ставчанський) 92,
93, 97, 99, 107
Кракауер Г. 75

Креган В. 12
Кржиштофович М. 30
Кропп К. 99
Крумгольц Ю. 65
Кюнн Г. 31
Кюнстліх Б. 63

Л

Лазарус М. 49
Ламп К. 30
Ланг А. 33
Ланг Ф. 15
Ландвер Е. 15
Ларіонов Н. 122, 129
Легорні Я. 156
Ленау Н. 18
Леснер Г. 71
Лінденфельд І.Г. 64
Ліппа А. 67
Ліпперт Р. 29
Ліст Ф. 93
Лобов М. 131
Льовенвальде К. 139
Лютінгер А. 45

М

Малікевич І. 99
Манастирський О. 16
Манц Ф. 31
Маркевич Г. 118
Маурюбер Й. 65
Меєрбер Д. 52
Мельцер Е.Г. 64
Менчель Ф. 46, 49
Менчер 65
Микулич А. 18
Микулич-Радецький Й. 18, 19, 32
Миткульський Ф. 110
Мікулі К. 93, 94, 99
Мікулі Л. 117
Мігельман Г. 63
Міткевич Є. 98
Міцкевич А. 98, 102
Міхає Г. 117
Молодий Ш. 109
Мор Й. 31
Моргенбессер А. 93, 99

Моцарт 52
Мюзант Г. 116
Мюллер Г. 30

Н

Ніцке 154
Нойбауер Е.Р. 17, 32, 36

О

Олексієв О. 122, 129
Оттс Й. 63

П

Павлов О. 48, 49
Паркі 74
Перл Й. 74, 76
Петрович Я. 91, 111, 114, 117
Пістінер Я. 50
Платон 54
Померанц Ц. 48
Понятовський А. 7
Пресер Х. 67
Прункул Г. 114
Прункул О. 114
Пяткевич С. 102

Р

Райс Е. 48, 53, 85, 86
Райтмайєр Й. 32
Ретгер Я.Ш. 65
Ризинський І. 73
Рогас Г. 47
Розенраух А. 67
Розенфельд Й. 67, 68, 69,
Россіні 52
Рубінштейн І. 45, 47
Рудліх С. 47

С

Сальтер 47
Свистун Ф. І. 43
Свідерський А. 97
Сегаль М. 67

Сзаба Й. 144
Семенович Я. 117
Симонович Я. 114
Сімеон 123
Сімігінович - Штауфе Л.А. 15
Скедль А. 15
Смаль-Стоцький С. 17
Сметана 146
Сойфер 50
Сокаль Г. 71
Сосанський Й. 98
Спиул М. 49
Спіноза 54
Сплени 7
Срулько 73, 74, 75, 76
Стефанович М. 91, 110
Стехн'ов Ф. 132

Т

Табак Д. 70
Тапфштейн С. 52
Тітінгер Д. 47, 63
Тітінгер Й. 45
Тітінгер Н. 64, 65
Торосевич Ц. 110, 115
Тучек В. 152

Ф

Фауст Ф. 71
Фердинанд 15
Фішер Я. 47
Флайшер Ф. 69
Флотов 52
Франк Й. 15
Франц Йосиф 18, 53, 103
Фрейд З. 55
Фрідман А.Я. 46
Фрідман І. 46, 73, 76
Фрідман Я.Ізр. 46
Фрідман Я. Іцх. 46
Фроніус Й. 29

Х

Храмова М.І. 130

Ц

Целан (Анчель) П. 54, 71
Ціглауер фон Блюменталь Ф. 15
Ціглер І. 64
Цукер Л. 89

Ш

Шаріцер Р. 15
Шварц Е. 97, 102, 103
Шерф Й. 66
Шерцер З. 54
Шехтір Б. 62
Шіндлер М. 68
Шіфтер М. 64
Шмід Й. 30
Шмідт Й. 52, 71
Шопен Ф. 93, 94
Шпендлінг Й. 12
Шперл Й. 156
Штадлер Р. 30
Штайн С. 69
Штайнер Й. 47
Штефанович І. 115
Штраухер Б. 47, 48, 51, 71
Штробель Г. 31
Штробель Ф. 143
Штрогаль Р. 31
Штупп М. 64
Шуберт 154
Шулімович І. 73
Шюльтер 14

Я

Янішевський Р. 98
Яно 33

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Августендорф 8, 9, 20, 34
Австрія 5, 7, 10, 16, 17, 42, 47, 48, 51, 52, 90, 92, 110, 122, 129, 138, 134, 141, 129, 153
Австро-Угорщина 5, 43, 49
Айзенау 7, 9
Айхенау 8
Александрдорф 8, 9, 10
Америка 55
Амстердам 52
Андрашфальва 157
Арборе 8

Б

Баварія 7, 33
Баден 8
Бадеуц 8, 9
Балачана 8
Банат 8, 33
Банилів Волоський 8, 43
Банилів-Слободзія 43
Барбівці 141, 143
Бая 7
Берегомет над Серетом 8, 122
Берлін 19, 53
Біла Криниця (Фонтина Альба) 122, 129, 130, 131, 132, 133
Богемія 7, 9, 10, 35, 129
Болоз 117
Борі 9
Бояни 46, 65, 69, 102
Брабант 129
Бреслау 7, 19
Будапешт 158
Буковина 5, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 48, 49, 57, 66, 67, 72, 73, 74, 90, 91, 92, 93, 94, 97, 98, 102, 109, 110, 114, 115, 116, 121, 122, 123, 124, 129, 131, 134, 135, 138, 139, 141, 142, 146, 148, 149, 153, 154, 157, 158

Букшоля 7
Бухарест 54, 93
Бухенгайн (Поюна - Мікулі) 8

В

Валахія 74, 109
Валява 135
Василів 43
Вашківці 8, 43, 46, 66, 67, 71, 91, 97, 98
Вашковецький повіт 90
Великий Кучурів 154
Веренчанка 43, 67
Верхня Сілезія 129
Виженка 43
Вижниця 43, 98
Вижницький повіт 43
Вилавче 122
Відень 11, 13, 16, 17, 18, 19, 45, 47, 52, 53, 54, 93, 129, 107, 114, 122, 147, 130, 131, 158
Візантія 42
Володимерія 129
Вурмбах 16
Вюртенберг 8, 129

Г

Гадікфальва 154, 157
Галицько-Волинське князівство 109
Галичина 5, 8, 11, 13, 35, 43, 44, 45, 49, 52, 73, 74, 75, 90, 93, 109, 110, 129, 134, 138, 139, 140, 141, 142, 143,
Гельдана 129
Глазго 19
Глибока 8, 12, 21, 34, 41, 68, 91
Глиниця 43, 67
Гліт 8
Гореча 16
Готенбург 146,
Грац 17
Гура-Гумора 8, 9, 12, 43, 90, 91, 122, 135

Д
Давидени 43, 52, 91
Далмація 129
Долішні Станівці 43
Дорна-Ватра 8
Драчинці 53
Дюссельдорф 55

Е
Ельбінг 7

Є
Європа 94
Єрусалим 50, 129

Ж
Жадова 43
Жучка 8

З
Заліщики 7
Замка 110
Заставна 8, 51, 63, 90, 94
Заставнівський повіт 90
Звенячин 43

І
Іглау 17
Ілішешти 8, 9
Іспанія 42
Іштеншегіц 157

Й
Йозеффальва 157

К
Карінтія 129
Карлсберг 8, 9
Катарінендорф 8, 9, 10

Качика 91
Кенігзберг 19
Київ 93
Київська Русь 109
Кимполунг 8, 12, 90, 135
Кимполунзький повіт 90
Кишинів 75
Кіцманський повіт 90
Кіцмань 8, 51, 68, 90, 99
Клагенфурт 18
Климівці 122, 123, 124, 131, 132
Клокучка 90
Косів 76
Косованка 123
Краків 18, 19
Красна 74, 155

Л
Лімбург 129
Ліхтенберг 8, 9
Лужани 69, 97
Лужани (під Прагою) 147
Луїзенталь 9
Луківці 43, 122
Луківці Липованські 131
Луківці над Серетом 132
Лунка-Фрумоза 8
Люксембург 129
Львів 73, 92, 93, 94, 115, 116, 117, 119,
139, 141, 155

М
Малоросія 74
Мантуя 129
Мареничі 67
Марієнзее-Кирлибаба 7
Марієнзее-Луїзенталь 7, 9
Мехіндра (Мигове) 131
Меходра 122, 123,
Митока Липовень – 122, 131, 132
Митока-Драгомірна 8, 110
Мілан 129
Мілієве 98
Молдавське князівство 91, 109, 110, 134
Молдавський Банилів 91
Молдова 74, 91, 122, 134, 130

Молдовіца 16
Молодія 8, 9
Моравія 129
Москва 130

Н

Неполоківці 43
Нижні Петрівці 90
Нижні Станівці 8, 135
Нижня Австрія 8
Нижня Сілезія 129
Ніколаусдорф 8, 9
Німеччина 5, 10, 15, 42, 54, 129
Нова Гута 8, 9
Нова Жадова 8, 9
Нова Жучка 91
Новий Солонець 90, 91
Нові Іцкани 8
Новоселиця 66

О

Ольмюц 17

П

Палестина 47, 49, 50
Панка 91
Париж 54, 93
Парма 129
Петроград 49
Південна Буковина 90
Північна Богемія 8
Північна Буковина 90
Пільзен 146
Поділля 90, 109
Пожоріта-Луізенталь 7, 9
Польща 42, 90, 92
Пояна – Мікулі 91
Прага 34, 146, 147, 149
Пржештіце 147
Прут р. 43
Прутсько-Дністровське межиріччя 43
Путила 43, 69
Путильський повіт 43
Путна 123
Пфальц 8

Р

Радівецький повіт 90
Радівці 9, 12, 17, 45, 90, 122, 135, 131, 132
Раранча 131, 157
Ризин 73
Рогізна 91, 102
Ропча 136
Росія 5, 46, 73, 74, 75, 123, 130, 131
Роттердам 146
Роша 8, 12, 22, 25, 32, 33, 66
Румунія 6, 9, 15, 50, 52, 54, 92, 99, 101, 131

С

Садгора 7, 43, 46, 58, 63, 64, 65, 68, 69, 74, 75, 76, 83
Саксонія 7
Сатулмаре 8, 9
Св. Римська Імперія 33
Святий Онуфрій 154
Семигород 7, 109, 129, 139
Серет 7, 9, 43, 44, 49, 130, 154
Серет р. 8
Серетський повіт 90, 91, 129
Сибір 49, 53
Сілезія 19
Словаччина 129
Соколинці 122, 123
Солка 8, 16, 135
СРСР 15
Станіслав 92
Стара Гута 8, 9, 90, 91
Старі Фратівці 8, 9
Сторожинець 8, 9, 12, 30, 31, 33, 43, 50, 63, 65, 67, 69, 71, 90, 91, 102, 135
Сторожинецький повіт 90
Ступка 122, 125
Сучава 7, 9, 12, 43, 90, 110, 114, 115, 122, 135
Сучавський повіт 90,
Східна Європа 42

Т

Тарашани 8
Тарнавка 123
Тереблешти 8, 9, 90, 91, 102, 154, 155
Тернопіль 92
Тоскана 129
Трансільванія 5, 7
Трір 8
Туреччина 122

У

Угорщина 17, 74, 129, 139, 154, 155,
158, 159
Україна 6, 54, 109
Усть-Путила 67

Ф

Фрайбург 19
Франконія 7
Фройденталь 7
Фюрстенталь 8, 9

Х

Хорватія 129
Хотин 93

Ц

Ціпс 7, 9, 10

Ч

Черемош р. 43
Чернівецька область 5, 6
Чернівецький повіт 90, 91
Чернівці 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16,
17, 18, 21, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 33,
37, 38, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51,
52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65,
66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 80,
81, 85, 86, 91, 92, 93, 97, 98, 99, 102, 103,
104, 107, 110, 111, 113, 114, 115, 116,
130, 131, 146, 147, 148, 149, 150, 151,
152, 154, 155, 158

Чорне море 122, 129
Чудей 65, 66, 67

Ш

Швабія 7
Шварцталь 8, 9
Швейцарія 52
Шепіт 17
Штірія 129
Шьонштейн 17

Я

Яблуниця 66
Якобени 7, 9
Ярослав 93
Ясси 74

ББК 63.52 (4 Укр)

О. Добржанський, Н. Масіян, М. Никирса.

Д 55 Нації та народності Буковини у фондах Державного архіву Чернівецької області (1775 – 1940) – Чернівці, “Золоті литаври”, 2003 – С. 172.

У виданні подано історичні довідки про нації та народності, що населяли Буковину в часи її входження до складу двох держав: Австрії (Австро-Угорщини) – в 1774 – 1918 рр. та Королівської Румунії – в 1918 – 1940 рр., невеликі добірки архівних матеріалів та ілюстрації, а також пошукову інформацію про діяльність культурно-освітніх, професійних, спортивних, студентських, та інших національних товариств.

Підготовлено за завданням Державного комітету архівів України на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 02. 04. 98. № 422

Довідкове видання

О. Добржанський, Н. Масіян, М. Никирса.

Нації та народності Буковини у фондах Державного архіву Чернівецької області (1775 – 1940)

Відповідальна за випуск **Л. Анохіна**

Літературний редактор **Л. Звенигородська**

Комп'ютерна верстка та технічна редакція **Л. Попівчук**

Здано до складання 17.11.03. Підписано до друку 24.11.03.

Формат 70x100/32. Папір офсетний. Друк офсетний.

Умовн. друк.-арк. 3,26. Облік. вид.-арк. 5,55. Зам. № 238. Тираж 200.

КП видавництво “Золоті литаври”

58018, м. Чернівці, вул. Головна, 237, тел. 7-48-95

Sprachen- und Nationalitätenkarte

des

Herzogthumes

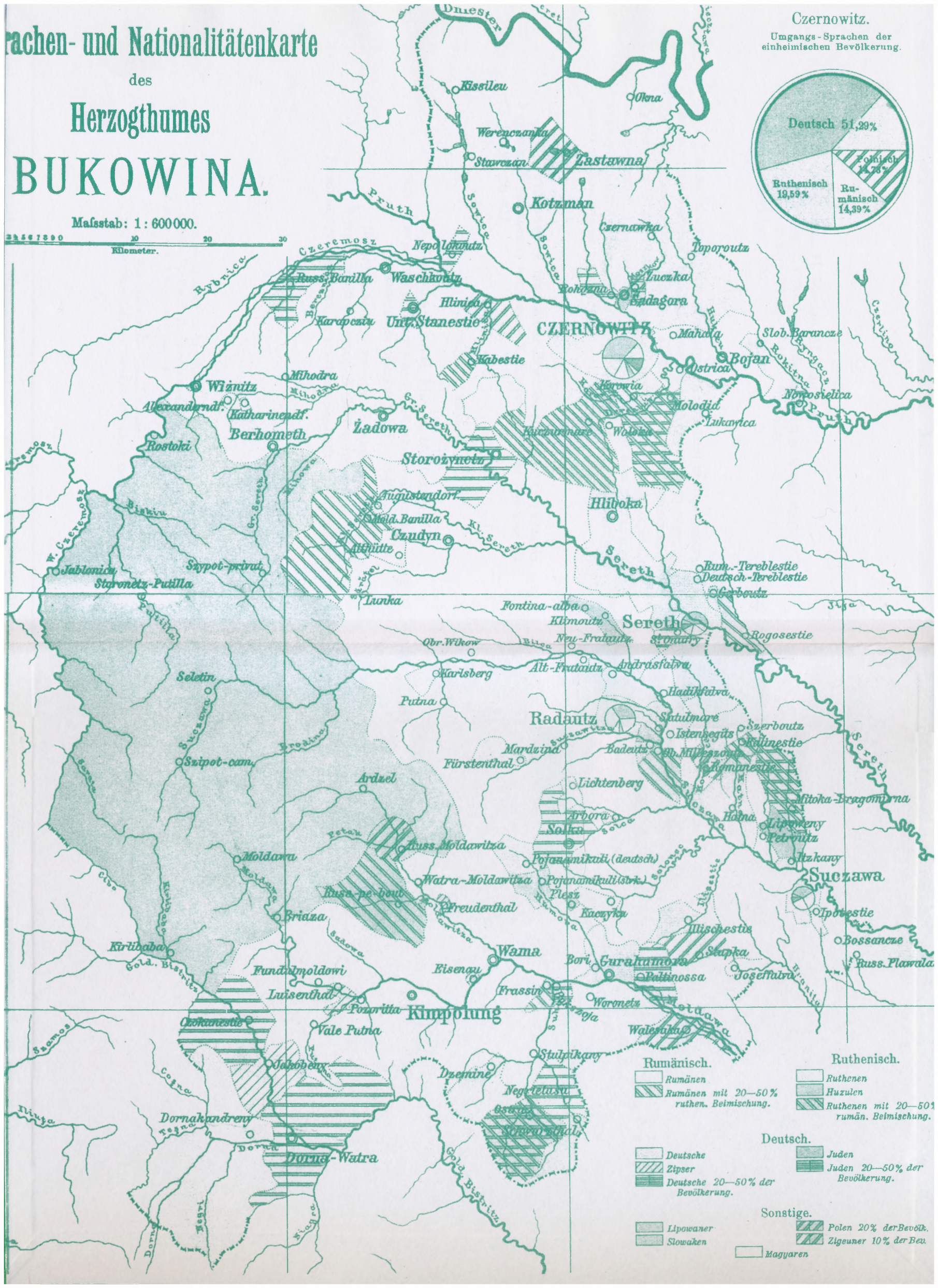
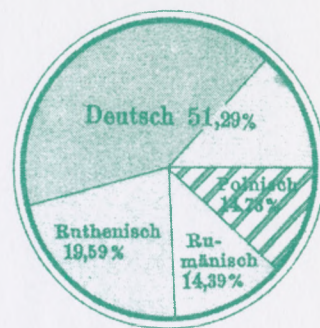
BUKOWINA.

Mafsstab: 1: 600 000.

0 10 20 30
Kilometer.

Czernowitz.

Umgangs-Sprachen der einheimischen Bevölkerung.

О. Добржанський, Н. Масіян, М. Никирса

**Нації та народності Буковини
у фондах Державного архіву
Чернівецької області
(1775 – 1940)**

